

НАША НІВА

Беларуская газета

Вільня №10 (1993)

ФРАНЦІШАК ЭН. «Гэты тэкст паўстае зь неразуменьня таго, што ёсьць беларускім горадам... Што нас чакэе наперадзе?» *Urbs et orbis idem?*

ЛІБЭРАЛІЗМ І СУВЭРЭНІТЭТ «Арткул напісаны для беларусаў, якія, глядзячы на канторы, дзе камуністы сядзяць, як раней, думаюць, што вась тут галоўная небяспека. Не, ня тут. Небяспека гэтая міне разам з выбарамі, хоць датэрміновымі, хоць у тэрмін. Ад лібэральнай балбатні, разьлічанаі на аўдыторыю, чый "адрес Советский Союз", галава будзе балець яшчэ даўжэй, чым ад камунізму».

ЛОРЭНС ДАРЭЛ. ЮСТЫНА Пачатак першага раману тэтралёгіі прызнанага ў сьвеце пісьменьніка — упершыню па-беларуску на старонках гэтага нумару *НН*.

ГОД ПАСЬЛЯ МААСТРЫХТУ Эўрапейскі нумар НН

***

На гэтай... паперы я не
змагу выказаць усяго,
што хачу.

Я не змагу перадаць усёй
сілы прагі
зрабіцца віхурай, закруціцца,
закруціць вакол сябе
ўсё-ўсё, а пасья прымем
кінуцца ў прастору. І ля-
цець, ляцець, бясконца
павялічваючы хуткасьць.

Я не змагу перадаць усёй
сілы прагі ня толькі
супыніць імгненьне, але й
зрабіць з рэчаіснасьці
кропку, каб памяншаць,
памяншаць яе да
бясконцасьці.

Я не змагу перадаць усёй
прагі спахыць, ператраціць
гэты Сусьвет, каб пасья
стварыць новы й выплес-
нуць яго ў Нішто, каб ён
ізноў быў такі бясконцы
як заўжды. Мой.

І няхай ён сутыкнецца зь
іншым Сусьветам. Зь Яе
Сусьветам.

І будзе Наш Сусьвет.

А больш нічога.

Севярын К.

Здымак Анатолія Клецюка

АЛЕСЬ РАЗАНАЎ

ВЭРСЭТЫ

У каморы

У каморы, на ўслоне, я заўва-
жаю поўныя ночвы фарбаў: белай,
чырвонай, зялёнай, сінняй...

Яны ня зьмешваюцца між са-
бой і вабяць мой позірк, і выклікаюць
вялікую прагу — хоць і ня ведаю,
што — маляваць.

Я адчыняю шуфляды, завале-
ныя рознаю драбязою, і калі
выпадкова знаходжу ў адной зь іх
стары, але спраўны, яшчэ не ўжы-
ваны пэндзаль, радуся, што ўсё
атрамліваецца акурат.

Аднак фарбы — ці яны пера-
стоялі, ці перасохлі — насуперак
маім спробам ня хочуць брацца да
пэндзля і, быццам гумовыя, сьцяг-
ваюцца назад.

Ну не, я ўсё роўна не адступ-
люся, ну не, я ўсё роўна зраблю
па-свойму, я намалюю ўсё роўна
сваю карціну, і, запусьціўшы пэнд-
заль на ўсю даўжыню дзяржальна
ўглыб фарбаў, пачынаю іх перамеш-
ваць-варушыць.

І вась уся маса ў ночвах
устрывожылася, заварушылася, за-
хадзіла, і знутры яе пачалі
выварочвацца, падымцацца наверх,
паўзці — быццам жывыя яны!.. —
вантробы, зь белай, чырвонаю,
сіняю афарбоўкай — мне на
зьдзіўленьне і мне на жак.

Я адкідаю пэндзаль і, спатыка-
ючыся аб начыньне, зваленае на
падлозе, уцякаю з каморы прэч — ад
моташных гэтых ночваў і ад карціны,
якую намерваўся намалюваць.

Працяг на старонцы 4

Малюнак Дзяніса Рыманюка

Сто гадоў — сто [...]

100-годзьдзе Максіма Гарэцкага Рэдакцыя *Нашай Нівы* адзначае праз аднаўленьне чатырох цэнзурных скарачэньняў у ягоным рамане «Віленскія камунары» (апошняе выданьне: Гарэцкі М. Збор твораў у чатырох тамах. Т.3. Менск, 1985). Аднаўленьне зробленае паводле аўтарфапу, які знаходзіцца ў Цэнтральнай бібліятэцы АН Летувы ў Вільні ў аддзеле рукапісаў (сыгнатура F 21-405 Maciej Myška. Wilenskija Kapiunary. 1923).

C.140 ... Прышоў на самую вялікую томскую рыначную плошчу, што звалася тады Губэрнатарскаю плошчаю [...]. (Арк.12).

C.257 ... Апаветалі, што немцы трымаюць там хворых жанчын у палатах пад замком і пад вайсковую вартаю. [Апаветалі, што кладуць іх там голых на аперэцыйны стол і бяз жалю ўтыкаюць ім у задніцу доўгую і тоўстую іголку з ляркствам, усю да канца.] Апаветалі, што хворых... (Арк.146).

C.268 ... Будзе, братка, будзе з часам і па-беларуску! — сущыяў ён мяне.

[А мяне гэта і не кланалі. Мне тады здавалася, што ствараць беларускую кніжную мову наогул няма сэнсу, бо сяляне-беларусы ў Віленшчыне добра разумеюць і панольску і паруску.] (Арк.159).

C.342 ... Жыла там безь яго толькі жонка, а дзеці былі ў прытулку «Беларускага таварства помачы ахвярам вайны». [Кіраваў прытулкам вядомы беларускі нацыяналіст — ксёндз Адам Станкевіч.] (Арк.254).

Паспрабуем сьледзіць аднавіць тва матывы, якімі кіраваліся цэнзары, калі навечылі тэкст клясыка.

Першая кунора зробленая, мабыць, дзеля лёгкага тону, у якім аўтар ужывае сьвяшчэннае слова. Другая — дзеля натуралістычнасьці. Трэцяя — каб не выстаў-

ляць станоўчага героя-большавіка Мышку ў кепскім сьвятле. Максім Гарэцкі, які працаваў у кнорынскай «Звезде», відавочна, робіць тут няўдольную спасылку на самога В.Кнорына, які, напрыклад, пісаў: «Мы считаем, что белорусы не являются нацией, и что те этнографические особенности русских, должны быть изжиты...» (Звезда. 1918. 6 кастр.). Нарэшце, чацьвертая кунора зробленая дзеля таго, што Адам Станкевіч паўстае ў ёй у даволі станоўчым сьвятле, хоць і названы нацыяналістам. Праўда, не «буржуазным»...

Рэдакцыя *Нашай Нівы* нагадвае, што ў апошнім выданьні твораў М.Гарэцкага ў 4-х тамах засталіся нераскрытыя яшчэ 100 цэнзурных скарачэньняў.

На машынапісе гэтага артыкула зьлева ўгары стаіць рэзалюцыя алоўкам: «Друкаваць, мне здаецца, нельга». Каму так здавалася, якому абачліваму заходне-беларускаму рэдактару першай паловы 1920-х гадоў, — невядома. Гэтакасама мне невядома, ці зьявіўся артыкул у друку. Машынапіс захоўваецца ў Цэнтральным Архіве Летувы ў Вільні (Ф.582.1.48. Арк.290). Псэўданім Брачыслаў Скарыйч належыць Янку Станкевічу.

Язэп Янушкевіч

Рупмасы аб сабе

Брачыслаў Скарыйч

Да вайны «Наша Ніва» была добрай, з выдэжжаным кірункам беларускай газэтай і карысталася за гэта агульнаю сымпатыяю. Стварыўся нават цэлы пэрыод «нашаніўскага адраджэньня» ў літаратуры, аднак ейнаю заганаю была гутарка без канца аб Беларусі як аб краі «з 5-ма нацыямі», ды што мы, беларусы, адносимся да ўсіх народаў нашага краю безканечна добра, на будзем ніколі нікога крыўдзіць і г.п. Помню, беларусы ў «Н.Н.» прыглядзіліся і хацелі знайсці гэтых «5 народаў», але пры ўсім сваім стараньні знайсці іх ніяк не маглі. Бачылі з аднаго боку беларусоў, з другога ліцьвіноў, ды па мястэчках і мястох яшчэ і жыдоў. Але тае чацьвертае і пятае нацыі, палякаў і маскалёў, знайсці было немагчыма. Той, хто ня толькі пісаў аб родным краі, але зь бязьлества жыў у ім, калі ён земляроб, дык у вусім, прыкладам, Ашмянскім павеце, не знаходзіў ніводнага гаспадара паляка або маскала як з-паміж сялян, так шляхты і панюў. А ашмянскі мешчанін вам бяз клопату якога расказаў бы радаслоўную ўсіх ашмянчукоў, зь якіх ніхто ня быў ні паляком, ні маскалам. І гэтак у кожным павеце і месце. З нас кожны бачыў невялікую яшчэ тады лічбу сьвядомых беларусоў, вялікую масу беларусоў «тутэйшых» ды, апрача таго, розных перакінчыкаў у польскі й маскоўскі бок. З праўдзівых палякоў і маскалаў было на пару ўгледзець у

месце прыжджмага купца або турыстаў што ехалі ў Беларусь на экскурсію «Do рікпей Litwy» — як яны казалі, а з маскалаў — рэдкага ўрадніка ды маскоўскія гарнізоны па мястох.

Ведалі аб гэтым без сумлеву і супрацоўнікі «Нашае Нівы», ведалі і пісалі, бо велізарная большасьць думала, што нягодна адносіны маскалаў да беларускага руху залежаць толькі ад рэжыму, усяго вінен нягоднік цар і ўрад, а няхай настане ўлада маскоўскае дэмакратыі, як усё зьменіцца, няхай яна захопіць дэмакратызм спалачаных беларускіх панюў, як іны, застаючыся рэнагатамі, нягледзячы на сваю рэнагацкую ненавіднасьць да ўсяго беларускага. перародзяцца і стануць так любіць нас, што нат самі паадчыняюць у сваіх дварах беларускія школы. Пры гэтай нашаніўскай «дэмакратычнасьці» было «недэмакратычна» не прызнаваць «народамі» тае невялічкае групы спадчых часта на словах нам перакінчыкаў у польскі і маскоўскі бок, якія быццам сталіся палякамі, маскаламі таму, што ўздаваліся ў польскай ці маскоўскай культуры. Такія нашыя адносіны да аднае з формаў перакінчыкаў, не даючы нашай справе ніякае карысьці, яшчэ болей дэмаралізавалі гэтых перакінчыкаў, заглушалі ў іх сумленьне, прывучалі думаць, што нягледзячы на сваё перакінства і здраду свайму народу, яны астаюцца добрымі грамадзянамі

ЛІБЭРАЛІЗМ І СУВЭРЭНІТЭТ

Алесь Чобат

I. Лібэралізм — вялікая філязофская плынь у Эўропе на працягу двух апошніх стагодзьдзяў — заснаваны на ідэях прыватнае ўласнасьці, вольнага рынку і правоў чалавека. Гэтыя ідэі перажылі сэрную рэвалюцыю, дзьве сусьветныя й некалькі рэгіянальных войнаў, распад чатырох імперыяў, фашызм і камунізм. Гэтыя ідэі складаюць падмурак «агульнаэўрапейскага дому» — супэрдзяржавы з адзінай валютай, бязь межаў, зь інтэгрэванымі ўзброенымі сіламі, адзіным парламантам, адзіным правам, адзінай культурнай прасторай.

Апошнія дваццаць гадоў, ад Хэльсінскіх пагадзеньняў 1974 году, якія канчаткова замацавалі прыватнае права чалавека, Эўропа сапраўды інтэгрэвалася даволі паспяхова. На гэты працэс спачатку паказвалі змагары з камунізмам — як на прыклад шпанаваньня кожнай асобы ў свабодным грамадстве, а потым, ужо пры Гарбачовэ, — змагары за «сохранение СССР» — як на прыклад таго, што «Европа объединяется, а мы разделимся!»

Контрагумант супраць «сохранителей» ды «обновленцев» апошняй імперыі быў такі ж прымітыўны й прапаганцыскі: маўляў, вольна даламас імперыю зь яе таталітарызмам, а потым паядзімся зноў. Так бы мовіць, працэсы ідуць тая самыя, толькі спазьняемся за Эўропай яшчэ ад татараманолаў ды барацьбы зь імі.

Пры гэтым вельмі рэдка трапляліся крытычныя заўвагі наконт самога лібэралізму, які мае свае недахопы, як і любая філязофская плынь. Больш таго, на Захадзе за гэты час албылося практычнае зьліцьцё «правых» і «левых», сацыял-дэмакратыяў і хрысьціянаў, правых і апазыцыйных партыяў. У Францыі, Брытаніі, Нямеччыне, Італіі, Швэцыі, напрыклад, праграмы сацыялістаў алрозьвіваюцца ад праграмаў правых партыяў на два-тры працэнты — гэта значыць, у адных большыя палаткі й большыя сацыяльныя праграмы, у другіх меншыя. Людзі алрозьвіваюць палітычныя партыі на прозьвішчах дзеячоў. Найбольш поўным увасабленьнем зьліцьця сацыялі-

стычных ідэяў зь лібэральнымі зьяўляецца «тэтчарызм».

Такім чынам, лібэралізм уяўляецца чымсьці ўнівэрсальным, неперагодна жывучым, прыдатным на ўсе выпадкі жыцьця. Лібэралізм — наша мэта. Мы будзем лібэралізм. Будзьце лібэралізмам — слава!

II. Першы званок зьявіўся ў 70-я гады. Паміж «правымі» й «левымі», якія нядрэна жылі між сабой, зьявіліся «зьялёныя», акалягичны рух, ахоўнікі прыроды. «Зьялёныя» ўвайшлі нават у парламанты. Яны ж першыя паказалі й загану лібэралізму ў сучасным тэхналігічным грамадстве. Аказалася, што вольны рынак, прыватная маёмасьць і рэалізацыя чалавечым сваім **слажывецкім** правоў, памножаньня на інтарэс банкаў, буйных прадпрыемстваў і гандляроў, прывялі да нерацыянальнага карыстаньня рэсурсамі, хімізацыі гаспадаркі й быту, каласальнага забруджваньня асяродзьдзя. Лібэралізм сапраўды вызваляе чалавека ад таталітарызму, вайны, нястачы, голаду, беспрацоўя ды іншых прыкрасьцяў, ён сапраўды дае чалавеку шмат, але ня можа вызваліць чалавека ад прыроды.

Крытыка «зьялёных» выклікала замену асобных тэхналігіяў, спрыяла лепшай эканоміі рэсурсаў — напрыклад: удасканальваньне рухавіка й памяншэньне спажываньня нафты й энэргіі ўвогуле, дэхімізацыя сельскай гаспадаркі й мода на экалягична чыстыя прадукты, раснаўсюджаньне безадкідных тэхналігіяў і г.п. Такіх вынікаў правячыя лібэралы дабіліся карктурай палаткавай палітыкі, а таксама конштам гэтак званана «трацяга сьвету», гэта значыць, пераносам туды мэталюргіі, нафтахіміі, горнай вытворчасьці, ва ўласна Эўропе засталіся распрацоўкі й рэалізацыі новых тэхналігіяў.

Лібэралізм даказаў сваю жывучасьць яшчэ раз. Нягледзячы на крытыку «зьялёнымі» каруныці ва ўсіх без выключэньня партыях і набыцьцё на гэтым пэўнай папулярнасьці, рэальнай канкурэнтнасьці ідэі яны ня вылучылі. Больш таго — экалягична сама стала неадлучнай часткай малэрнізаванага лібэралізму.

III. Больш паважныя клопаты зваліліся на лібэралаў параўнальна нядаўна. Спачатку іх нават не заўважылі. Прыблізна ад сярэдзіны сямідзесятых у Эўропе, на думку лібэралаў, зьявіліся прыкметы правага й левага экстрэмізму: панашысты ў Нямеччыне, ультраправыя ў Францыі, тэрарысты ў Ірляндзі ды Північці. Усіх клалі ў адзін слоік і папярэджалі: гэта пагражае дэмакратыі! Няўнасьць такіх групавак глумачылі дзьвюма прычынамі: па-першае, перажытак фашызму (прыкладаем, што менавіта тады памёр Франко і ўпаў партугальскі рэжым, на што «ультра» ў астатняй Эўропе мусілі нэрвова адрагавалі), а па другое, «рука Масквы» альбо падтрымка Крамлём левакоў дзе толькі можна.

Але за гэтымі дзьвюма напрамкамі, дарэчы, абмежаванымі ўплывам у грамадстве настолькі, што зь імі спраўлялася крымінальная паліцыя, тэрэтыкі эўрапейскага лібэралізму не разгледзелі трэцяга.

Трэцім аказаўся той самы нацыяналізм, за які Эўропа залягла дзьвюма страшнымі войнамі й які, здаецца, мінуў назаўжды.

Спачатку прычыны нацыяналізму бачылі выключна ў масавым наплыве туркаў і сербаў у Нямеччыну, арабаў у Францыю, мусульманаў і мурьнаў у Брытанію й г.п. Маўляў, іншы мэнталітэт новапрыбытнюў і часовыя цяжкасьці з рабочымі месцамі справаканалі частку грамадства пайсьці за Лё Пэнам і да яго надобнымі дзесячамі. Лячылі гэтую новую «хваробу» тымі ж лібэральнымі лекамі: зьмены ў падаткавай палітыцы, спецыяльныя дзяржаўныя праграмы, большая інтэграцыя імігрантаў у культуру краю. На пэўны час, сапраўды, папулярнасьць нацыянальных і нацыяналістычных, значыць, такіх жа, але больш радыкальных партыяў, спынілася на ў цэлым прымальным для дэмакратычнага грамадства ўзроўні.

Сутычкі немцаў і туркаў у мястох Рура, пагромы «чорнакурных кварталаў» у Лівэрнулі выдаваліся асобнымі экзэмпамі й меншымі клопатамі, чым, скажам, хуліганства футбольных фанатаў.

IV. Такім чынам, нацыяналізм не лічыся пагразаю дэмакратыі. Хіба за выключэньнем аднае са сваіх праяваў — антысэмітызму. Нацыстоўскі генацыд супраць габрэяў, вялая рэакцыя на яго адно да I верасьня 1939 году і тое, што з гэтага атрымалася, былі добрым падзеям. Заходнія палітыкі вельмі востра рэагавалі на «еврейский вопрос» у СССР. дзесяць арабскіх тэрарыстаў, ганьбаваньне габрэйскіх могілак і г.п. — пры гэтым кожны факт і чалавек станавіўся прычынай самых паважных палітычных рашэньняў.

Аднак адначасова Эўропа мала шкавалася, напрыклад, становішчам туркаў у Балгарыі альбо албанцаў у Сэрбіі, тым больш лесам 10-мільёнага курдзкага народу, падзеленага між трыма дзяржавамі, альбо лесам украінцаў, якіх кідалі у лягер за тое, што гэта ўкраінцы, напрыклад, Чорновіла ці Стуса, альбо летувісаў, чые юнакі гарэлі ў Коўне жыўцом на знак пратэсту супраць савецкай акупацыі. У барацьбе з правамі агрэсыўнага нацыяналізму лібэралы аддавалі перавагу правам антысэмітызму й толькі ім.

Тут нейкі гарачы малады чалавек мог бы й пасьміхнуцца ў бок аўтара: так, маўляў, усё так, «кругом одни евреи», а ўсё лібэральныя штучкі гэта габрэйскія штучкі, а сваяк сваяка й г.п.

На жаль, на справе ўсё складаней. Гістарычна складася так, што габрэйскі народ быў парасьляны на сьвядзе й дзеля таго, каб жыць, быў абавязаны споўніць два ўзаемавыключныя патрабаваньні: па-першае, захаваць уласную тоеснасьць, па-другое, адантавацца да новага асяродзьдзя. Першая задача вырашалася праз упртае трыманьне рэлігіі бацькоў і выключную калектыўнасьць, падпарадкаваньне асобы грамадзе. Другая ж, адантавацца, патрабавала выпрацаваць такія рысы й якасьці ў нацыянальным мэнталітэце, якія б заахвоцілі народы, на тэрыторыі якіх апынуліся габрэі, да супольнага жыцьця, карацей, адантавацца можна было праз супольную вытрымку, немьшаньне ў канфлікты, апэку з боку гаспадароў азначанага краю. Гэта абумовіла схільнасьць габрэяў да гандлю й

Дзёньнік прыватнага чалавека

Ад Рэдакцыі

краю. Здавалася, што час і жыццёвае дазнанне павінны нас навучыць. Аднак навучылі яны, відаць, ня ўсіх, бо вось у №2-3 здаровага наогул органа Віленскага беларускага студэнцтва «Наш шлях» у стацыі без назвы нейкі сябра М.М. уважае «нашымі заданьнямі» ўздаваць людзей, якія будуць даць «аб шчасьці тых народаў, якія будзе абймаць крыламі нашая Маці-Беларусь». Паўне, вось так палякі, маскалі і жыды патрабуюць, каб беларусы рупіліся аб іхным шчасьці. Палякі і маскалі ня толькі сотні гадоў зьдэкаваліся над намі, дзержачы нас у сваім ярме, але ў апошнія гады сыстэматычна нішчаць духоўна і фізычна беларускую нацыю. Што датычыць жыдоў, дык яны: 1) не такія дурныя, каб спадзявацца, што беларусы здабудуць ім шчасьце, калі гэтыя беларусы самі сабе шчасьця дагэтуль ня могуць здабыць; 2) Жыды ў адносінах да нас кіруюцца заўсёды сваімі патрэбамі, а ня нашым добрым сэрцам. Вякі цэлыя беларусы да жыдоў добра адносіліся, аднак гэтыя жыды і дагэтуль памагаюць маскалім маскаліц, а паляхам палячыць Беларусь, бо не пачулі яшчэ ў беларусах тае сілы, зь якой трэба лічыцца. Там жа, дзе гэтка сіла зьяўляецца, жыды ахвотна і салідарна з намі працуюць (прыклады: Віленскі Саюз Кааператываў, сё-

лета Малібэн опэра рабінаў у Вільні за незалежную Беларусь і інш.). Дык адносіцца да ўсіх трэба добра, але рупіцца аб сабе, а чужнікі самі аб сабе парупяцца.

Далей аўтар стацыі кажа: «Трэба дбаць, каб не пайсьці тым шляхам, якім пайшлі нашыя ўскросшыя суседзі, захопленыя нацыяналізмам». Запраўды, які страх. Вось палякі і маскалі зусім не баяцца, што беларусы могуць іх уціскаць, проста нат аб гэтым ня думаюць і пераконваньне іх у гэтым уважаецца за праяву нашае слабасьці і вызывае горшыя да нас адносіны. Наадварот, многія хоць бы і студэнты Віленскага унівэрсытэту залічваюць сябе да палякаў і належача да «wszystkich» або «odrodzenia» не таму, што баяцца беларускага нацыяналізму, а таму, што мала, або прынамсі не ў шырокіх слаях бачаць гэты нацыяналізм і як слабыя духам ня могуць прылучыцца да слабых жа. Усюды, каб удачна пашырыць лічбу рабачаў на нацыянальнай ніве, трэба маць здаровае нацыянальнае пачуцьцё.

Звычайна хто мала робіць, той баіцца, каб не перадаць у працы. Гэтак і з намі, а каб мы балеі рабілі, дык і страх у нас увесь адпаў бы, мы ўгледзелі б, што дай Божа ўсенька зрабіць, дзе там перадаці.

Мы пачалі новы год бязмэтна. Мы ня ведаем, чым гэта ўсё скончыцца. (А каб ведалі, — хапіла б іншых газэт.) У нас ёсьць 5 тыс. чытачоў, зь якіх 3 тыс. — падпішчыкі. Але ў нас няма сродкаў. Гэта значыць, што мы — сапраўдная беларуская газэта!

***

У тым, што мінулы нумар *НН* прысьвячаўся «насталгіі на Менску» ёсьць і крыху пазэрства. Для беларускай культуры Менск ніколі ня быў сталіцай ці нават адной са сталіц. У часы жорсткае цэнтралізацыі ён стаў сталіцай «беларускай савецкай культуры». Але сёньня культура пачала вызваляцца з-над бальшавізму і цэнтралізацыі. І ня дзіва, што першыя парасткі беларускай несавецкай культуры зьяўляюцца дзе заўгодна, толькі ня ў Менску. Менск быў, ёсьць, і мабыць застанеца сталіцай палітычнай і адміністрацыйнай. А вось культура будзе намацаваць свае старыя, прыродныя гнёзды — Полацак, Горадня, Віцебск, Берасьце... Расцэнтралізацыя культуры выкліча разьвіцьцё рэгіяналізму. Гэта добра, таму што натуральна. Калі так будзе і далей, хутка нікога ўжо ня здзівіць, што, скажам, імяніты пісьменьнік жыве ў райцэнтры, што Тураў вярнуў сабе сваю колініную значнасьць, што ў Любчы зноў выдаюцца кнігі. Ветка выйдзе зь невядомасьці як сталіца культуры старавераў, у Гомлі археолягі зноў дунуць Сафію, высунуцца на першы

плян Слуцк, Мсьціслаў, Смургоні... А Шуміліна зноў стане вёскай. Вось жа дагэтуль на шляху гэтых гарадоў і мястэчак у іх натуральным разьвіцьці стаяў Менск.

***

Вал. Акудовіч у *ЛіМе* кажа пра абмежаванасьць нацыянальнага кантэксту: каб Дастасэўскі пісаў беларуску, сьвет страіў бы найвялікшага пісьменьніка. Гэта выглядае пераканаўча сёньня. Але ёсьць яшчэ час, які ўладны над кантэкстамі. Час пазбаўляе іх сэнсу і надае ім сэнс. Умоўна кажучы, гадоў праз сто побач з тым жа Дастасэўскім можа апынуцца імя якога-небудзь Пташнікова. Гэтая тонкая мэханіка не асвоена так, як іміджтворчасць асвоена ў палітыцы ці шоубізнэсе. Западта німае фактараў, у тым ліку і некіраваных. Ад самога творцы патрабуюцца зусім мала — выказанца. Што будзе далей — не залежыць ні ад яго, ні ад нас з вамі. Усе высілкі нацыянальнай крытыкі нікчэмныя перад часам, які творыць у сьвесе свае кантэксты. І часу не патрэбныя намагатыя. Усе гэтыя рэцэнзіі, Нобэлі, сьпісы папулярнасьці — гэта, вядома, цікава. Але да рэальнае вартасьці творцы ўсё гэта мас вельмі ўмоўнае дачыненне. Пройдзе яшчэ шмат гадоў, зыкнуць гучыць сёньня імяны стваральнікаў ідэяў і сьледам за ладнасамі сьвет будзе чытаць беларусаў. І вось парадокс — гэта могуць быць і зусім ня вартыя ўвагі беларусы. Проста

яны патрапяць у кантэкст, які створыць у сьвесе новы час.

***

Паводле старэатыпу, Антон Луцкевіч арыентаваўся на Польшчу, а Вацлаў Ластоўскі — на Летува. У беларусаў Віленшчыны гэтыя арыентацыі жыцьця дагэтуль, і дагэтуль спрачаюцца паміж сабой. Наўрад ці існуе ўнівэрсальны адказ — хто мае рацыю? І наўрад ці можна існаваць зусім без падобных арыентацый або ў аднолькавай меры арыентавацца й на Польшчу, і на Летува. Розныя погляды беларусаў тут — ня погляды палітычнага суб'екта, а толькі вынік антаганізму паміж Польшчай і Летувай, якія вядуць сваю даўнюю спрэчку за Вільню і кожная на сваю выгаду трактуюць эвантуальную беларускую актыўнасьць у рэгіёне. Таму нашыя несуб'ектныя аргументы за Польшчу ці за Летува ў кантэксьце сваім гучаць як *нямамы*. «А! — кажам мы адзін адному, — вось ты куды гнеш! Абласкалі, значыць, летувісы! Заплатілі, значыць, палякі!» Усё вырашае залежнасьць. Прычым, яна вызначае ня нашыя палітычныя захавы, што было б зразумела, а фармуе толькі нашыя сымпатыі й антыпатыі, нашае філа-фобства да «лабусаў» і «шэкаў», нашыя эмоцыі. Між тым, толькі адкінуўшы эмоцыі, мы можам пачаць думаць пра сваю рэальную стратэгію й будучую палітычную дактрыну, якая й зробіць беларусаў суб'ектам.

спэцыялізацыю іх у фінансавых справах, здабываньні сродкаў для караля і князёў. Гэта абумовіла іх замкнёнасьць у «гэтта», згоду на частковую дыскрымінацыю ў абмен на абарону ўладзі. Гэта абумовіла выключную цяжкасьць, нават стаіцызм, напрыклад, у часы шматлікіх за гісторыю гэтага народу пагромаў і выгнаньняў.

У габрэйскім асяродзьдзі вельмі рана быў ясна сфармуляваны прынцып чалавечнасьці: «Несьце эліна, несьце іудзея», — які ўпершыню раўняў людзей рознае мовы, веры, колеру скуры й формы носа ў правах на жыцьцё. Нічога дзіўнага, што гэты народ даў Ісуса Хрыста й хрысьціянства, у працэсе рэфармацыі якога ўзмацнелі ідэі гуманізму, асьветніцтва, талеранцыі, дэмакратыі, свабоды, роўнасьці, братэрства.

Аднак, як у любой жыццёвай філязофіі, без заганаў не абыходзіцца. Гэны народ, хоць і не з уласнае волі, рана ці позна ў значнай ступені губляе сувязь зь зямлёю. Разуменьне Айчыны як месца, да якога «вельмі ласку імаюць», трансфармавалася ў нспіта супрацьлеглас. Няважна — дзе жыць, але важна — як. Паняцьця патрыятызму не было ані ў якой рэлігіі, узніклай зь юдаізму, не было патрыятызму ні ў кога з рэлігійных рэфарматараў хрысьціянства, ні ў вялікіх дзеячоў Рэнэсансу ці Асьветніцтва. Свае зямля, свой край усьведамляліся заўсёды канкрэтна, груба, матэрыяльна — Айчына была *terra incognita*, чымсьці аморфным, няясным, незразумелым. Айчына не спадучалася з такім паняцьцем як «дзяржава», а праявілася людзей да той ці іншай грамады вызначалася перш за ўсё верай. Шырэі — сьветапоглядам.

Лібэралізм Вальтэра й Русо грунтаваўся цалкам на рацыяналізме, нават матэрыялізме. Разьбіваючы рэлігійныя догмы, асьветнікі прапаноўвалі догмы рацыянальнасьці. На гэтых ідэях Францускае Рэвалюцыя зьмяла стары лад, а разам зь ім старую мараль, межы, традыцыі. У 1815 годзе наступіў век лібэралізму як асновы дзеяньня чалавека — згодна з законам вольнага рынку народы й культуры канчаткова падзяліліся на вялікія й малыя. Папулярнымі сталі розныя

этназооры: той народ гарачы, гэты спакойны, той зольны на вялікія дзеі, гэты не, той варты свабоды, гэты безь яе абыдзецца. Лібэралізм у значнай ступені перапыніў разьвіцьцё этнасаў — чалавечна разьвіталася ў напрамку «тэхналягічнага грамадства», у якім кожны зь вялікіх народаў прэтэндаваў на ролю ратаўніка й правадыра. Гэтым толькі спрыялі каланіяльныя захопы, перасяленьні мільёнаў людзей на іншыя кантынэнты, дух ваяўнічага місіянерства. Культурны вялікіх народаў, якія хацелі «добра» народам малым, павязаліся сілай, з усёй упартасьцю лібэралізму. Палякі й чэхі анямечваліся, прыбалты, беларусы, украінцы — абрасейваліся, арабы й туркі ў францускія легіёнах забываліся па-арабску, індыйскія магараджы пераходзілі на ангельскую. З пункту гледжаньня лібэралізму працэс ішоў нармальна, рацыянальна, у кірунку прагрэсу.

V.

Да сярэдзіны XIX ст. лібэралізм нарадзіў шэраг новых ідэяў свайго далейшага «паляпшэньня». Галоўным напрамкам сталі ідэі сацыяльнай роўнасьці ў багатым альбо ідэі камунізму ў той ці іншай транскрыпцыі. Гэтае разьвіцьцё паглыбіла «братэрства, свабоду, роўнасьць» да абсалюту. З аднаго боку, марксызм і яго адгалінаваньні вучылі, што ідэалам чалавечна зьяўляецца яго поўнае аднаўленьне, аж да таго, што кожнаму будзе належаць цэлы сьвет — такім чынам, патрэба маёмасьці проста адпадзе. Натуральна, што пры поўнай роўнасьці бессэнсоўныя якія-кольвек падзелы — таму адкідаліся разам з маёмасьцю таксама сям'я, вера, дзяржава; павле лёгкі мелі зьнікнуць і розныя мовы, — бо навошта?! — але пачынальнікі гэтай праблемы ня вырашылі; ужо пазьней зьявілася тэорыя, што мовы быццам бы адначасова «отмирают» ды «сливаюцца в одну»...

Тым ня менш, пачынальнікі зьвярнулі ўвагу на «нацыянальны впрое», тым болей, што пакуль лібэралізм трыумфаваў у Францыі ці Нямеччыне, іншыя краіны, — Італія, Вугорчына, Польшча, Балгарыя, Сэрбія, — скаланаліся ад нацыянальна-вызвольных рухаў!

Прычыны адраджэньня таго, што павінна натуральна «адмерці», ідэалогіі тлумачылі па-рознаму. Лібэралы бачылі ў гэтым вышукі канкурэнтаў: аўстрыякі ў Італіі скардзіліся на Францыю, туркі ў Балгарыі на Расею, расейцы ў Польшчы на Англію з Францыяй і г.д. Сацыялісты ж, натуральна, лічылі нацыянальны рух формай сацыяльнай рэвалюцыі ды вьзалі яго выключна з эканамічным прыгнётам. І тое, і гэта выглядала як праўда, тым болей, што канкрэтныя прыклады хапала...

У гэтых тлумачэньнях «нацыяналізм» быў, нарэшце, прызнаны гэтаксама натуральнай зьявай, як іншыя напрамкі чалавечых імкненьняў. А «вялікія народы», будучы даволі практычнымі, адразу ж узяліся выхоўваць сваіх грамадзянаў ці падданых у духу патрыятызму, зразумела, праводзілася такое выхаваньне вельмі проста, — рацыянальна вельмі маўляў, наш народ мас асобую гістарычную ролю, а другія народы ня маюць.

I за паўстагодзьдзя дасягнулі такіх посьпехаў, што, напрыклад, У.Ленін адрозьніваў шавінізм, нацыяналізм вялікі й нацыяналізм маленькі! Калі ініцыятыва ў сусьветнай гісторыі перайшла да марксыстаў-практыкаў у Расіі, яны дзеля свае сацыяльнае рэвалюцыі карысталіся ўжо й нацыянальнымі рухамі. Ставілі на нацыянальны рух і лібэралы «малых» нацыяў, якім прагнулася стаць уровень зь «вялікіх» нацыяў лібэралам...

Самастойнага палітычнага значэньня нацыяналізм не набыў, тым болей ня стаў ён напрамкам філязофіі.

VI.

Першым палітыкам, які зразумеў, што нацыяналізм ёсьць перш за ўсё жыццёвая філязофія, быў... Алюльф Гітлер. Спэцыфіка «вэрсальскай» Нямеччыны пасьля паражэньня ў 1918 годзе спрыяла таму, што на хвалі нацыянальнага паніжэньня, эканамічных цяжкасьцяў безудалездзя расавае тэорыя Гітлера, — дакладней, братаў Штрасэраў, — набыла надзвычайную папулярнасьць.

Нацыяналізм 1918-39 гадоў ёсьць праўдзены самай скрайняй, утылітарнай яго

формы. Пагадаем, што нацыянікі партыі зьявіліся практычна ва ўсіх краінах Эўропы, пасьля 1936 году рысы нацыяналі-расейскай партыі набыла нават звышінтэрнацыянальнае ВКП(б) — дастаткова прыгадаць знішчэньне нацыянальнай інтэлігенцыі, масавую русыфікацыю ці высылкі 1939-41 гадоў з «новадалучаных абласьцёў». Другая сусьветная вайна ёсьць вайна дзвюх найбольш моцных нацыянальных дзяржаваў — адрозьненні камунізму й фашызму ў тэорыі ды практыцы ідэалогіі невялікія; генацыд Гітлера супраць габрэйў цудоўна дапаўняецца антыгабрэйскай кампаніяй у СССР пасьля вайны. У гэтай вайне пачаткова слабейшы мілітарна СССР тактычна скарыстаў з дапамогай заходніх лібэралаў.

Гэтае разуменне прыйшло да саюзнікаў пасьля вайны. Але лібэралыныя дзеячы па выніках вайны 1939-45 гадоў, напэўна, паставіўшы ўсё на ўмацаваньне ўласнага лягеру, які апынуўся перад выключнай небясьпекай звонку, не заўважылі нутраной небясьпекі, дакладней, уяўлялі яе толькі з боку «кампартый і тэрарыстаў».

Нованаўсталыя нацыянальныя рухі, дзе б яны ні ўзьніклі, разглядаліся выключна як ініцыяваньня Масквой. З гэтай прычыны Францыя, напрыклад, двойчы без усялякага посьпеху ваявала ў Алжыры ці Індакітай супраць «камунізму» — хоць у першым выпадку гэта быў нацыянальны рух у ісламскім убранны, а ў другім «камунізм» дзядзькі Хо быў платай за савецкую зброю.

Гэтаксама як праявы фашызму былі ацэнены й правыя групы ў самой Эўропе, якія ўзьніклі ў 80-я гады. І ўжо неверагодным здаўся заходнім палітыкам распад СССР — яны да апошняга дня падтрымлівалі Гарбачова, — а таксама вайна паміж рэспублікамі Югаславіі, падзел Чэхаславаччыны ці карабахскі канфлікт.

А захісталіся пазыцыі клясычнага лібэралізму ў Эўропе пасьля посьпехаў на выбарах флямандзкіх сэпаратыстаў у Бэльгіі, партыі «нацыянальны фронт» у Францыі, Лямбардзкай Лігі ў Італіі і г.д.

Працяг на старонцы 10.

№10 (1993)

НАША НІВА

URBS ET ORBIS IDEM?*

Францішак Эн.

Прафанныя прасторы — гэта заўсёды адсутнасць сакральнага прастораў, якія збольшага засталіся ў далёкім мінулым.

Міріян Хайдгер
«Мастацтва і прастора».

Гэты тэкст паўстае зь неразуменьня таго, што ёсць беларускім горадам.

Гэты гарадзкі прастора, сярэд якога мы фатальна сябе знаходзім, нагадвае паверхню-палімпсэст, на якой пэрыядычна пакідае свае сьведчанні Улада. Улада раздвойваецца і растроіваецца, разнастайныя Улады сутыкаюцца на прасторы гораду, спрабуючы прысвоіць паверхню, руйнуючы, перапісваючы, пакідаючы наўзоры сваёй чыннасці. Назавем вымярэннем гісторыі/гістарычнасцю той складанай гарадзкі ляндышафт, што ўтвараецца на скрыжаванні чыннасці разнастайнай Улады, ды знаходзіць сябе сёння ў форме фрагментаў альбо руінаў. Вынікам фрагментацыі гарадзкіх прасторы ёсць адсутнасць гарадзкіх дамінантаў, альбо абсалютная адсутнасць у сфэры гісторыі істотных крытэрыяў, паводле якіх такія дамінанты маглі б быць знойдзеныя альбо выяўленыя.

Гэткае рэлігійнасць вядзе да асаблівага тыпу мыслення, альбо прапачтання гораду. Становіцца, калі горад-тэкст напісаны на мовах розных эпохаў, розных культурных традыцыяў, рознай плястыкай, — патрабуе выбару метамова, вядучае дамінанты, з пазыцыі якой усё астатняе набывала б свой сэнс, — альбо адмовы ад прапачтання ўвогуле — на карысць маўклівай прысутнасці тут і цяпер.

Адмаўляючыся быць чытачамі, мы рызыкуем стацца чыстымі знакамі гарадзкіх прасторы, увайсці ў плястыку горада на правах рэчаі, урэшце, канчаткова супасці з гэтай прасторай, ператварыцца ў чыстую функцыю.

Але перад тым, як пачаць прадумваць гэты стан, перад тым, як вызначыць розныя сяміячыныя (і жыццёвыя) стратэгіі прапачтання і засваення гарадзкіх прасторы, мы мусім вызначыць наступнае.

Усе яны сыходзяць з радыкальнага прыняцця гораду ў якасці жыццёвага і культурнага асяроддзя. Мы ня будзем тут нічога казаць пра рознага кшталту эскейніцкія шляхі, пра разнастайныя ўцікі рамантычнага, фундаменталісцкага альбо постмодэрнісцкага тыпу. Наспрабуем застанца ў горадзе і пазбегнуць адмысловых крокаў інтэлектуальнае партызанкі. Тое, пра што два тысячгоддзі таму пісаў Авідый — пра супадзенне ў Рымскай прасторы гораду і сьвету (gentis Romane spatium est urbis et orbis idem) — ёсць сёння нашым лёсам. Але: лёсам жыццёвым, а не культурным. Месцячыся апошняе стагоддзе ў гарадох, беларуская культурная традыцыя так і ня выпрацавала аніякіх інтэлектуальных

сродкаў засваення гарадзкіх прасторы і спосабаў трансляцыі/перадачы традыцыі ва ўмовах гарадзкага асяроддзя.

Гэта зусім ня ёсць толькі загана. Часам нават здаецца, што агульнаўрапейская значнасць беларускай традыцыі і палягае на гэтым тактычным рэваншы традыцыйнай культуры ў часы, калі агульная параза вёскі не выклікае асаблівых сумневаў. І ўсё ж — супрацьстаўляць сакрам культуры традыцыйнай прафанным прасторам культуры гарадзкой, — за кавай альбо ва ўніверсытэцкім семінары — усё гэта занадта проста, каб быць праўдзівым.

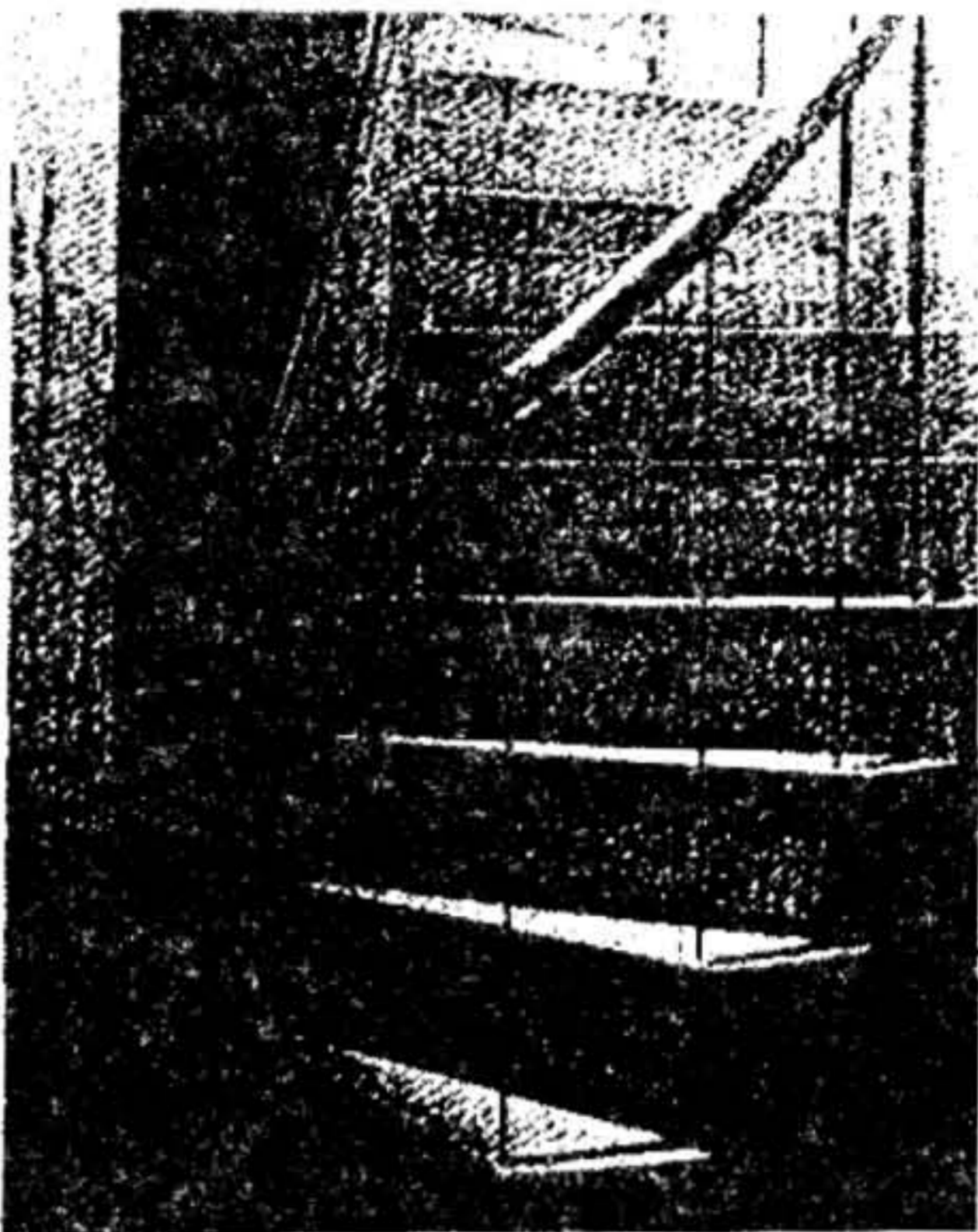
Такім чынам мы знаходзім сябе ў прасторы сучаснага гораду. Мы знаходзім сябе ў нулявым цыкле. Перад намі прастора-палімпсэст, на якой пакідае свае сьведчанні гісторыя. Гэтая прастора фрагментаваная і вымагае ад нас асаблівага тыпу мыслення, якое мы маглі б назваць рэлігійнасцю. Яно вымагае змяшчэння кожнага фрагмента ў свой уласны кантэкст, пакідаючы па-за ўвагай усялякія ацэнкі і параўнанні, пакідаючы зрэшты па-за ўвагай і тое, што ўсе гэтыя фрагменты супадаюць у адзінай прасторы, утвараюць адзіны ансамбль, прагнуць пазнаць цэльнасці.

Назавем тое, што дазваляе праявіцца гэткай цэльнасці, мітам гораду. Дазволім сабе сфармуляваць плётку, што гарадзкі прастора — у той ступені, у якой кожны знак імкнецца забыць час свайго нараджэння — імкнецца да гэтае цэльнасці. І больш за тое, — адно ў гэтай цэльнасці сучасны горад стаецца носьбітам ня толькі значэнняў, але і сэнсаў. Толькі ў вымярэнні міту матчына засяляючае прапачтання гарадзкіх прасторы, толькі тут магчымае зьяўленне новае беларускае саматоснасці. Толькі тут можа паўстаць беларускі горад.

Гэты беларускі горад, які на сёння ёсць хутчэй фантамам, чым рэчаіснасцю, мусіць паўстаць ня з чыстага перакладу бязмоўнае гарадзкіх плястыкі з выдранымі савецка-расейскімі вуліцамі Кірова і праспектамі Пушкіна — перакладам усю гэткае ў праспекты Багдановіча і вуліцы Купалыя.

Рызыкнем сьцьвердзіць, што беларускі горад — міт беларускага гораду — паўстане не раней, чым у нацыянальнай прасторы зьявіцца новы тып паводзінаў — новы культурны гэрой — homo urbanus.

Магчыма, ён будзе падобны да кагосьці з нас. Гарадчук паводзе нараджэння, касманаліт паводле адукацыі і культурных зацікаўленасці, беларус паводле традыцыі, нацыяналіст паводле чыннасці, — ён будзе радыкальна ўпісаны ў гарадзкі краявід, — і ў той жа час радыкальна ад яго адчужаны. Горад будзе пераследваць яго як трызненне, сярэд якога неабходна прапачтаць і знайсці сябе ў чымсьці іншым. Яго храмам будзе кавярня, а прытулкам — тыповы пакой у тыповым будынку тыповага раёну, назву якога яму хачелася б забыць назаўсёды. І, тым ня менш, Менск альбо Горадня альбо Віцебск будзе тым, што паўстае

і адбываецца ў ягоных тэкстах, як сёння Дублін ёсць горадам, пра які пісаў і які, у пэўным сэнсе, прыдумаў Джойс.

Але гэта ўжо літаратурнае адхіленне. Вернемся зноў у горад. Мы спрабавалі задаць дзве сэнсавыя парадыхмы арганізацыі сэмантикі гораду: вымярэнне гісторыі і вымярэнне міту. Але гэтыя парадыхмы ня ёсць чымсьці абсалютным: яны нараджаюцца ды працуюць у асаблівым кшталце, асаблівым модусе гораду: мы назвалі гэты модус горадам-тэкстам. Гаворачы як пра гісторыю, так і пра міт, мы застаемся ў сфэры сэмітыкі — успрымаем гарадзкі ляндышафт у той ступені, у якой ён нясе пэўныя значэнні і пэўныя сэнсы.

Горад-тэкст заўсёды залежны ад сэмітыкі, ён сам паўстае на скрыжаванні культуры і прасторы, ён ёсць разгортваннем культуры ў гарадзкім ляндышафце.

У гэтым сэнсе беларускі горад-тэкст фатальна новаўрапейскі, — секулярызаваны індустрыяльны (альбо пост-індустрыяльны) краявід — прафанныя прасторы, на якіх новаўрапейскі суб'ект пакідае знакі сваёй чыннасці. Але, — і ў гэтым уся ўнікальнасць нашага становішча, — гэты краявід засяляецца культурай, якая яшчэ памятае аб сваім сакральна-рытуальным грунцы, культурай, што яшчэ нясе ў сабе архаічны досвед «свегту» — па-над і па-за ўсімі «святаяўспрыманнямі і святаяглядамі».

Што нас чакае наперадзе?

Магчыма, гэткае сутыкненне паспрыяе таму, што менавіта зь беларускай гарадзкой прасторы паўстане радыкальнае запачтанняе аб сакральным.

Магчыма, мы яшчэ здольныя будзем згадаць аб горадзе як аб пра-фэномэне, аб горадзе як яве, аб горадзе як МЕСЯЦЕ.

І, магчыма, мы яшчэ дачакаемся вяртання багоў.

Момант Мяне

Севярын К.

Той, хто калекцыянт, ведае, якое шчасце захапляцца якімі-небудзь «застылымі скалкамі жыцця».

Калекцыянт «спыняе час», калі ахінаецца ў сусвет свайго захаплення.

Большасць людзей маюць схільнасць (дакладней — інстынкт) да калекцыянавання, якая звычайна ярка праяўляецца ў дзяцінстве:

фаныцкі, салдацкі і г.д. З часам фаныцкі адыходзяць, але інстынкт застаецца. Ён можа перайсці ў больш

вышталцоную якасць: калекцыянаванне «на дарослым узроўні». Але шмат для каго гэты інстынкт рэалізуецца ў збыранні «вобразуў мілых сэрцу».

І «вобразы мілых сэрцу» робяцца для гэтых людзей тым, чым для нумізмата — манэты.

Ці бачылі вы калекцыянта, які згубіў сваю калекцыю? Гэта — маленькая мадэль Канца Сьвету. Людзі баяцца разьвітвацца з уласным жыццём менавіта гэтак, як калекцыянт — са сваёй калекцыяй.

Чаму чалавек калекцыянуе сваё жыццё? Магчыма, ён ня хоча забыцца на штось добрае і важнае, што перажыў.

Ня хоча, бо падсьведама ня верыць, што ў ягоным жыцці будзе яшчэ нешта гэткае ж добрае і важнае.

Гэта — жаданне «супыніць імзненне» — такое самае, як у калекцыянта.

Але чалавечы жыццё — не манэты.

Зрэшты, ці кепска гэта — «Калекцыя майго жыцця»?.. Але я ня маю жадання «супыніць імзненне», бо існую на мяжы Памяці і

Позірку-ў-будучыню ў ДАДЗЕНЫ МОМАНТ.

АЛЕСЬ РАЗАНАЎ

(Працяг са старонкі 1)

Тры труны

За доўгія тысячагоддзі ўсё зьела сырая зямля дарэшты: і косці людзей, і палотны адзення, і труны — з лубу, з грабу, з сасы.

Аднак пасярэдзіне могілак, перакапанных цяпер пад пляцы будоўлі, уцалелі, нічым не крапнутыя, тры труны — каменныя чорныя саркафагі.

Зь вечна сутонлівай і ўжо разбуранай глыбіні іх узнялі, бы дзівосных істот, на паверхню, і першыя рабочы, нявечачы камень, ломам, зубілам і малатком ускрывае глухое вечка першай труны.

Калі яно адмаецца — бачым: у ёй, бы жывая, ляжыць маладая жанчына — у чорным убранні, з кнігаю на грудзях. «Кніга магічнай мудрасці» — няўцяманна чытаюць усё, хто тут ёсць, залатыя літары назвы, не разумеючы, што ім рабіць зараз з гэтай адкрытаю таямніцай, з гэтай адкрытай труной.

Але неўзабаве агульная ўвага, быццам знайсцюшы выйсьце, сама па сабе перасоўваецца да тых — астатніх, нямых, яшчэ не чаланых — знаходак, і ўжо другі будаўнік, схіліўшыся, пачынае вярэдзіць і длубаць другі таямнічы паралеліпед, і зноў...

І зноў усё паўтараецца: у ім, нібы сьпіць засяроджаным сном, ляжыць пегутэйшага хараства жанчына з кнігай магічнай мудрасці на грудзях.

Збыттыя з панталыку тым, што адкрылі, мы пераходзім з жалезным сваім пасьпешлівай грамадой — каб зноў адкрыць тое самае — да апошняй, замкнёнай, каменнай, чорнай, узнятай з глыбіняў сьмерці, трэцяй труны.

Рунь

Ідзе па сваім пляцы і нясе вязанку жоўтай ільснiстай саломы сусед і мой школьны таварыш Багданчык Саша.

«Дзе ўзяў ты гэтай саломы?» — пытаюся я ў яго.

«Ты сам усё роўна ня знойдзеш. Хочаш — сястра пакажа», — адказвае ён.

Зь юнай яго сястрою разам ідзем па разоры, разам выходзім за плот. Ды гам, дзе нібыта павінна ляжаць салома, красуе ад краю да краю поля зялёным-зялёная рунь.

Згодна гаворацца нашы словы, тахаюць згодна сэрцы, дыхае радасцю невыказнаю рунь,

а Саша Багданчык, чамусьці спыніўшыся на дарозе зь вязанкай саломы сваёй, назірае, усё назірае ў здзіўленні, пакуль яго бачым, на нас.

Дарожныя знакі

Мы на шляхах: з рэчаіснасці, дзе усё змяняецца то паступова, то раптам, у рэчаіснасць, якая прыцягвае нашу бязмоўную і невідучую ўвагу, нібы магнітную стрэлку полюс, і ў абсязе якой мы робімся тымі, кім ёсць.

Мы паміраем на ноч, але не належым ночы,

увакрасаем на дзень, але не належым дню.

Нашы малыя жыцці і нашы малыя сьмерці выводзяць нас у наступнасць, дзе мы адчуваем-распазнаёмся, што мы тут ужо былі.

Як рухаецца па складах і па словах увага, каб прапачтаць урэшце завершаны сказ, гэтак чытаем бесьперастанку мы самі сябе, і як важна пры гэтым ня схібіць, ня збытацца, не запнуцца, а ўсё прапачтаць па парадку і цалкам засвоіць нам скіраваны змест.

З глыбіняў вякоў узнікаюць і зноўку знікаюць дарожныя знакі — людзі, што сустракаюцца нам на нашых шляхах.

Хмара

Апусцілася над зямлёй і віруе рудая хмара.

Дзе ў хмары сэрца, дзе розум, дзе вочы?

Пужаючыся яе, бегаве па прадмесці запрэжаны ў воз гняды конь, і не вядома, дзе фурман.

Выююць сабакі, і зашываюцца куры якая куды.

Нібы яго падьмае і ўтрымлівае паветра, кружляе па-над мястэчкам з грабенчатой галавою вуж.

Я кладуся на дол: мне заўсёды хацелася быць бліжэй да нябесаў, пяпер — бліжэй да зямлі.

Разважваючы між сабой, каму я належу, да мяне падыходзяць дзеве не знаёмыя мне жанчыны і становяцца ў галавах.

Няма ў хмары сэрца, няма вачэй, але якасці сіла змушае яе віраваць, і вісець над зямлёю, і бачыць, што творыцца з маім сэрцам, і перайначваць звычайны час.

БІБЛІЯТЭКА

Сяргей Паўлоўскі

Навука ўрэшце абрыдае таму, хто ня хоча памножыць свой смутак да змрочнага выніку. Ня веда абрыдаюць (як у Маякоўскага: «Нікогда ничего не хочу читать!»), а прапанаваная сыстэма ведаў. І тады, уваходзячы ў чытальную залю, я з наўмысна халодным позіркам імкліва прамянаю столік бібліятэкаркі й праходжу ў фонды, у сховы, у царства забытых ісцін, зь якіх кожнаму з нас дадзена спазнаць толькі нікчэмна малую іх частку.

Тут кнігі. Дзясяткі соцень, тысячы кніг прапанаванай сыстэмы губляюцца ў моры, у акіяне антыкніг, уступаючы зь імі ў чаканыя й нечаканыя сувязі, творачы свае дзіўныя заканамернасьці й нікім не заплянаваныя, непатрэбныя й нават шкодныя сыстэмы. Тут царства абсурду, тут тайны кантэкстаў і тайны ясу... *Бібліяграфія. «Предварительный отчет по качественному изучению литовско-белорусского скота в Минской губернии»... «На стр. XII г-жа Радченко напрасно вдалась в сравнение белорусского языка с английским и итальянским»... «Кантор не должен начинать молитвы, когда нет в синагоге по крайней мере десяти молящихся евреев (миньон)»...*

Але далей, далей... Нешта павінна разбурыцца ў прапанаванай сыстэме. Толькі ня проста, не адразу. Як гэта ўсё называецца? «Ленинка»? Сама прапанаваная сыстэма называецца «ленинка». Што там у яе ў сярэдзіне... *Бібліяграфія. «Бибиков, Бибилова. Цветоводство для Северо-Западной зоны. Мн., 1984». «Император Николай I, отправляя в 1830 году в Польшу гвардию, сказал: "Вам придется сражаться с неприятелями, но помните, что они братья"». «Инструктивно-методические рекомендации к проведению трехдневных городских и районных семинаров культурпросветработников и секретарей комсомольских организаций. Мн., 1973». Далей, далей... Так можна дасягнуць нават фізычнага адчування працэсу — слова страчвае свой сэнс, нібы пераапрацаецца, і набывае сэнс зусім іншы, амаль процілеглы. Яшчэ трохі, і сэнс ня вытрымае такіх з ім пэртурбацыяў, прападзе, каб накінуць пустое месца абсурду. Гэта й будзе выхад з прапанаванас сыстэмы.*

«Савецкая ўлада стане ўладай ня толькі рускай, але й інтэрнацыянальнай, роднай для сялян раней прыгнечаных нацый, калі ўстанова й органы ўлады заговорачь і будуць працаваць на роднай мове» (Сталін). А чаму, уласна, вы думаеце, што ён хлусіў?.. *ГРУБІАН Матвей Матвеевич (р. 1909, м.Соколовка, ныве Киевской обл.), еўрейскі савецкі поэт. Окончил лит. ф-т Минского пед. ин-та в 1938. В 1935 в Минске вышел первый сб. стихов «Из подвада — к солнцу»... Але далей, далей...*

Калі няспынна йдзем міма стэлажоў, выходзіваючы кнігу па кнізе, старонку па старонцы, фразу па фразе, — разумееш, што ніякай сыстэмы няма. Нішто ня цясне на цябе й не абяцае змрочнага выніку. Каб улізіцца, што гэта так, што гэта ня сон, паспрабуй на секунду параўнаць два гэтыя станы — спыніся каля якой-небудзь паліцы й чытай запар...

Бовш В.И. Сионизм на службе международного империализма. Мн., 1970. Бовш В.И. Антикоммунизм — главное идейно-политическое оружие империалистической реакции. Мн., 1971. Бовш В.И. Обострение идеологического противоборства... Мн., 1976. Бовш В.И. Антикоммунизм перед судом... 1983... Реальный социализм и современные «крестовосцы»... 1985...

Цяпер ты бачыш, што ўсё ў парадку. Спяняцца нельга.

ДИСФОРІЯ, расстройство настроения, характеризующееся напряженным, злобно-тоскливым аффектом с выраженной раздражительностью, доходящей до взрывов гнева с агрессивностью...

Здасяцца, гэты Боўш напачатку перабудовы яшчэ пісаў у газэтах нейкія «антыперабудовачныя» артыкулы. Але антыкамунізм усё ж перамог. Яшчэ не канчаткова, праўда, і нават ня поўнасьцю, але перамагло гэтае мора антыкніг, заваліла, заліло прапанаваную сыстэму, разбураючы яе стройны шкілет.

ГОЛЯК, шкурка преждевременно родившегося каракульского ягненка или плода, извлеченного из утробы павшей или преждевременно заботой матки. Шкурки покрыты коротким гладким волосом с едва заметным муаровым отливом или без него. После выделки используются для изготовления головных уборов.

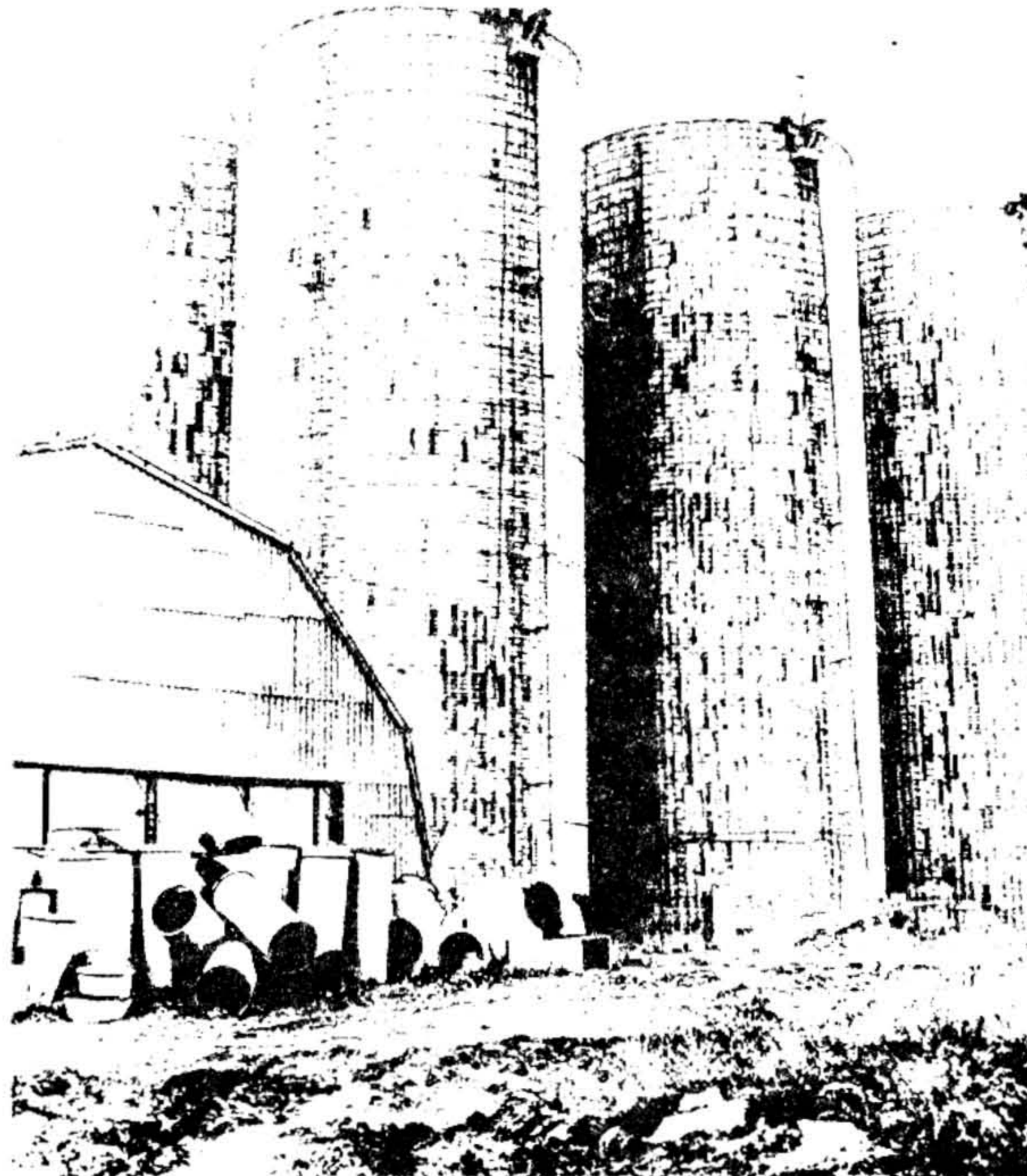
Уся справа, відаць, у тым, хто надзене на галаву гэты «голяк». Але пра тое ў энцыклапедыях ня пішуць. Там тлумачаць словы, якія высыпаюцца з нульных тамоў, з прапанаванас сыстэмы і жыўць сваім, неспрабачаным жыццём.

ГАРУН, река в Хабаровском крае, левый приток Амура. **ГРЯЗИ**, город в Липецкой области РСФСР на р. Матыра. ДНО, город (с 1925), центр Дновского р-на Псковской обл. Расейская «милость» і польская «miłość» — сутнасьці, процілеглыя абзначэнні. Прыпласьць — чужое й будучае, два паняцці ў адным. Чужая будучыня. «Бацька, канчаючы расказаць казку: "І воўк зьеў гэтае неслухмянае цялё". Сыноч на гэта: "А калі б цялё было неслухмянае, яго зьелі б мы?"» (*Голас Радзімы*, 1968)...

Яшчэ трохі, і старая сыстэма будзе разбураючая зусім. Яшчэ трохі, і пачне завязвацца новая. Трэба толькі ўспомніць, за што зачэнілася думка... Ага: хто надзене шапку? Можна, Боўш? А можна...

БАТЫРША Алиев (ок. 1710—1762), башкирский мулла, написавший в начале 1755 обращение, призывающее башкир, татар, казахов и узбеков к священной войне против «неверных» — русских. В августе 1756 арестован, заключен в Шлиссельбургскую крепость, где и умер.

P.S. «Умер» — праз тое, што націск не на канцы — гучыць несканчаткова, не цалкам, не зусім. Лепей — памёр.

Здымак Алены Акімчык.

***

За далаггалам грывоты. Дровы ўслухоўваюцца ў трывогу. Неба вялікае й німае. Пахне зямлёю. Ніхто ня пзуны ў сваім жыцці, ніхто ня ведае, што з кім будзе.

Падзеленая на пляны й двары, нанова сабралася разам і стала сваёй прастора, дзе людзі, каб захаванца, выконваюць сховішчы-ямы і дзе між усіх жыве тая, каго, як відунчы сокал, высачыла душа.

Нічога ёй не скажу, і яна мне нічога ня скажа, яна ўсміхнецца зямлі, я ўсміхнуся ёй.

Цяпер у сьвесе вайна, і што было немагчыма ўчора, цяпер магчыма.

І патаемнай свабодай поўніцца сьвет.

Чырвоны змрок

Ля самай зямлі палымее чырвоная зорка — сонца: было яно срэбраным раціою, было залатым удзень, а цяпер увабралася ў колер, пасля якога ўсталяецца цэпра, — у колер крыві.

Сябрына тутэйшых вясёлых хлапоў, падзеленая палвос, дагульвае гульні ў мяч.

Захоплены разам з усімі гульнію, я позна ўспомніў, што ўтульныя белыя домкі сьцішанага пасёлка мне не свае.

Такі быў прасторлівы дзень, а зараз і тую вузкую сьляжку, якою мушу прайсьці празь лясныя нетры, забірае, імкліва згусаючы, змрок.

Колькі б ні доўжыўся дзень, гэтудкі б доўжылася гульня, але цяпер — усё: больш часу не засталася.

Спяняюся, але ці пасынею, накуль разьвіталнае сонца сьцякае крывёю, дайсьці да сябе — дамоў.

Далёкія пільныя вежы, нібы апошнія вартавыя, праводзяць мяне ў непазыбежнае падарожжа — у непазыбежную ноч.

Заваёўнікі-ІІ

Бы жменя зярнят, сыпанутых у несабяжнасьць, вы несёце з сабой старажытны — і зноў абуджаны — зьмест.

І кожны жыхар, кожны дом, кожны камень і дрва заваяванага краю маюць да вас асабістае дачыненне й мусяць сустрацца сам-насам з вамі, каб нешта — ужо забытае — зноў убачыць і зноў зразумець.

Законам ахвяры ўраўнаважваецца закон улады.

Агольвае вострыя лезы лёс.

«Не аддавайце сябе таму, што знаходзіцца па-за вамі, і не бярыце, што

вам не належыць, — вас панярэджвае нэйчы голас, — інакш...»

Але над сьветам зіхціць маладое сонца.

Але іграе ў грудзях адвага.

Вы — першыя: нібы жанчына, мужына вас вабіць у глыб непазыбежнасьці — у нябыт.

Заваёўнікі-ІІІ

Яны назіраюць сьнярожка перад сабою.

Чырванюць крытыя чарапіцай дахі дамоў.

Залатам зьзяюць крыжы бажніцаў.

Блішчыць, абмыты імклівай залеваю, брук.

Вуліца Дамніканаў, Габрайская вуліца, Гапчарны завулак... Дзе тут затойваецца жыццё? Дзе тут затойваецца сьмерць?

Нябачная сіла згінае каардынаты прасторы.

На вежы галзінык паказвае нераспазнаны час.

Лічача лічы на іх, у іх вучача наанава вымаўляюцца словы...

Гуляе жыццё зь імі ў сьмерць, сьмерць — у жыццё.

Дзесяць месяцаў у адзіночнай

Зоя КАЎШАНКА

Гарадзкі востраг у Менску. Камэра глыбака пад астрожным будынкам у зямлі. Вакенна ўверсе не прапускае ні святла ні паветра. Амаль усю невялікую камэру займае памост з дошак — парты. Паміж памостам і сцяной вузелькі праход-шчыліна. У камэры я адна. Божа, дай сілы ўсё гэта ператрымаць і розум не заблытаць нікога хача б мімаволі.

Пад вечар у камэру ўвапхнулі жанчыну. Яна мянчанка. Арыштавалі за тое, што смажыла катлеты ды выносіла на рынак прадаваць. Абвінавачалі ў спекуляцыі. «Думасце, будзе вам за гэта якая кара?» — пытаюся. «Хто-хто, а пракуроры ў нас шчодрыя, — адказвае яна. — А ты хіба не тутэйшая?» «Не, я зь Вільні». «Сама прыехала ці прывезлі?» «Прывезлі». «Дык мусіць на 58-й?» «На якой 58-й?» «Ну, значыць, за палітыку. Бо іншым судзілі б на месцы». Жанчына, відаць, арэнтуюцца, што да чаго.

Хутка ў камэру ўвапхнулі яшчэ дзвюх жанчын... На наступны дзень было ўжо як селядцоў у бочцы. На дашчаным памосце магло б змясціцца чалавек дзесяць, а іх набралася дзевятнаццаць. Ляжалі адна пры адной. Каго

тут толькі ні было: за спекуляцыю, крадзеж, «каласкі». Нарэшце ўвапхнулі дзвюх блатных. Яны адразу зьвярнулі ўвагу на мяне.

«Ты за што?» «Ды сама яшчэ ня ведаю». «Так ужо й ня ведаеш. Мусіць, контра?» «Якая контра?» «Ну, значыць, супраць савецкае ўлады. Толькі чаму цябе сюды заперлі, а не ў амерыканку, мусіць, месца ўжо там няма». «У якую яшчэ амерыканку?» «Ня ведаеш? Хіба ты ня менская? Амерыканка — такі хітры востраг для контры. Там табе костачкі так абмацарку, што раскажаш усё, і чаго ня ведаеш. Разумсея?»

Нічога я не разумела.

Праць некалькі дзён наглядачы вывелі ўсёх жанчын у калідор, паставілі ў адзін шэраг, зрабілі рэвізю. У мяне забралі крыжык і гадзіннік. Пасля казалі распрануцца і прысядаць. Што за зьлезек! У прысутнасці роднае маці ніколі не распраналася да голага цела. Хацелася крычаць ад абразы і злосьці. Наступным пумарам была лезыня, вопратку забралі ў пражарку, далі напарстак рэдкага шэрага мыла, цабрэак вады. Пасля

жадалі пабыцца. Немцы ж — як акуанты на акупаванае насельніцтва.

Ва ўрад Камітэту ўвайшлі людзі разумныя, дасведчаныя, якія заўсёды маглі параіць чалавеку, куды зь якой справай зьвярнуцца, а пры патрэбе бралі на сябе клопат самай заняцца ягонаю справай. Такія аб'яднаныя звычайна паўстаюць у часе вайны і носяць характар самапомачы. Апрача таго БНК займаўся справай беларускага школьніцтва, узіў пад сваю апеку беларускі музэй.

Склад ураду Камітэту й яго дзейнасць былі вядомыя КГБ яшчэ задоўга да сканчэння вайны, бо на акупаваных тэрыторыях было поўна ягоных агентаў. Каб збудаваць супраць мяне абвінавачаньне, следчаму трэба было давесці антысавецкую дзейнасць К-ту, але гэта было цяжка, бо ніякае дзейнасці К-т ня веў ні супраць савецкае ўлады, ні супраць каго іншага, гэта не ўваходзіла ў ягоныя мэты. Следчы гэта бачыў, але падставы для абвінавачаньня знайсці мусіў.

«Але ж вы працавалі зь немцамі», — казаў ён. «Але не для немцаў. Мы зьвярталіся ў нямецкія ўстановы, каб за нашым пасярэдніцтвам людзі маглі атрымаць ад іх тое, што ім было патрэбна. Не маглі мы гэтага рабіць самастойна, бо ня мелі ніякае ўлады». «А чаму вы не пайшлі ў партызаны?» «Калі б і пайшлі, ні прынеслі б большую карысць

Следчы робіць экскурс у мае дзіцячы й юнацкія гады, пытаецца, чаму я хадзіла ў беларускую гімназію, а не ў расейскую, чаму належала да беларускага студэнцкага саюзу, а не да расейскага. К-т безумоўна, таксама «нацыяналістычны». Што ж, можа з гэтых кавалачкаў ён і злепіць нейкі «нацыяналізм». Аднак будаваць справу на гэтым, ня маючы фактаў праступнае дзейнасці, цяжка. А займацца «творчай» працай па прыкладу іншых сталінскіх следчых яму, відаць, не хацелася. Зноў і зноў мусу расказаваць аб дзейнасці К-ту. Не, ніякіх істотных і прывітаньняў К-т не пісаў... Я раскажваю шчыра. Не казала толькі, што адной з мэтай было захаваньне нацыянальнае сьведчасці.

Шмат людзей было звольнена на заявах К-ту як з вострагаў, так і з лягероў для васніпагонных. Пра гэта я аднойчы сказала следчаму і была нямаля здзіўлена, што ён гэта ведае. Спытаў толькі, якімі крытэрыямі мы кіраваліся, правяраючы людзей для сваіх заявак на зьваленьне. Адказала, што мы ня надта і стараліся правяраць. «Але пры такім спосабе сярод тых, за каго вы прасілі, маглі быць і партызаны. Вы гэтага не баяліся?» «Можа, яны й былі, — адказала я. — Скуль мы маглі ведаць. Правярць чалавека не было ніякай магчымасці, а пасля зьвалення зь вязьніцы наш кантакт зь ім сканчаўся». «Але вы гэта рабілі не для савецкае ўлады».

Адносіны следчага пачалі лагяднець. Я вычувала, што ён ставіцца да мяне з пэўнай сымпатыяй. Можа, трагедыя сям'і выклікала ў яго спачуныць, можа, заімпанавалі мой упарты характар. Аднойчы ён сказаў: ёсьць людзі, якія былі ворагамі савецкай ўлады, а вось цяпер яны супрацоўнічаюць зь намі. Я адказала: але гэтых людзей далей парога не пускаюць і рукі ім не падаюць.

Калі следчы пытаўся пра беларускіх дзедчоў, мае адказы не задавальнялі яго. Маўляў, адказаць магу толькі за сябе, аб іншых казаць ня буду. Следчы крыкнуў разлаважна: напішы гэта ў пратакол. Я напісала. Следчы сказаў мне нешта грубае. Я аб-

наглядачы адвёў у 26-ю камэру, якая й сталася маім месцам жыхарства да канца сьледства. Знаёмства з амерыканкай абмінула.

У камэры два двохнаверхавыя ложка. Высака пад стольлюм закратаванае вакно. Шыбаў няма, але гэта добра, насля душнага падвалу сьвежае паветра падбадзёрвае. Па сьцене паўзаюць вялікія сытыя клопы. Спаць трэба на голых дошках. Ніяма ні стала, ні якое лаўкі, у куце — параша. Сяджу ўжо пару дзён, ніхто мною не цікавіцца, толькі раніцай у кармулку прасоўваюць кавалак хлеба й гарачай вады, у абед міску баланды.

Але вось аднойчы сярод ночы прасоўваецца ў кармулку галава, пытае, як прозьвішча, ляскае ключ, адчыняюцца дзьверы. «Выходзь, рукі назад». Канваір вядзе доўгім калідорам у падвал, з падвалу праз паналворак. У маёй галаве лягаюць здагядкі адна адной страшнейшай. Нарэшце прыводзіць у кабінэт. За сталам малады яшчэ падпалкоўнік. Пазней я даведалася, што сьледчага прызначалі аднаведна інтэлектуальнаму роўню абвінавачанага. Сьледчы прыглядаецца да мяне, я да яго.

людзям?» «Але вы прынеслі б карысць савецкай ўладзе».

Сьледчы быў далёка не дурны чалавек. Але мяжа, якая пасля першай сусветнай вайны падзяліла Эўропу на дзьве часткі з поўначы на поўдзень, стварыла розныя ўмовы для інтэлектуальнага разьвіцця, навучыла людзей думаць па-рознаму. Чалавек з усходняга боку не разумее чалавека з заходняга й наадварот. Сьледчы не разумее імкненьня супрацоўнікаў К-ту, а мне было дзікае рабства маральнае й фізычнае ў Савецкім Саюзе, абсалютная ўлада над прыкрытыцём абцягненьня нейкае сьветлае будучыні. Мы не маглі зразумець адзін аднаго, хача абое былі юрысты.

Мяне дзівіў спакой Ніны. Здавалася, яна прыйшла сюды па сваёй ахвоце. На допыты яе выклікалі заўсёды ўдзень. Прыходзіла, зьядала свой «балнічны», ночку спала. Нейкім чынам дастала нават клубкі воўны і пруткі й пачала плясьці сабе сукенку. Нягледзячы на ўсю маю антыпатыю да гэтай жанчыны, я пачала ёй дапамагаць у гэтай крамоўнай рабоце. Хацелася чымсьці заняцца, каб хутчэй ішоў час.

Кожны дзень на паўгадзінны нас выводзілі на спачыр. Для гэтае мэты на востражным дзядзінцы была зроблена вялікая загарадка з дошак, падзеленая ў свой парод на некалькі меншых. У кожны адсек упускалі вязьняў з аднае камэры. Над адсекам ўздымаліся вышкі.

разілася, занатрабавала паперы напісаць заяву, каб далі іншага сьледчага. Ён выклікаў разваднага й казаў адвесьці мяне ў карцар. Я была пэўная, што ён прызначыў мне карцар у падвале. Але развадны паўёў на другі паверх, дзе былі камэры малалетак. Карпусны быў нямаля здзіўлены, што прывялі яму такую «кватарантку». «Вам тры суткі карцару», — сказаў ён і адвёў мяне ў вежу. Дзеля таго, што вежа была круглая, вонкавая сьцяна карцару выгіналася дугой. У кутку я заўважыла бирозавую мятку. Я села на ёй, прыкрыла яе сваёй снадніцай, каб не было відно, на чым сяджу, ды так і прасядзела ноч і наступны дзень. Стаяла гарачае лета. Праз вакенца даходзіла сьвежае паветра.

Увесь трэці паверх быў заняты малалеткамі — дробнымі жулікамі, будучымі злодзямі. Яны увесь час шумелі, ладзілі «канцэрты» — калацілі міскамі й лыжкамі. Кармілі іх аднак крыху лепей. Тым, хто адбываў кару ў карцары, належыўся толькі кавалак хлеба й вада, баланду давалі раз на тры дні. Увечары зноў прылазілася на мятле, але адчыніліся дзьверы й я пачула: «выходзь».

Сьледчы спаткаў каля дзьвярэй свайго кабінэту. «Ну як? Гэта табе за "дзёркое паведзеньне" на сьледстве. Я сказаў, каб цябе не садзілі ў падвал». Хацелася верыць у шчырасць яго адносінаў. Сядзячы на мятле ў карцары для малалетак, уяўляла, як бы я пачувалася ў тым карцары, дзе па калена вады.

Нашыя гутаркі часта адбывалі ад тэмы сьледства. Часам дзеля таго, каб падкрэсьліць, што мы калегі на фаху, сьледчы пачынаў гаварыць пра тэорыю Ломброзо, Макіявэлі, Ігната Лаўлу. Выглядала, быццам сябры ўспамінаюць мінулыя гады. Мусіць сьледства дабягла да канца.

І вось надыйшоў найцяжэйшы дзень у маім жыцьці. У першай палове прыйшоў развадны, вывёў мяне на панадворак ды казаў залазіць у скрыню «гругана». Пасля некалькіх хвілінаў падарожжа я апынулася ў КГБ. Сьледчы чакаў мяне ў кабінэце. Ён абцягнуў на сабе гімнасьцёрку, паправіў

Пасля падзеяў, якія п. Зоя Каўшанка прыгадала ў сваіх успамінах «Fräulein... ад беларускага камітэту» (НН №4), з аўтаркай адбылося шмат іншых здарэньняў. Яна пабывала на эміграцыі, дзе неспадзявана ў 1947 годзе, была арыштаваная.

Сёньня мы друкуем згадкі пра яшчэ адзін эпізод яе жыцьця — зь Менскай турмы пасьяваеннага часу.

Муну сказаць, што са сьледчым мне патэрыцца. Беспаветна абвінавачанні, бягзлузлыя нападкі й пагрозы спыніліся. Сьледчым прыняло больш асэнсаваны характар. Галоўным абвінавачаньнем супраць мяне засталася праца ў Беларускай Нацыянальным Камітэце, ад якое я й не адмаўлялася. Толькі чаму я мела адказаць за гэтую працу як за здару бацькаўшчыны?..

Пасля далучэньня Вільні й Віленшчыны да Летувы ў 1939 годзе, беларускае насельніцтва, якое з даўных часоў складала тут вялікую частку жыхарства, засталася пакінутым на ласку лёсу. Ад Заходняе Беларусі яно было адарванае як ад свайго аспоўнага натуральнага заплецча, а Менск быў заняты сваімі справамі й ім не цікавіўся. Летунысы стогоду не выказвалі. Гэтая пакінутасць стала яшчэ больш адчувальнай, калі Вільню занялі немцы. Летунысам яны даяралі больш, чым беларусам, чым летунысы й карысталіся. Гэта й змусіла беларусаў у тагачаснай Летуве аб'яднацца. Такім асяродкам, вакол якога яны аб'ядналіся, і стаўся Беларуска Нацыянальны Камітэт у Вільні. Летунысы глядзелі на беларусаў як на канкурэнтаў да Вільні, якіх

Ужо ўжо пачатак чэрвеня. Дні я акра-сьлявала на датах на пратаколах Вясны я ня бачыла. Нельзе іспадэка, мусіць, было іккае балотца, у якім пачамі сьпявалі жабы. Пілье яшчэ я ня чула такога прыгожага жабыга сьпева. Заслухаўшыся ў кабінэце сьледчага, я нават ня чула шытаньня. Аднойчы ў прагулачым панадворку знайшла белую канопынку. Якім ветрам яе сюды занесла! Сідчатку панікавала рваць, але пасля не ўтрымалася. Мусіць, ні адна кветка не была мне такая дарагая, як гэтая канопынка зь яе далікатным пахам сьняжай і волі.

Аднойчы ў кармулку прасунулася галава нейкага жудка. «Можа хочаце купіць што-небудзь у востражным ларку?» «У мяне няма ні канейкі». «Дайце адрас, напішам, хай прыйшоў». Я дала адрас маці. Хацелася даць пра сябе зьнаць. Праць некалькі дзён у камэру прынеслі ўскрытую пасылку. У ёй быў зацьвілы хлеб і раскіданы памідоры. Мабыць усё лепшае зьёў нехта іншы. Але мяне ўжо не цікавіла пасылка. Я думала пра маці. Родная мая, колькі табе давялося вы-плакаць сьлёз, калі твой муж, а мой бацька пакутаваў то ў польскім, то ў нямецкім востразе і вось цяпер тваю дачку падхапіла хваля сталінскага тэрору. Сьню цябе часта ў сваёй адзіночцы і нашу старую прытульную хатку на Антокалі. Мае востражныя сны аднак не варажаць спатканьня з табой.

Я — палітычны вязьня... Я й палітыка — такія несумяшчальныя рэчы! Калі б у мінулыя часы нехта мне такое прадказаў, я б заўважыла, што гэта дурны жарт. У юнацкія гады я шмат чытала пра палітычных вязьняў. У маіх вачох гэтыя людзі былі высакароднымі героямі. Калісь жартам казала сваім сябрам, што папакутавалі ў польскіх вострагах, што беларусы здабываюць сабе шляхецтва за кратамі. А ці няма тут часткі праўды? Ці ня больш шляхотны чалавек, які з гонарам прайшоў змаганьне й пакуты, чымся той, даўняму продку якога нейкі валадар надаў шляхоцкі тытул?

камэры Менскай турмы

Пачынаецца як звычайна, з устаўленьня персаналію. Усё згаджаецца, толькі з падпунтам я згадзіцца не магу. Следчы запэўнівае, што я савецкая падданая, я катэгарычна кажу, што ніколі ў жыцці такога падданства ня мела. Следчы лаводзіць, што ўсе жыхары Летувы савецкія падданьня на той падставе, што Летува аднагалосна прагаласавала за далучэньне да СССР. Бачу, што ён губляе цярдлівасьць.

Допыты паўтараюцца кожную ноч. Удзень спаць не даюць. Наглядчык часта заглядае ў «ваўчок», калі вязень задрэмле хоць селзачы, адчыняе кармушку і крычыць «ня спаць»... Нарэшце следчы прад'яўляе абвінавачаньне: параграфы 63 п. 1 і 76 кодэксу БССР і тлумачыць: здрада бацькаўшчыны. Я прагну выглямачыць, у якіх дзеяньнях гэта выявілася. На гэта чую зусім нечаканы адказ: «А вось аб сваіх праступствах ты нам сама і раскажаш». Адчуваю, як цёрпе скура...

Няўжо праўда ўсё, што даводзілася чуць аб спосабах савецкіх следчых?..

Праз колькі дзён у камэру прывялі жанчыну, якая адразу кінулася да мяне ў абдымкі. Пачала расказваць пра сябе, што яна танцавала ў нейкім фальклёрным гуртку, муж і дачка ад яе адмовіліся, бо яна цяпер вораг народу. Назвалася Нінай Цярэчанкай. Пачала распытваць мяне, але за што яна арыштаваная, не сказала. Прыгнечаны аднак у яе не адчувалася, быццам яна тут ужо даўно і пасьпела асвойтацца. З асьцярожлівасьці я пачала расказваць аб сабе настронаным рэчы і хутка пераканалася, што яна ведае пра мяне шмат болей, чым я ёй расказала. Цяпер я доўга застанавлялася перш, чым сказаць якое слова. У мяне зьявілася да Ніны пачуцьцё зласьлівае помсты: залезла ў воўчку скуру і сядзі ў ёй, а зь сябе ўважы рабінь ня будзі.

Ніна атрымлівала абед асобна. Ёй прыносілі міску густое локшыны і белы хлеб. «Следчы вышэсаў мне бацькіны», — сказала яна. Але на здароўе ня скардзілася.

Допыты паўтараюцца амаль кожную ноч. Следчы спытаў мяне словамі: ну, расказвай усю праўду, як нябе завэрбавалі, якія заданыя атрымлівала, бо пастаўлю й будзеш стаяць суткі без сну. Або гавары, або скажу паскідаць зь цябе сватры і спаліць і пасаджу ў карцар.

У камэры зьявілася яшчэ адна жыхарка — Ксеня, сымпатычная маладая настаўніца з палескае вёскі. Прычыну арышту яна назвала такую. Аднойчы ў вёску прыйшла група супраціўу сталінскаму рэжыму, якіх пасыла ваіны шмат было ў нясок. Сьледцам, мусіць па даносе, зьявіліся карнікі КГБ. У перастроўцы хлопцаў пазабівалі. У вёску былі арышты. Арыштавалі таксама Ксеню, яе маці і кульганага бацьку. Але ні Ксеня, ні яе бацькі тых хлопцаў ня ведалі й нічога сьмольнага з супраціўам ня мелі.

Ніна ўсю сваю ўвагу скіравала на Ксеню і хутка патрапіла здабыць яе давер. Яны падоўгу шапалелі аб чымсьці, прытуліўшыся адна да аднае ў кутку. Я ў

гэтым часе мэрэла кілямэтры ад вакна да дзьвярэй. Пасяля я моцна сябе карыла за сваю абьяквасьць да Ксені.

Ніну выклікалі на допыт. Празь нейкі час выклікалі Ксеню. Колькі мінула часу — ня ведаю. Нарэшце прывялі Ксеню. Дзяўчына, уся ў сьлізах, паказвае на тое месца, дзе спала Ніна: гэта ўсё празь яе... Адчыніліся дзьверы й Ксені загадалі: «З рэчамі». Болей мы зь ёю не сустракаліся.

Хутка ў камэру прывялі Ніну. Яна спакойна зьехала свой «бальнічны» паёк і села ў куток папрамаць. Пад вечар я ня вытрымала, сказала: «Шкала дзесьціну, пакутуе за чужыя грахі». «У яе і сваіх лаволі», — адказала Ніна і расказвала тое, што ёй казалі Ксеня. У сапраўднасьці ўсё выглядала так: у гаспадарыні Ксеніных бацькоў нельзе на зацумелыні была выкапаная яма, у якой хлопцы зь лесу перахоўвалі зброю, сярод іх быў і брат Ксені. «Ды і Ксеніні ўдзел быў не аношні», — дадала Ніна.

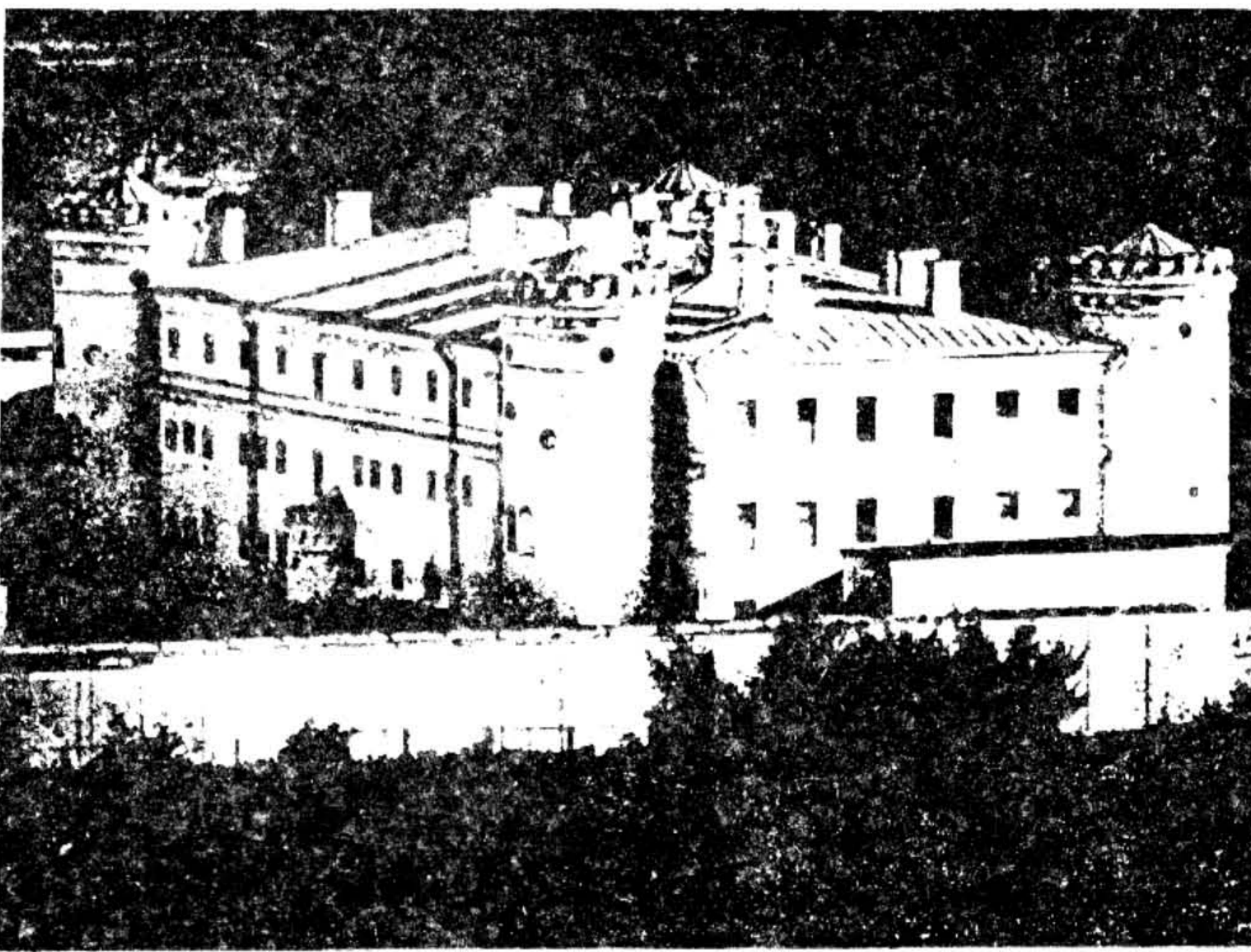
Наглядчык сачыў, каб вязні з розных адсекаў не перагаворваліся.

Аднойчы з суседняе загарадкі пачулася беларуская мова. Ніна ў момант падскочыла да плоту, знайшла шчылінку й пачала гутарку. Яна зрабіла гэта з такім сьпітам, што наглядчык на вышчы не пасьпеў крыкнуць, як яна ўжо ведала, што там хлопцы з СБМ.

У мяне Ніна выпытвала пра беларускую эміграцыю, хоць я ёй сказала, што я полька й само сабой зразумела, зь беларускай эміграцыяй нічога сьмольнага мець не магу. У кожным выпадку, я ўжо ведала, што цікавіць следчага, у якім кірунку будзе ісьці сьледзтва.

Аднойчы Ніна вярнулася з допыту моцна ўсхваляваная, то хадзіла на камэры, то сядзела. Нарэшце, ня вытрымала й сказала, што сьледчы наказваў ёй здымаць, на якім яна ў часе ваіны выходзіць з гестапа. Адпірацца не было сэнсу. Яна была так прыгнечана, што ноччу плакала, удзень тудзілася да мяне й паўтарае: я прапала, я прапала. Хутка пасяля гэтага яе забралі з камэры: ці падсадзілі да іншае ахвяры «іскупаць вину перед родиной», ці ў тую амерыканку для больш паважнага сьледзтва. У кожным выпадку Ніна зь яе «талентам» у сталінскай сыстэме згинуць не магла.

Цяпер я адзіноту ўспрымала як палётку. Следчы выклікаў ужо ня кожную ноч,

Здымак з кнігі Зьінона Пазыяка «Роха даўняга часу».

можна было выснаваць. Сьледзтва прыма-ла ўсё больш акрэсьлены кірунак. Але ў меру таго, як аддавала пэравае напружаны-сьце, усё больш дакукаў голад. Перадачы чакаць не было ад каго, у Менску ў мяне ніводнага знаёмага чалавека, маці ня ведае, дзе я.

Аднойчы сьледчы сказаў, што сьездзіў да мае маці. Але рэвізіі дома ён не рабіў, бо цэлая горба фатаграфіяў, на якіх засьнята бадай уся віленская беларуская моладзь майго пакаленьня, апынулася б у яго на сталі. Аб тым, што я арышта-ваная, ён маці нічога не сказаў.

Не пакінуў сьледчы без увагі й маіх сваякоў. Перадусім дастало брату. Аднойчы прынес беларускую менскую газэту з часоў ваіны, у якой была зацемка, падпісаная «С.Коўш». Пытае: «Хто гэта пісаў?» «Ня ведаю». «А ня твой брат?» «Магчыма, ён мяне не пытае, што яму пісаць». «Твой брат такая ж с... як і ты?» «Ня маю прычыны саромецца свайго брата». Адносна бацькі сьледчы быў ла-гаднейшы. Аднойчы сьняў: «Ад чаго намёр твой бацька?» «Захварэў ды намёр», — адказала я. «І ты сама яго пахавала?» «Сама». «А ня немцы яго хавалі?» «Не, я сама». Я не хацела, каб імя бацькі валачылі на сьледчых кабінэтах, не хацела казаць, што калі б бацьку не забілі немцы, ён сьядзеў бы ў вас за тым самым столікам, за якім сяджу я.

рэмьні і кінуў мне: найзлі. Праз падвой-ныя, абабітыя дэрмантынам дзьверы мы ўвайшлі ў вельмі вялікі кабінэт. Пры тарцавым баку стала сьядзеў нейкі ваіско-вы чын. Мой сьледчы трымаўся перад ім на «звычай».

«Колькі вы ў вастрозе?» — зьявіўся высокі чын да мяне. «Восем месяцаў». «Дык што ж вы за гэты час так і не падумалі?» «Аб чым?» «Як праўду гаварыць?» «Дык мне хаваць няма чаго», — адказала я зусім шчыра. «Што ж, можа вашая маці паможа вам падумаць». «Як яна мне можа памагчы?» «А вось мы прывязем яе й пасадзім у адну камэру з вамі. Згодна з нашымі законамі, гэта магчыма». Мароз прабег у мяне па скуры. «Драконаўскія ў вас законы», — ня вытрывала я. «Для вас яны драконаўскія, а мы гэтыя законы крывёй здабывалі».

Высокі чын пачаў бегач на кабінэце, нешта крычаў, але я ўжо нічога не разумела. Нарэшце ён крыкнуў: «У карцэр!» «Яна ўжо сьядзела, ды нічога не памагло», — сказаў сьледчы. «Прывяніць суровыя меры!» — крыкнуў высокі чын. «Нічога не паможа, яна фанатычка, толькі гэтага й чакае», — зноў сказаў сьледчы. «Увядзіце!» — крыкнуў высокі чын.

У сваім кабінэце сьледчы дастаў з шэф-ляды кавалак грубога шлангу: «Ну, цяпер ты атрымаеш, што зарабіла».

Што са мной здарылася, ня ведаю. Я ня вытрымала і ўсьміхнулася. Бывае такі гісторычны сьмех. Сьледчы зь сілаю кінуў шланг я яго ня бачыла. Чорны груган адвез мяне ў вастрог. Пасяля моцнага нэрвовага напружаныя настаў час апатыі, і толькі цяпер вярталася здольнасьць думаць. У першую чаргу згадаліся словы пра маці. Ці ня сам люцыпар падказвае ім зьдзекі?

Мяне перавялі ў чацьверты корпус. Гэта быў доўгі барак на вострым дзядзінцы — можа, два дзесяткі невялікіх камэр. Мая камэра знаходзілася пасярэдзіне ба-

раку й была зусім маленькая. Стану тут толькі зьлезны вузкі ложка і на ім матрац, напханы мокарай стружкай. Як мне балелі раны ад сьняжня на голых дошках! Але думкі былі пра адно: ці выкаме высокі чын сваю патрозу? Шмат пазьней я даведлася, што ў маці быў інсульт, яна доўга ляжала ў шпіталі без руху й таму, магчыма, назьбегла вастрожнае камэры.

Новы сьледчы зусім спакойна перапасаў усё ад пачатку па пунктах, дакладна, як я казалі. Уся мая справа зьясьнілася ў адным пратаколе. Яшчэ адзін допыт ад-быўся ў прысутнасьці пракурора. Закіды былі тыя самыя: К-т прапаву зь немцамі. Я паўтарае: К-т зьявртаўся да нямецкіх устаноў, калі гэтага вымагала ахова інтарэсаў беларускага насельніцтва Вілен-шчыны. «А чаму К-т ахоўваў інтарэсы толькі беларусаў? — спытаў пракурор і ўсьміхнуўся. — Нанцыялісты».

У канцы допыту сьледчы спытаў: «Вы ў камэры адна?» «Нас дзьве, — адказала я, — у камэру зайцела муха, я кармію яе цукрам. Мне зь ёй веселье».

Неўзабаве карпусны ўнесьціў у камэру маладзенькую дзяўчыну. Яна прывіталася беларускім «добры дзень». Я запрасіла яе прысесьці на ложку. «Як нябе зваць?» «Настася», — адказала дзяўчынка. Яна была арыштаваная за прыналежнасьць да СБП. Пад сьледзтвам была вялікая група такой самай зьлёнай моладзі. Сьледзтва ўжо закончылася. Чакалі сула. Іхняя арганізацыя паўстала ўжо пасяля ваіны, і я аб ёй нічога ня ведала.

На трэйці дзень дзяўчыну выклікалі з рэчамі, мусіць, на суд. А ў камэру прывялі Ніну Мядзьведзеву, мянчанку, якая выво-дзіла мяне зь цярдненьным свім казінным натрыятызмам, нудзіла агавяданьнямі, як у час нямецкай акупацыі яны патаёмна сьвяткавалі маёўня ды кастрычніцкія сьвяты. Яна ненавідзела ўсіх несавецкіх людзей. Аднак гэта не зашкодзіла ёй

прыдбаць дзіця ад нейкага ваякі з РОА. Зрэшты, і яе хутка забралі.

Я зноў адна. Муха недзе зьнікла, мусіць знайшла зацімны куточак і заснула на зіму. Каб так чалавек мог пераспаць усё нягоды, але... Найгорш дакучае прымусо-вая бязьдзейнасьць.

Чаго ўсё ж хацеў ад мяне высокі чын? Абвінавачаньне ў мяне адно — праца ў К-це. Згадкаю фразы сьледчага: «К-т нас не цікавіць, нас цікавіць твае сувязі». За малымі выняткамі ўся беларуская інтэлі-генцыя апынулася на эміграцыі, значыць, высокага чына цікавіць беларускае эмі-гранцкае асяродзьдзе. У гэтым кірунку было скіраванае ўсё сьледзтва.

Цяпер амаль з поўнасьцю магу сказаць, чаго сьледчы сьездзіў да мае маці. Яго цікавіла, ці ведае маці пра мой арышт, бо калі ня ведае, значыць, ня ведае ніхто. І ён не сказаў ёй, дзе я. Гэта давала магчымасьць закінуць мяне ў эмігранцкае асяродзьдзе як «разведчыка». Адзіночка і голад мусілі зламіць мой супраціў. Адначасова ён хацеў высьвятліць, ці можна выкарыстаць маю маці як за-ложніка. Але час заняўся, і маці ўжо ведала пра мой арышт. Высокі чын мусіў зьмяніць свае пляны адносна мяне, але проста так даць «срок», ня выкарыстаўшы, не схачеў. Цяпер ягонае мэта была змусіць мяне падпісаць «пакаянную», у якой бы я адмовілася ад сваіх поглядаў, зьбосьціла ўсіх, каго знавала. Такія мае «паказаньні» былі б дадатковым матэрыя-лам супраць тых, хто ўжо трапіў у няволю і падстаю да перасьледу тых, хто змагаецца за свой лёс на выгнаньні.

У адзіночцы чалавек чуецца, як замурава-ны ў цьвінтарным склепе. Ніякага кантакту зь вонкавым жыцьцём. У сваім часе я чытала, што чалавек, пабыўшы дзесяць гадоў у адзіночцы, ня змог жыць сярод людзей, зноў шукаў адзіноты. Як перака-налася зьнайшай, характар мне адзіночка зьмяніла на ўсё жыцьцё. Мяне хутка

сталі перабываць у людзкой грама-дзе, я чуюся сярод людзей нейкай непа-трэбнай, хочацца застацца самай. Я пра-была ў адзіночцы дзесяць месяцаў.

Голад адбіраў аношнія сілы. Зьвінела ў вушах, перад вачыма плавала чорная імба, усё мітусілася. Рабілася няк лёгка, я траціла адчуваньне свае вагі. Ці я ўжо паміраю, думала, калі вярталася сьведо-масць? Але яшчэ трэба было перабыць этап у лягер, у часе якога самастойна я ўжо йсьці не магла, жанчыны вялі мяне пад рукі.

Вось аднойчы канваір адчыніў дзьверы й я пачула сакрамэнтальнае: «З рэчамі». Якое ж было маё расчараваньне, калі замест судовас залі прывялі мяне ў нейкі кабінэт, і нейкая заматаная хусткай жанчына (мароз добра прыліскаў, а кабінэт быў неабгрэты) сказала: праслу-хайце пастанову Особого Совецания: «за узвэл у антысавецкай нацыяналістычнай арганізацыі дзесяць гадоў лягерных ра-бот». Пад пастановай прыпіска: «Решение окончательное, обжалованию не подлежит».

Мас пакуты, безумоўна, не магл вытры-маць параўнаньня з пакутамі сталінскіх ахвяраў трыццаціх гадоў. Зьмяніўся кантынгент вязьняў, зьмяніліся прычыны арыштаў. Гэта былі савецкія салдаты, што трапілі ў нямецкі палон, і «заходнікі» — жыхары Прыбалтыкі, Заходняй Ук-раіны й Заходняй Беларусі — усё, хто ня жыў раней пад уладаю Сталіна, «ідейно чуждый элемент», які Сталін лічыў неадаткова трывалым, каб буда-ваць зь яго сваю імперыю. Вялікая армія сьледчых напружвала свой талент, каб кожнаму з гэтых шматмільённае грамады змайстраваць нейкае абвінавачаньне. На гэтай шостае частцы зямное кулі зьдзек над чалавечам быў узьведзены ў ранг закону і «обжалованию не подлежал».

Закон Святога Аўгустына

Алег Дзярновіч

Пісаць пра манаскія законы — ня самыя папулярныя й даволі нешматлікія — занятак спецыфічны. Змяшчаецца вага чыста статыстычных паказчыкаў, але часам больш акаунтуецца ўвага на чалавеку.

Аўгустыны, вядомыя яшчэ як эрміты* ці пустэльнікі, выводзяць свой пачатак ад Св. Аўгустына. Прасачыць развіццё гэтага ордэна ад першага стагоддзі да хрысціянства досыць складана.

Ведама, што сапраўды Aurelius Augustinus (354-430) пасля прыняцця хрысту засноўвае зь сябрамі невялікі кляштар у сябе на радзіме — у Паўночнай Афрыцы. Але да гэтага кроку Лэрэлі Аўгустын, сын бортораў, які стаў рымскім грамадзянінам, мусіў прайсці досыць доўгі шлях ад маніхейства зь ягоным дуалізмам да манізму хрысціянства. Рэдкі выпадак — мы можам прасачыць гэты шлях як шлях канкрэтнага чалавека, аб чым гаворыць ягоная «Confessio» («Сповідзь»), цікавая і ўспрымаемая для сьвецкага чалавека. Аўгустын, зусім не аскет у маладосці, думаў пра асабоду п'яніц, эрмітыку, дынамічную кампанію**. Аўрэлій Аўгустын праішоў школу чалавечых жадаў, меў досвед жыцця грамадзяніна. Што, безумоўна, паўплывала на фарманне арыстакратычнага ягоных канцэпцый. А для гісторыі еўрапейскай свядомасці надзвычайна важным з'яўляецца адкрыццё Св. Аўгустына — у межах хрысціянскае дагматыкі ўнікальнасці й непаўторнасці чалавечася асобы. Гэта зусім не агульнае месца, калі сыходзіць з кантэксту. Прычым асоба чалавека разглядаецца ў не адносінах да Абсалютнае Асобы Стваральніка. Погляда на свет праз прызму гэтых адносін — істотная спецыфіка на строю разумя Св. Аўгустына, а ў значнай ступені і ўсёй заходняй духоўнасці. Гэты антрапалягізм будзе мець непасрэднае дачыненне да практыкі ордэна аўгустынаў. Ужо потым экзэстэрыялісты называць Св. Аўгустына адным з сваіх паніроўнікаў.

Каталіцкую кляштарную сістэму Св. Аўгустына ўзбагаціў онталігічным доказам існавання Бога, што вынікае з тым ліку і з факту наяўнасці ў чалавечай свядомасці ідэальнага вобраза. Менавіта Св. Аўгустын з'яўляецца адным з стваральнікаў натрыстыкі, у якой новая хрысціянская культура атрымала поўную ўнутраную цэльнасць. І калі грэкамоўных усходніх Айцоў царквы прыцягвалі абстрактныя праблемы тэалогіі й онталогіі, дык заходнія лацінамоўныя Айцы ў выніку традыцыйнай аддаленасці ад фізіяфіцкіх цэнтраў Грэцыі й Малой Азіі, а таксама пад уплывам парадыгмаў рымскае культуры зьявіліся цікавае пераважна да антрапалягічнай і сацыяльнай праблематыкі, г.зн. да хрысціянскага індывідуума.

Нягледзячы на традыцыйную павату Праваслаўнае Царквы да аўтарытэту Аўгустына як Настаўніка, на ўсходнім хрысціянстве ён — бажаволак (тое, што на царкоўнаславянску «блаженны»), а не святая, бо неартадаксальны наводзе ўсходніх канонаў. Для Каталіцкага Касцёла Лэрэлі Аўгустын — Sanctus Augustinus.

* eremita — па-старыгрэцку пустэльнік.

** Хто на ведае, што ўсе ўвогуле афрыканцы (паўночна-афрыканцы, рымскія грамадзяне, — А.Д.) беспаромныя, акрамя тых, хто зьявіўся да Бога? — Салым. Пра Вацхадства Божае, 7, 16

... Такім чынам Св. Аўгустын яшчэ ў маладосці разважаў над уласнаю духоўнаю незалежнасцю — «Мы, кола сямроў, даўно ўжо складалі пляны свабоднага жыцця ў далечай ад натоўпу» (Сповідзь. Кн.1. XIV). Паступова гэтая ідэя эрэлізавалася ў адным з магчымых варыянтаў — заснаванні кляштару. Імкненне адасобіцца ад сацыяльнага жыцця і паўплывала на нахожджанне назovu — эрміты. Ціжка казаць пра канкрэтную рэгулу, складзеную Св. Аўгустынам, на якую спасылаюцца канонікі-аўгустыны, што праз 2000 гадоў лічаць сябе спадкаемцамі гэтай рэгулы.

Дакладна вядома, што Св. Аўгустын патрабаваў ад клірыкаў манаскага жыцця і поўнай адмовы ад уласнасці. Тут бачацца вытокі практыкі ўсіх жабрацкіх ордэнаў. Вытанчаны з Паўночнай Афрыкі барбарамі прыхільнікі Св. Аўгустына*** перасяліліся ў Італію, Гішпанію, Галію й перанеслі туды звыклыя ім прыныцы жыцця. Але ператварэнне ў класычны ордэн аўгустынаў зацягнулася, а папы рымскія аддавалі перавагу арганізацыям дамініканаў, францішканаў, што былі заснаваныя ў XIII ст., прызнаючы аўгустынаў як за пазней створаны закон. Уласна Ордэн аўгустынаў быў створаны ў 1256 г. — усе суполькі эрмітаў злучаныя ў адну арганізацыю, зацверджаную папам Аляксандрам IV. За вопратку аўгустынаў была прызначана наступная: чорная рыза са сьціснутым каптуром, з даўгімі й шырокімі рукавамі, чорны пас — па-за кляштарам; у кляштары мінікі маглі насіць белую вопратку; патрабавалася напэўнае закрыжаванага кія.

На капітулах у Рыме ў 1578 і 1580 гг. аўгустыны канчаткова зацвярджаюць сваю структуру: кіруе ордэнам генерал, якога прызначае капітула; у кляштары вышэйшымі асобамі з'яўляюцца прыёр, правінцыял з двума або чатырма дэфінітарамі, адзін ці два нязітатары. Пры В залічана аўгустынаў да жабрацкіх законаў, але рэгула закону не была вельмі суроваю.

Арыентуючыся на самакантоўнасць чалавека, аўгустыны сталі вельмі здатнымі настаўнікамі, займаючыся публічным выхаваннем моладзі; мелі славетны лацінскія школы.

Геаграфія аўгустынаў на Беларусі была досыць протаста, але і сваёасабівай — іхны кляштары выдзігнуліся ў вузкі пас уздоўж заходняй мяжы нашага краю. Гэта былі наступныя кляштары:

1. **Берасце.** Сюды аўгустынаў запрасіў Вітаўт, іхні кляштар стаў першым каталіцкім кляштарам у горадзе. Існуюць разыходжанні пры вызначэнні даты заснавання — 1380 ці 1410 гг. Пасля «Патону» адбудаваны мураваны касцёл (1672 г.). Пры кляштары мелася студыя з бібліятэкаю, дзе навучалі філязофіі й тэалогіі. Архітэктурна берасцейскія аўгустынаў цікавая для нас тым, што ўвасабляе сабою каноны ордэну: базыліка са спрошчаным фасадом, з адною вежаю (а не дзвюма, як гэта любілі на Беларусі, напрыклад, францішканы ці бэрнардыны) — невялікая вежачка ўзвышалася над сьпічом даха. Усе аб'ёмнага ведаюць, што расейцы пабудавалі Берасцейскую фартэцыю на руінах старога гораду. Дакладней, з гораду зрабілі руіну, каб пабудавань фартэцыю

*** Сам Святы Аўгустын намер у горадзе Гішпане (біскупам якога ён з'яўляўся) падчас аблогі места вандалаў.

(мусім, праўда, адзначаць асобую нелюбову да радзімы вуні). Таму яшчэ больш нечаканым для наведнікаў крэпасці будзе даведацца, што касцёл гэты захаваўся. У пачатку 70-х гг. XIX ст. яго пераробілі пад гарнізонную царкву, у 1920-х гадох ужо пляны рэканструявалі пад гарнізонны касцёл. Абпалены Другой сусветнай вайною будынак ня быў разабраны, а ў 1972 г. яго «закансэрвавалі» і ўключылі ў мэмарыяльны ансамбль «Брэсцкая крэпасць-герой», выдаючы за адзін з крэпасных казэматаў. 22 чэрвеня 1991 г. у ім упершыню за доўгія гады было праведзена набажэнства. Гэтым разам у ім знайшлося месца і каталіком, і праваслаўным.

2. **Горадня.** Фундаваны вялікім князем Аляксандрам у канцы XV — пачатку XVI стст. Таксама ў XIX ст. касцёл перабудаваны пад праваслаўную царкву. Да нас не дайшоў — гэта ўжо след савецкага часу. Магчыма, таму звестак пра гарадзенскі касцёл аўгустынаў зусім няма.

3. **Кодань** (цяпер тэрыторыя Польшчы). Мясцічка сьлянная ў гісторыі беларускай архітэктурны дзякуючы абарончай царкве XVI ст. Кляштар аўгустынаў фундаваў у 1646 г. Крыштап Тышкевіч.

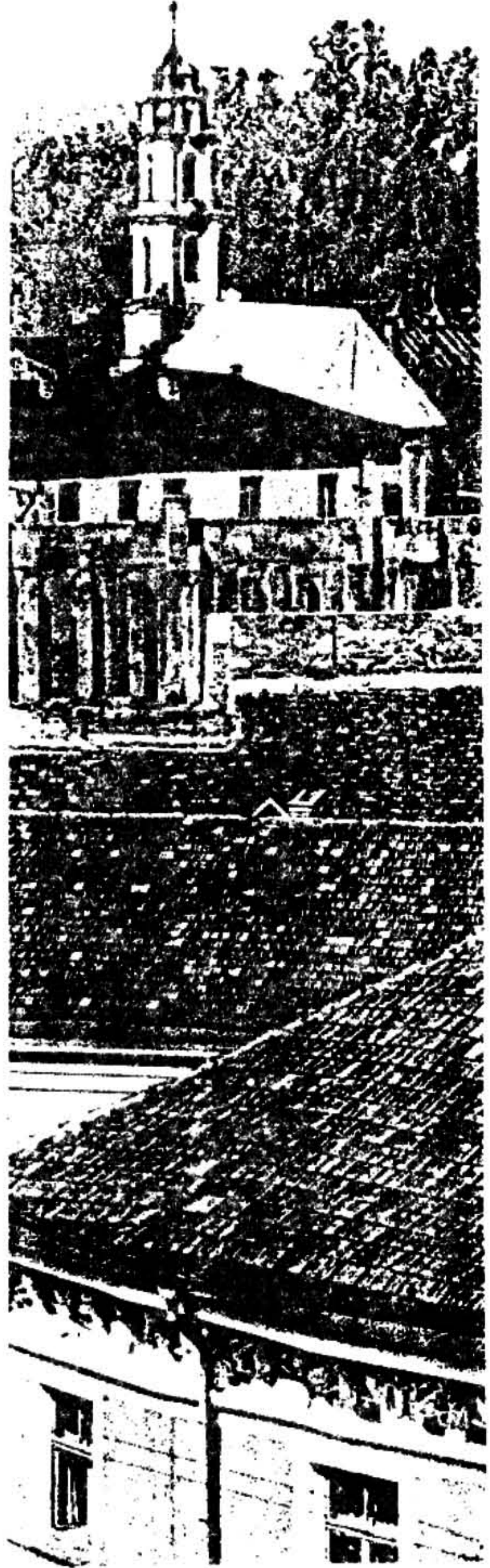
4. **Вільня.** Пра кляштар у сталіцы варта распавесці з гледзішча афіцыйнага працэсу фундацыі. Пералік дзяўжо можа падацца бюракратычным, але ж дае выдатнае ўяўленне аб працэдурі заснавання кляштару ўвогуле.

У 1671 г. генерал ордэна аўгустынаў кс. Дамінік Вальвасары выдае дазвол на фундацыю кляштару ў Вільні. У 1673 г. правінцыял ордэну кс. Мікалай Дабрацельскі даслае сюды кс. Фульгэнт Дрыццяга, а наступны правінцыял кс. Амадэй Мальчанскі даручае яму застацца ў Вільні й ажыццявіць фундацыю. Віленскі біскуп Мікалай Пан пацвярджае гэты загад і пэўна час утрымлівае за кошт ахвяраванняў пасланніка аўгустынаў. Досыць хутка аўгустыны выбудоўваюць капліцу ў імя Бога Пераўтварэння. У 1678 г. кароль Ян III Сабескі зацвярджае наданне пляцу пад кляштар. У 1679 г. адміністратар дыяцэзіі кс. Андрэй Асоўскі дае дазвол на адпраўленне імяны ў адбудаванай капліцы. У 1682 г. прызначана біскупам Пацам камісія засьведчае, што падараванага пляцу ханае на будаўніцтва касцёла і кляштарна на 12 законаў, а фундацыі (мемарыяла: пляц — ад караля Яна III, 8 000 злотых — ад біскупа смаленскага Аляксандра Котвіча, а таксама — ад Казімера Чыжа і Габрыэля Рудоміна) дастаткова на ўтрыманне дванаццаці мніхай. Толькі з гэтага мемарыяла пачынаецца будаўніцтва. Агульная схема: 7 загадаў і дазваляў, 11 асноўных фундацыяў.

Пажар 1740 г. знішчыў касцёл. Праз 6 гадоў адбудоваецца мураваны пад назваю Суцяшэння Богае Маці.

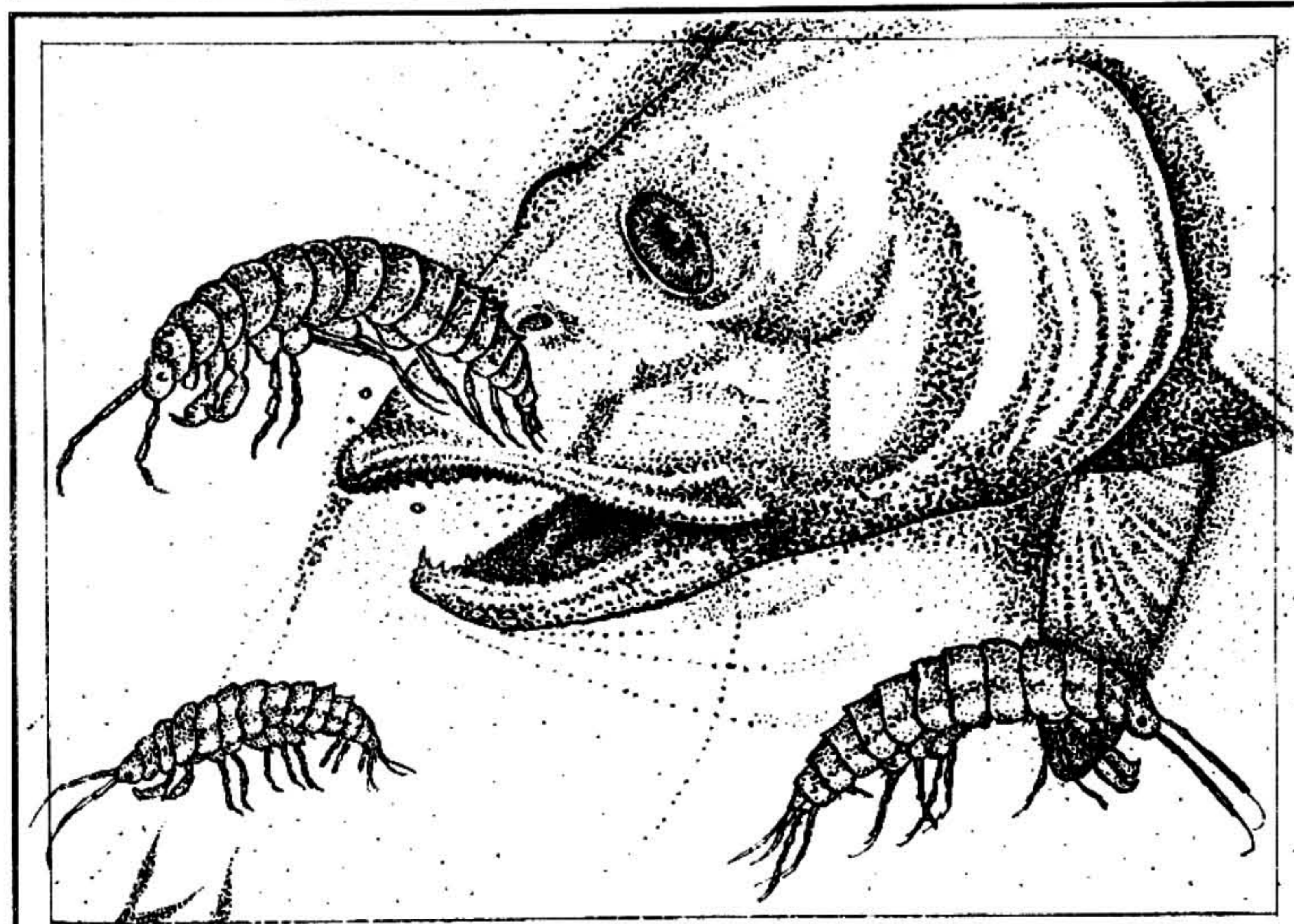
Будынак аднавежавага касцёла (на здымку) захаваўся. У міжваенны час там знаходзілася грэка-каталіцкая царква Св. Андрэя.

Такім чынам аўгустыны знаходзілі сябе ў рэгіёнах з развітай рыма-каталіцкай традыцыяй. Яны не былі найлепшымі мисьянерамі дзеля папярэдняга каталіцкае веры, але бачылі свай абавязак у засяроджанай працы з канкрэтным чалавекам — іх цікавіў канкрэты каталік, а не чалавек зь іншага, ня

іхняга сьвету. Іх прыход на Беларусь быў ініцыяваны вялікімі князямі, але ў заходне-беларускіх урбаністычных цэнтрах яны й засталіся, так і не пашырыўшыся на ўсход.

На працягу сваёй гісторыі аўгустыны ўтваралі некалькі структурных адзінак у межах ордэну. Напачатку (XVI ст.) вельмі выразны быў тэрытарыяльны прынцып: аўгустыны-гішпанцы, аўгустыны-італійцы, аўгустыны-французы (яны не былі б французамі, калі б не дазволілі сабе насіць бароды — ведама, ахайныя). У Новым часе аўгустыны самым актыўным чынам спрычыніліся да ўтварэння кангрэгацый — рэлігійных арганізацый, якія аб'ядноўвалі сявятарства й сьвецкіх людзей. Досвед аўгустынаў спрыяў іхняму дзяльбоў са сьветам. Сёння найбольш вядомы кангрэгацыі аўгустынаў — канонікаў Латоранскіх, Узьнісеньня (з 1845 г.)... Усяго цяпер налічваецца каля 10 тысяч аўгустынаў.

Бакаплаў Паласа

«Вось сымбаль твой, забыты краю родны!»

Недалёка ад Новае Зеляндзі ў акіяне ляжыць выспа Лёрд-Хаў. Яна вядома тым, што тут жыве рэдкі від рознаногіх ракападобных — бакаплаў. Бакаплаў зь Лёрд-Хаў — рэлікт антарктычнага палеадэна, калі Новая Зеляндзі й мора вакол яе былі склаваныя льдом. Калі лёд сыйшоў, бакаплавы апынуліся ў ледавіковых азёрах зь нішчынай флёрай і фаўнай, дзе спажываю для іх сталі рэдкія арганічныя рэшткі.

Такі самы ўнікальны рэлікт ледавіковай марской фаўны чацвярцічнага пэрыяду на Беларусі — бакаплаў Паласа. Гэтая драбніткава ракападобная істота належыць да сямейства гамарыдаў атраду бакаплаваў. Ягонае цела даўжынёю 3 см моцна сьціснутае з бакоў і складаецца з 18-ці сегментаў. Два пяроднія сегменты маюць адмысловыя канечнасці з халупчастымі кручочкамі, тры заднія — парныя скакальныя ланкі. На галаве — доўгія парасткі-антэны. Колер бакаплаваў — ад празрыстага да памаранчовага.

Як і належыць арктычнаму рэлікту, бакаплаў найлепей памнажаецца ў восенска-зімовы пэрыяд. У гэты час у самца на грудзях утваряецца адмысловая камэрка, дзе трымаюцца яйкі, зь якіх выводзяцца маленькія бакаплавы, якія паводле будовы цела адразу ж адрозніваюцца ад дарослых бакаплаваў.

Жыве бакаплаў найчасцей на вялікай глыбін, зрэдку трапляючы да берагу. Сьлюеца, як і ягоны сваяк зь Лёрд-Хаў, арганікай, трупамі розных істотаў. Але бакаплавы карысныя ня толькі як санітары. Яны — найкаштоўнейшы корм для рэдкіх рыбаў, такіх як сакародных, як стронга. На жаль, колькасць бакаплаваў няўхільна скарачаецца праз забруджванне азёраў і яны ўжо ўнесены ў Чырвоную кнігу. Але яшчэ сёння бакаплаў сустракаецца ў Дрысьвятах, Струсьце, Волатах ды інш. Ці не таму смачная выходзіць кушка на вадзе з гэтых азёраў?

H.S.

Аднаўленьне беларускай гімназіі ў Вільні

у 1993 — 1994 навучальным годзе

14 лютага 1993 году ў Вільні адбыўся ўстаноўчы сход Таварыства Беларускай Школы. Як вядома, такая грамадзкая арганізацыя існавала ў Вільні ў міжваенны час.

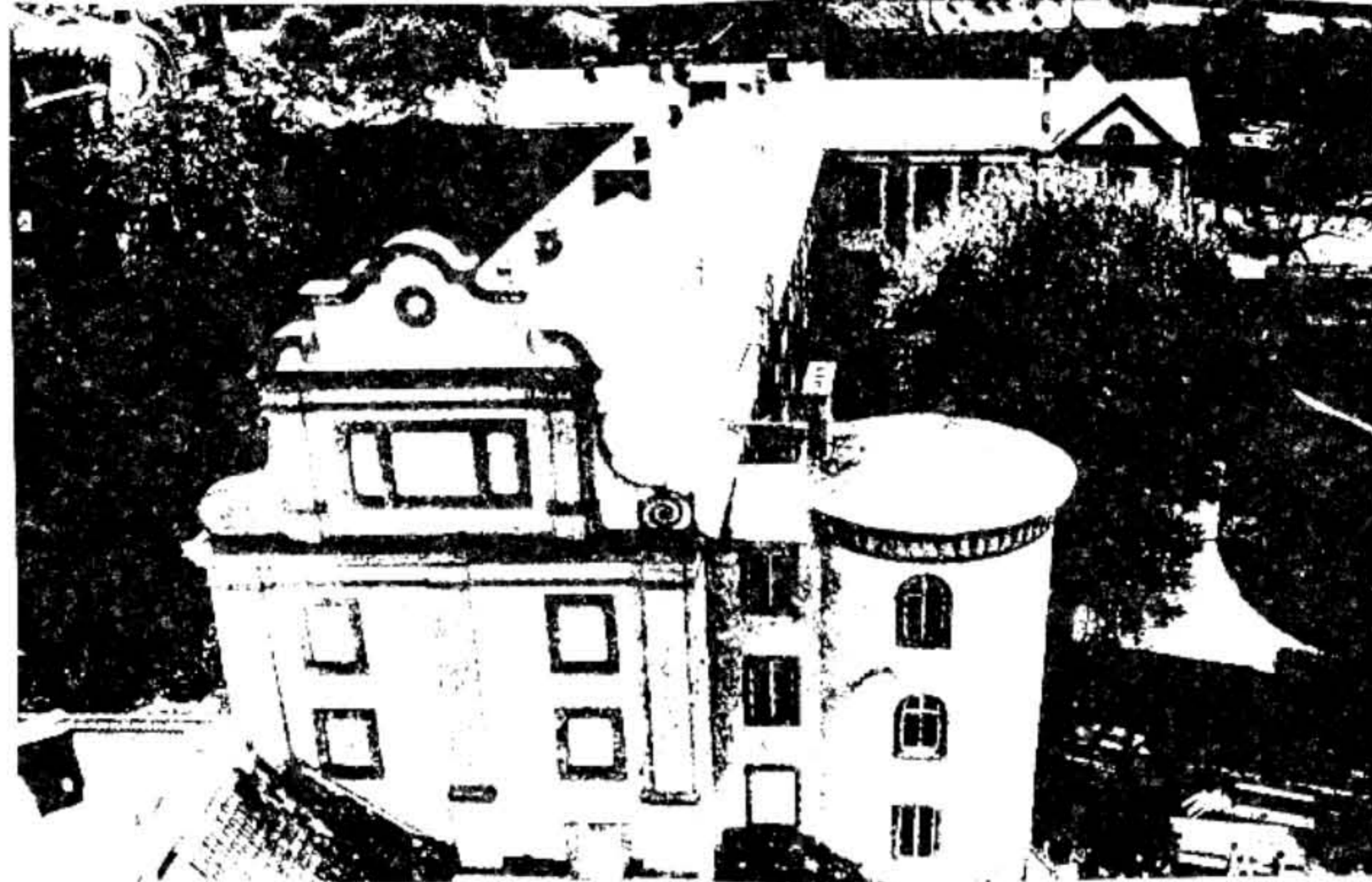
Галоўнаю мэтай адноўленае ТБШ ставіць адраджэньне Віленскай Беларускай Гімназіі ў стварэньне сыстэмы беларускай адукацыі ў Вільні і на Віленшчыне.

У гэтай справе адноўленае ТБШ абатраецца на багатыя традыцыі беларускай гімназіі, якая працавала ў Вільні даўней.

Старшынёй ТБШ абраная загадчыца Катэдры Беларусістыкі Віленскага Пэд. Унівэрсытэту Лілея ПЛЫГАЎКА. Намеснікам старшыні — настаўніца пакуль адзіная ў Вільні беларускае клясы Галіна СІВАЛАВА, скарбнікам ТБШ — Тамара КАДАЧ.

Віленскай Беларускай Гімназіі патрэбная матэрыяльная дапамога. Ваўшы ахвяраваньні дасылалі, калі ласка, на адрас:

Кадач Тамара
Станьвічуса 40-12
2039 Вільня
Летува

Будынак беларускай гімназіі ў Базыльянскіх Мурах у Вільні. Здымак Алеся Крыштаповіча.

Дзяржаўная БЕЛАРУСКАЯ ГІМНАЗІЯ ў Вільні

запрашае ўсіх ахвотных атрымаць паўнаважную сярэднюю адукацыю

- ⊗ выкладаньне па-беларуску і па-летувіску
- ⊗ паглыбленае вывучэньне расейскай, польскай ды іншых замежных моваў
- ⊗ эстэтычнае выхаваньне й практычны досвед народных рамэстваў
- ⊗ інтэрнат-пяцідзёнка
- ⊗ ільготныя ўмовы для паступленьня ў вышэйшыя школы Беларусі

Пачатак навучаньня 1 верасня.

Зьвяртайцеся, калі ласка, на Катэдру Беларусістыкі Віленскага Пэд. Унівэрсытэту: вул. Студэнту, 39. Тэл. 35-58-01.

Што здарылася?

Міністэрства інфармацыі РБ працягвае свой курс на адлучэньне ад інфармацыі беларусаў, якія жывуць на прылеглых да Рэспублікі тэрыторыях. Яшчэ летась на віце гэтага міністэрства беларусы Віленшчыны страцілі магчымасьць выпісваць беларускія газеты (акрамя «Звязды»). А сёлета ад пачатку году ў кіёсках Вільні не зьявілася ніводнага беларускага выданьня, якія раней паступалі сюды рэгулярна. Прычына ў тым, што міністэрства інфармацыі РБ не парунілася заключыць патрэбныя дамовы зь летувіскім бокам.

У Летуве павышаныя тарыфы міжнароднай тэлефоннай сувязі. Але гэта не датычыць сувязі з краінамі СНГ. Хвіліна размовы Вільні зь Менскам на ранейшаму каштуе 16 талёнаў. А хвіліна размовы Менска зь Вільняй — 70 рублёў. Зразумела, што такая неадпаведнасьць яшчэ больш адлучае беларусаў Віленшчыны ад РБ.

31 студзеня ў Вільні прайшоў справазначна-выбарчы сход Т-ва Беларускай Культуры. Гэта першы сход пасля ўста-

ноўчага зьезду Т-ва ў 1989 г. На сходзе абраная новая Рада ТБК. Старшынём зноў стаў Хведар Нюнька. Дзясяткі прадпрыемстваў ды ўстановаў Летувы пакараныя за парушэньні закону аб дзяржаўнай летувіскай мове. Гэтак толькі Клайпэдзкая пракатура ўзбудзіла 13 такіх адміністрацыйных спраў. Напрыклад, — супраць валютнае крамы, дзе ўсе надпісы зробленыя па-ангельску, супраць Клайпэдзкага порту, дзе ўсе справаводзтва выдзеша па-расейску... Нарупальнікі заплюць штрафы.

У сярэдзіне студзеня ў Капэнгагене адбыўся семінар, прысьвечаны праблемам грамадзянства й моўных правоў у новаствораных незалежных дзяржавах Эўропы. У семінары ўдзельнічалі эксперты й палітыкі са скандынаўскіх і балтыйскіх краін, са Славеніі, Харватыі й Сэрбіі, Адкрываючы семінар, дэкор Дацкага Хэльсінскага Камітэту Эрык Сэббі падкрэсьліў, што дзяржавы, якія наўсталі на месцы СССР і Югаславіі, будуць раўнява адстойваць сваю нацыянальную тоеснасьць. Гэтая тэндэнцыя была б выніковай, калі б нацыяналісты ўлічвалі памкненьні іншых, асабліва меншасьцяў. Але, на жаль, гэта ня так. Таму сёньняшні доўгі мусіць гучаць так: «Нацыяналісты ўсіх краін, яднайцеся!» Рэалізацыя гэтага лозунгу выключыла б усе канфлікты на нацыянальнай глебе, — сказаў Э.Сэббі.

Што пішуць?

Пра «Нашу Ніву»

Сакрат Яновіч зь Беластоку

Баюся вось чаго: ці выжыве Ваша «Наша Ніва»? Газэту лёгка закласьці, цяжка запэўніць ёй доўгавечча. Колькі эфэмэрыдаў на беластоцкім падворку я ўжо пабачыў на сваім вяку! Забівалі іх ідэялізм, успрыманьне жаданага за сапраўднае. «Ніва» ў Беластоку даўно ўжо аддала б душу Богу, калі б ня спонсарства польскага Міністэрства Культуры.

Міністар Я.К.Вайтовіч зь Менску

Паважаны спадар рэдактар!

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь добра разумее важкасьць існаваньня такога выданьня, як газэтка «Наша Ніва», для беларускага культурнага асяродзьдзя... Аднак... зь вялікім жалем павсёдняем, што... міністэрства ня мае магчымасьці аказаць фінансавую дапамогу рэдакцыі газэты «Наша Ніва».

Пра «адрэзаных» суродзічаў

Ян Чыквін зь Бельску

Мы тут на Беласточчыне, пры «адкрытай» мяжы зусім аказаліся адрэзанымі ад маці-Беларусі. Часопісы некаторыя ёсьць у рэдакцыі «Нівы». Але не заўсёды яны ўкамплектаваны, да таго ж трэба пазычыць-адаваць, не заўсёды і ёсьць тое, чаго трэба — бо іншы ўжо ўзяў дамоў і потым аддае зашмуднае... Ладных пару месяцаў таму як старшыня Беларускага літаратурнага аб'яднаньня «Белавежа» я размаўляў на гэту тэму з праўдзінным СІБ у Менску. Прасіў, каб неяк паклапаціліся забясьпечваць нас навінамі беларускай культуры (кнігі, часопісы); можа каб падумалі пра стварэньне ў Беластоку беларускай кнігарні, можа чытальні-бібліятэкі. Не адмаўляючы, хлоп-

цы-гаспадары нешта невнятно абещалі... Мы тут, на Беласточчыне, арганічна належым да беларускага этнасу. І маральны ды й законны імператыву Бацькаўшчыны наказвае кляпаціцца «адрэзанымі» суродзічамі.

Пра Новую Культурную Сытуацыю

Міхал Куптэль з Сопату, Польшча

«Нашу Ніву» купіў я ў беларускіх скаўтаў у Гомлі. Прадалі ў нядзелю, у парку, пры нагодзе юбілею горада... Новыя ўмовы, культура пакуль што старая, савецкая, як галоўная вуліца Гомля — Савецкая, пачаткам (або канцом?) якой ёсьць «плошчадзь» Леніна... Думаю, што культура — гэта працэс. Беларуская культура, як працэс, мае прамежак небыльня... У Польшчы некалькі дзесяткаў галоў існавала (існуе?) Беларускае Грамадзка-Культурнае Таварыства. Фактычна БГКТ было толькі «спадарожнікам» культуры, ня сталася грамадзкай зьявай само па сабе... У маёй вёсцы БГКТ не зайсавала, а такіх як мая вёска на Гайнаўшчыне й Бельшчыне ў Польшчы многа. Чагось бракавала і бракуе беларускай культуры на Беласточчыне. Вядома чаго — яна была зьявай інстытуцыйнай. Думаю, падобная сытуацыя і ў Рэспубліцы Беларусі... «Беларуская культура ня стане грамадзкай зьявай ад таго толькі, што ўсе школы й дзяржаўныя інстытуты будуць пераведзеныя на беларускую мову», — піша «ІН». Вядома, ня стане. Але, як кажуць, усіх дзяўчат не перакахаш, ды старашча трэба.

Пра «Фізыку цела...»

Раіса Жук-Грышкевіч з Бэры, Канада

... Прагледзела газэту. Кінулася ў вочы «Фізыка цела...», пытаньне зротыкі... й

падумала сабе: тады як у Беларусі зьнішчаюць помнікі Янкі Купалы, калі на апокоўцы, у якой прыйшла газэтка, ня: Вільня, Беларусь... а нешта балюча чужое, калі ў Вільні пад нашай Пагоняй чужое імя... «Наша Ніва» прысьвечана ня шпальты, а цэлюю бачыну на пытаньне зротыкі!

І чамусьці ў вачох, як жывы, наўстаў вобраз Музею Івана Луцкевіча... сьві, сярэдняга ўзросту, паважаны, у кожным цэлю «джэнтльман» (Антон Луцкевіч) паказвае нам, беларускім студэнтам старыя ёмістыя кнігі... Статут Вялікага Княства Літоўскага... Літоўская Мэтрыка..., і наракае, што ў музэй задала мейсца на ўсё музэйнае бяспэчнае багацьце, каб усё як належна і паказаць і перахаваць... а ў другой залі беларуская студэнтка Валя Жукоўская паясьняе наведнікам экспанаты — розных гатункаў зброі, якой нашы слаўныя продкі баранілі свой край перад наезднікамі..., а ў іншым пакоі іншыя экспанаты... На манэкіне арануты беларускі народны строй, які даравала музэю беларуская студэнтка зь вёскі Шані, што на Палесьсі — у Пружаншчыне, а зьвонку музэю на залітым сонцам падворку слаўных Базыльянскіх муроў, у якіх аж кісела беларускае жыцьцё, маса беларускіх студэнтаў сяброў Беларускага Студэнцкага Саюзу ў Вільні, што на Завальнай..., сяброўкай якога мела гонар і пшасьце быць і я...

Прачуўшыся з задуменьня, вярнулася да закранутага вышэй пытаньня. Як доўга існуе чалавечтва, так доўга будзе існаваць і зротыка. І «Нашай Ніве», прадаўжальніцы гістарычнай «НАШАЙ НІВЫ», займацца гэтым пытаньнем цяпер, гэта тое самае, што гаспадару, якога хата гарыць, заміж тушыць пажар, ісьці на рыбалку, або гаспадыні ў такі час вымаць люстэрка й папраўляць шмінку... Зянон Пазыняк мае поўную рацыю — гэта непазрэбчына, у гэтым мейсцы й у гэтым часе, яна неяк не пасуе.

Пра Літву і Летуву

Валдас Банайціс зь Вільні

Розьніца паміж «Летувай» і «Літвой» зразумелая й прыямальная. Адно трэба ўдакладніць — гэта месца націску, які ў нашай мове ў большасьці склянаў падас на першы склад (у латыскай — заўсёды на першы). У запазычаных словах беларусы заўсёды захоўвалі (дзякуй ім за гэта) гэтую адметнасьць суседзкага вымаўленьня. Таму пажадана, каб і гэтая назва — «Летува» — вымаўлялася з націскам на першым складзе. Дый розьніца паміж «Летувай» і «Літвой» у такім выпадку будзе больш яскравая... «Летувіс» — гэта механічны перанос чужой граматычнай формы, якую й існаць так няможна (паводле правілаў — «лятувіс»). Беларуская мова, асымілюючы нейкую балтскую назву, заўсёды вызьяляла корань — бо гэтая асыміляцыя рабілася супольна, носьбітамі абедзьвюх моваў, якія валодалі й карысталіся абедзьвюма мовамі, паміж якімі не было мяжы — бо яны ўжываліся у адной вёсцы, у адной сям'і. Наватвор «летувіс» ствараўся далёка ад глебы, без сутычнасьці зь непасрэднай моўнай практыкай толькі як этыкетка, але не для штодзённага побытовага ўжытку. Таму гэты нежыццязольны штучны трансплянтат ня можа натуральна прыжыцца, ня зольны даваць вытворныя паняцьці, як напрыклад, жаночы род, нармальную афіксацыю. Тое, што прапануе С.Шула ў «ІН» — аналёгія са словамі «часоініс» ды «туініс» — неаджватнае. Бо ад «часоініс» можна стварыць толькі «часоінісы», але не «часоініскі», а «туініскі» — ужо іншы націск, а каб жанчыну назваць «летувіскай»... Вацлаў Ластоўскі й Янка Станкевіч напіўлі ў трунах перакуліліся б. Чаму ня ўзяць бліжэйшую аналёгію — «Летува» як «Тува», тады паводле «тувінца» й «тувінкі» можна стварыць больш адпаведныя й мілагучныя назвы «летувінеп» і «летувінка». Але слова за вамі. Мова ваша мае багаты словатворчы арсенал, вам выбіраць, як суфіксаваць корань *Летува*: —іні, —ініц, —ініч, —аніч, —анец, —ак, —ук...

Неарцыфіка Літвы*

Річардас Гаубінас

Historyja j heahrafija skłalisia tak, što naša dziaŭŭava apynulasia ŭ wiečnym supračstajanni vialikich narodaŭ, siarod masyŭnych blokaŭ cyvilizacyi Staroha Svietu. U apošnja dva dzieŭsiachodzdzdi Lietuva byla vyšturchnutaja ŭ bieskampramisnyja spahornictvy Ŭschodu—Zachadu j stała davoli važnym placdarmam u vialikadziaŭŭaŭnych planach heastratehaŭ. Navat i cia pier, budučy niezaležnaŭ j pryznanaju, Lietuva nie zastaniecca na peryferiji Eŭraŭiejskaha palityčnaha teatru. Nianledziačy na palityčnyja žmieny ŭsiaredzinie našych vialikich susiedziaŭ, pamiž jimi adbyvajeca kankurencyja za sfery ŭplyvu. Uzhadajem razvažanni syhnatarau SNG pra pažadanaŭe dałučenni da sadružnaści slavianŭskich Polščy j Baharyji; prahu Rasieji ahoŭvač miečy čužych dziaŭŭavaŭ, jaje stratehičnyja bazy ŭ krajinach Bałtyji, paraštystaŭ u Maldivie j Hruzii, prykrytuju pravaŭstaŭjem nieaficyjnuju pazycyju da Serbii, jakaja ŭdzielnicaŭa ŭ hramadzianskaj vajnie; cichuju, ale wielmi efektyŭnuju ekanamičnuju ekspansiju Niamicčyny ŭ svaje bylyja ziemli; dvuchsenoŭnyja maneŭry Polščy ŭ «pytaŭni» Vilni j Karaleŭca j h.d. Asablija niebiašpiečnymi byli b krajnija zručhi nacynanalnaha revanšyzmu ŭ Rasieji, Polščy j Niamicčynie.

Składvajeca takaja sytuacyja, što luboje pierahrupavaŭnie palityčnych siłaŭ cia pier budzie nam kaštavač tak ciažka dasiahnutaje niezaležnaści. Pa-druhoje, padčas niebiašpiečki mahčymaje biezhladnaŭe dałučenni Lietvy da adnaho ci druhoha bloku, jaki paburyŭ

by j biaz hetaha wielmi ŭžo krochkuju raŭnavahu siłaŭ Ŭschodu j Zachadu ŭ našym rehionie, jakaja jošč bołš spadkajemnaj, čym realnaj i daŭhoviečnaj. Tamu Lietuvie žyčciova nieabchodna ŭsiebakova zaachvočvač i padtrymlivač mirnyja pracesy na ŭschodzie Eŭropy dy aktyŭna ŭ jich udzielničač. Mir u hetym rehionie — umova zachavaŭnia našaj nacyni j dziaŭŭavy. Z hetaje pryčyny hearacyfika — sukupnašč mižnarodnych miratvorčych dziejaŭniaŭ — pavinna stač adnym z asnoŭnych čynnikaŭ zamiežnaj palityki Lietvy.

Hearacyfika — pasyŭnaja zamiežnaja palityka, jakaja hruntujeca na pryncypie niečumišaŭnia dy abmiažoŭvajeca naziraŭniem chodu mižnarodnych adnosinaŭ. Heta aktyŭnaja j nakiravanaŭa dziejaŭnašč, padtrymka miru j stabilnaści praz mižnarodnyja teryтарыjalnyja struktury. Heta miratvorčašč suverennych narodaŭ na asnovie dobraachvoŭnaj zhody.

U maštobie rehionu aproč tradycynaha vybaru (Ŭschod abo Zachad) cia pier u Lietvy jošč vydatnaja mahčymašč akazacca ŭ novaj mižnarodnaj zhodzje — paŭnočna-paŭdniovej vosi, u pašlaakupacyjnaj častcy, jakaja farmujeca na miescy byloha SSSR ad Estonii da Ukrainy.

Badaj, try hałoŭnyja pryčyny zmušajuč Lietvu brač na siabić inicjatyvu j aktyŭna farmavač voš, što zlučaje Čornaje j Bałtyjskaje mory — Pantabalt. Pieršaja: sazuj (palityčny blok) Bałtyjskich krajinaŭ, Bielarusi i Ukrainy ŭmacavaŭ by novyja dziaŭŭavy, uzmacniŭ jich adpornašč da mahčymych ekspansijaŭ. A jich mahčymašč nielha adkidač ŭžo tamu, što revalucyji vialikich narodaŭ, pahrazajučy ŭ svajich idejnych i praktyčnych bludnych

šlachoch, niaredka ŭsiu zlošč za revalucyjny raspad vylivajuč na hetak zvanaja nacynanalnyja ŭskrajiny abo na slabiejšych susiedziaŭ.

Druhaja pryčyna — Lietuva musieć abjektyŭna aceŭvač patencyjalnuju pahrozu nia tolki z Ŭschodu. Uvažlivy pozirk zaŭvažyč symptomy adradžeŭnia revanšyzmu j vialikadziaŭŭaŭnictva ŭ Polščy j Niamicčynie. Ci možam my ščviardžač, što ŭ peŭnaj sytuacyji hetyja sity nia buduč pieravažnymi?

Treci faktar, jaki abumoŭlivaŭe farmavaŭnie novaha palityčnaha ŭtvareŭnia — zacikaŭlenašč Eŭropy ŭ prykryčci ad usio jašče davoli anresyŭnaj Rasieji. Možna havaryč pra značeŭnie novaje struktury jak sanitaraha kardonu, jaki žmianšaje patencyjal napružanaści.

Niama sumnievu, što pryznačeŭnie Pantabaltu traktujeca tolki jak miratvorčaje. Jakija ž rysy mahčymaha abjadnaŭnia nacyni?

Usie jany adradzili dziaŭŭaŭnašč u sviazi z nacynanalnym adradžeŭniem. Asablivaje značeŭnie miela b toje, kab usie krajiny kaalicyji mieli patencyjalnaha pracuŭnika na Ŭschodzie i bołšač — ahuŭnuju krynicu niebiašpieki na Zachadzje (Polščy). U vypadku niespryjalných vonkavych palityčnych abstavaŭnaŭ, udzielniki bloku (Lietuva, Bielaruš, Ukraina) adčuŭi b ahuŭnuju niebiašpieku. Estoniju, Latviju, Lietuvu, Bielaruš i Ukrainu jednajuč i jinšyja ahuŭnyja problemy: postsacyjalistyčnaja ekanomika, davoli niebiašpiečnyja nutranaja nacynanalnyja pytaŭni, vonkavyja teryтарыjalnyja pretenzii. Maje značeŭnie j historyčnaja ahuŭnašč, asabliva na terytoryji bytoha VKL.

Spryjalnym faktaram dla ŭtvareŭnia hearacyfijnej struktury ličycca toje, što ŭ kaalicyju ŭvažsta b adna z patencyjalna mahutniejšych dziaŭŭavaŭ Eŭropy — Ukraina.

Ale ŭ bloku jošč i slabyja žviony. Najbołšaja problema ŭ tym, što siarednje žviano — Bielaruš, jakoj nie chapaje jasnaha palityčnaha dy heastra-

tetičnaha samavyznačeŭnia. Na novaj mapie Eŭropy hety kraj zastajeca adzynym kalidoram Rasieji ŭ postsacyjalistyčny slavianŭski eŭraŭiejski Zachad. Bielaruš žjaŭlajeca pravadnikom palityki Rasieji, hearalityčnaj inicjatyvy vialikaj dziaŭŭavy ŭ siaredzinie Eŭropy j na blizkim Zachadzje. Ad hramadzkapalityčnaha razvičcia Bielarusi ŭ mnohim zaležac harantyni stabilnaści ŭ vializnym rehionie. Na žal, pakul što Bielaruš znachodzicca pad niespryjalnym dla nas ŭplyvam Rasieji.

Jinšaja problema — kanfliktnašč udzielnikaŭ patencyjalnaha bloku pamiž saboj, jakaja, miž jinšym, — što asabliva drena, — znou ža najbołš žviazvajeca z niedastatkova akrešlenaj teryтарыjalnaj pazycyijaj Bielarusi. Akramia usiaho, nehatyŭna mohuč adhu-knucca j rožnica ekanamičnych patencyjalau, i dysraporecyji nacynanalnaha składu.

Vidavočna, što tyja sity, jakim žjaŭleŭnie novaj mižnarodnaj struktury niepažadanaŭe, sprabujuč i buduč sprabavač skarystoivač hetyja slabyja miescy: ŭvieš čas padkrešli-vajeca asablivaja rola Bielarusi ŭ SNG. Miensk byŭ pryznačany «stalicaju», ŭvieš čas havorycca pra nia vykazyŭna na dziaŭŭaŭnym uzroŭni teryтарыjalnyja pretenzii Bielarusi da susiedziaŭ (ad Vilni da Žytomiru), nie zabyvajučy nahadač pra «ciahu» ŭschodnich ziemiaŭ Bielarusi da Rasieji...

Takija byli b hałoŭnyja rysy mahčymaha novaha miždziaŭŭaŭnaha ŭtvareŭnia — Pantabaltu — jaho heastratehičnaj misiŭ, hearalityčnaj struktury.

Pra mahčymaje sfarmavaŭnie padobnaha bloku časam razvažajuč i daradcy palityki Zachadu (napr., F.Thom). Ale jany prapanujuč zusim nierealnuju strukturu novaha stabilizacyjnaha dy neŭtralizacyjnaha ŭtvareŭnia ŭ centry Eŭropy — sazuj Lietuvu, Bielarusi, Ukrainy j Polščy(!). Ale toje, što pažadana Zachadu, ci pryjmalnaŭe nam...

«Štaures Aėniė». Pierklad Krystyny Bałachovič.

ЛІБЭРАЛІЗМ І СУВЭРЭНІТЭТ

Працяг са старонкі 3.

VII. За «нацыяналістаŭ» у Эўропе рантам начала галасавань менавіта «сярэдня класа» — урадоўцы, фармэры, дробнаўладальнікі, якім паводле клясычнага лібэралізму беспрацоўе не пагражае, якія маюць розныя сацыяльныя гарантыі, ды якія атрымалі шмат выгодаŭ ад «агульнага рынку», збудаванага на прыярэтэце правоŭ чалавека над правамі народу.

Палітыкі прагледзелі, што на пэўным этапе інтэграцыя, ŭвогуле карысная, на-чынае канкрэтным людзям прыносіць адныя шкоды. Квоты на ўдасныя пастаŭкі, абмежаваньне скупу сельгаспрадукцыі, неверагодная канцэрацыя й г.д. выгоды абстрактна — дзяржаве, групе банкаŭ, дзесятку фірмаŭ. А канкрэтнаму, жывому французу, немцу альбо датчаніну гэта нявыгадна. Чаму чалавек павінен плаціць высокі падатак дзеля таго, каб фармэр у Бардо атрымаў кампэнсацыю за тое, што зьбіраў менш вінаграду, бо няма куды падзець віно? І навошта фармэру кампэнсацыя, якая не пакрывае ўсіх выдаткаŭ, і чаму ён ня можа нармальна прадаць сваё віно, як прадаваў усё жыццё, — пакуль не прывязалі больш таннае з Аўстраліі?!

«Агульны рынак» зламаў сфармаваны рынак нацыянальнага. Калі ёсьць канкурэнцыя, гэта добра. Але калі канкурэнцыя творыцца штучна, дзеля інтарэсаŭ замежных банкаŭ ці кампаній ды пры напьявальніцтве на ўласных вытворцаŭ, ці добра гэта? Натуральна — як каму. Танны тавар можна купіць толькі прадаўшы свой. Калі французы не пасьпяваюць, скажам, за галіяндцамі й праиграюць ім у коштах прадукцыі, то ва ўрада Францыі ёсьць два выйсьці — альбо паставіць мытны бар'ер, альбо скараціць ўласную

вытворчасьць, а фармэрам заплаціць кампэнсацыю, грошы на якую ўзяць праз падатак з пакунікоŭ прадукцыі тых жа фармэраŭ.

Першае выйсьце — нацыяналізм. Другое — лібэралізм. Кожнаму свой час, і ў кожнага павіна быць мера.

VIII.

Здаецца, меру лібэралізму перайшоў. Напэўна, гэта добра, калі ў НАТО голас Нарвэгіі роўны голасу Нямеччыны. Але каб дзесяці ў Баварыі зямельны ўрад ня мог зьмяніць нейкі тариф бяз згоды ўсяго «агульнага рынку»?!

Тут мы падыходзім да ўсё таго ж адвечнага пытаньня: што выпой? Суверэнітэт ці абавязкі перад супольнасьцю? Нацыянальны інтарэсы ці капіталістычны лібэралізм? Правы народу альбо правы чалавека?

Безумоўна, гаспадаром эканомікі прасцей бяз мытаŭ, пры нармалізаваным правсе, агульным рынку, адкрытых межах і г.д. Але атрымліваецца нарадок: пры адкрытых межах грэк не вытрымлівае канкурэнцыі зь немцам, а калі нацыянальныя валюты зьмяніць агульнаэўрапейскім экю, то грэк, які цяпер жыве бядней за немца, умоўна кажучы, у чатыры разы, будзе жыць горш разоу ў дзесяці — і немцу зноў прыдзецца плаціць на грэка той халеры падатак, іначэй грэк у немца нічога ня купіць!

Каму ж гэта выгадна? Хто, як кажучы, на гэтым грошы зрабіў? А Бог адзін ведае — можа, МАН, можа «Філіпс», можа яшчэ нехта... А там зноў укладзеныя сродкі пацідзесяці банкаŭ, а банкі тыя належаць да пяці тысячаŭ акцыянераŭ, а тыя акцыянеры самі немцы а жывуць у Швэцыі, прычым жонкі іх у Канадзе, а былыя жонкі ў Гішпаніі і г.д. Адным словам, кожны лібэралізм і прыярэтэт правоŭ чалавека над нацыянальнымі межамі й забабонамі. А што рабіць немцу,

які выяжджае зь Нямеччыны толькі на тыдзень адначынку бо бэнзакалёнку ня кінеш, а што рабіць грэку, які садзіць нейкія там масьліны і ўвогуле нікуды не выяжджае? І ці маюць яны правы чалавека? І ці гэтыя правы часам не вышэйшыя ці ніжэйшыя за правы іх нацыі, але якраз на тым жа ўзроўні?!

IX.

Ну й што да гэтага нам?

Нам тое да гэтага, што мы аж ірвемся ў той эўрапейскі лібэралізм, і што ў нас ужо завяліся ўласныя местачковыя лібэралы, якія ведаюць, чые правы маюць прыярэтэт, навошта «агульны рынак» і адкрытыя межы. Нашы лібэралы ўважаюць, што нашы нацыяналісты гэтага ня ведаюць, а хочуць залегчы ў самаізаляцыю дзеля сваіх вузканацыянальных эгаістычных інтарэсаŭ. Нашыя лібэралы імкнуцца на Захад, каб той Захад даў нам новыя тэхналогіі...

Нядаўні вопыт, напрыклад, Польшчы сьведчыць, што лібэральная эканоміка сапраўды лібэральная, і што ніхто не дае крэдыты, ані тэхналогіі, калі ня бачыць у тым выгады. Палякам сапраўды на трэць сьпісали доўг і сапраўды далі стабілізацыйны фонд для нутраной канвэрсацыянасыці златага. Аднак сьледам з Захалу пашылі не тэхналогіі, а... гатовыя тавары й прадукты. У выніку Польшча мае цяпер 3,5 млн. беспрацоўных, а «швэрдны» выменны курс за тры гады панізіўся ад 9.500 злотых за 1 даляр да 14.500 злотых!

Тэхналягічны адрыў ад Эўропы калясальны. Таму фарсаваньне «адкрыцьця» на Захад пры такім жа адкрыцьці ў бок Расіі зробіць зь Беларусі прахалны двор, ператворыць яе з аднаго прыдатку ў другі.

X.

Не падзяляю й захапленьня лібэралізмам у гэтых званай «культурнай сфэры». Прадэклараванае «свабоднае мастацтва» ператварылася вельмі хутка ў прадукцыю, па-савецку кажучы, тавараŭ шырокага снажываньня й працэе на замаўленьне, а замаўленьне масавага рынку нічым ня лепшае за каноны «сацэралізму». І справа нават ня ў нізкім гусьце «снажыўца», справа горшая. Лібэралізм, разбураючы дзеля сваіх прычынаŭ нацыянальныя карані, на пэўным этапе пазбаўі чалавеча асновы. Свабода асобы абярнулася свабодай ад Айчыны, абывкавасьцю да ўсяго, апроч посьпеху.

Аказалася, што калі эканоміка альбо правы чалавека сапраўды ў нейкім сэнсьце маюць «наднацыянальны» характар, то ў мастацтве, — а мастацтва ёсьць творчацьць не дзеля заробку, — нічога наднацыянальнага ня можа быць. Таму й зьяўляюцца літаратурныя творы, не прывязаныя ні да месца, ні да часу, таму й тлумачаць «супорсучасныя» мастакі, што ў XX ст. сучасны твар альбо пэйзаж нікога не цікавіць. Хто ведае — можа й цікавіць, але як зрабіць пэйзаж нічыю краю, твар ніякага чалавека? Пад націскам «свабоднага мастацтва» грэшчаць і не такія культуры, як квэлая беларуская...

Цікава, што наконт гэтага думаюць нашы райцэнтраўскія «гігэрмадэрністы», што шукаюць саміх сябе й адзін аднога, як пасьля чаркі?!

XI.

Лібэралізм выпрацаваў за сваю гісторыю свой тып чалавека, даволі элястычны, падатлівы да зьменаŭ, здольны да адаптацыі. Лібэралізм пазьбягаў крайнасьцю — у гэтым яго сіла.

Крызыс лібэралізму, які наступае на нашых вачох, ёсьць вынік недаацэнкі такога ж неадлучнага права чалавека, як права на жыццё, свабоду й памкненьне

Год пасьяля Маастрыхту

Алесь Кебік

На Беларусі цяпер шмат гавораць пра Эўропу, пра шлях да яе, пра тое што й мы таксама Эўропа, але што нам да Эўропы далёка. Ідэю эўрапейскага адзінства, як нешта рэальнае й для нас, трактуюць толькі інфантыльныя аматары бацькаўшчыны. Зрэшты, інфантылізм іхны зараз змяняецца скепсісам, калі гутарка заходзіць пра Маастрыхт, у якім Беларусь удзельнічае адно як тэлевізійны глядач.

Між тым, калі думаеш пра перспектыву і пра рабочы характар Трактату аб Эўрапейскай Уніі, падпісанага ў Маастрыхце 7 лютага 1992 году, міжволі пачынаеш выбудоваць паралелі, шукаць пункты збліжэння Эўропы й Беларусі.

Летаўні рэфэрэндум паказаў, што ў Трактату столькі ж прыхільнікаў, колькі праціўнікаў. Напрыклад, у Даніі зусім малой пераважаю галасоў Трактат быў адхіле-

ны, а ў Францыі гэткай жа перавагаю прыняты. Прэзідэнт Эўрапейскай Камісіі Жак Дэльёр самакрытычна прызнаў, што праблема Супольнасці не ўдалася данесці да людзей, што трэба лепей інфармаваць грамадзкасць. Лепей — ня колькаска, а якаска.

Я згадваю беларускую незалежнасць і думаю, што праблема ў нас і ў Маастрыхце прынцыпова аднолькавая. Ідэю незалежнасці таксама не ўдалася данесці да людзей і таксама трэба лепей інфармаваць грамадзкасць.

Ідэя Эўрасупольнасці не здыскрэдытавала сябе на гэтым рэфэрэндуме. Яе панфіль — Рымскі трактат трыццацігадовае даўніны, якім быў створаны агульны рынак і які прынес беспспрэчную карысць краінам-удзельніцам. Хоць

некалі таксама сумняваліся, ці будзе карысць эканамічна слабшым краінам, напрыклад, Італіі.

У сённяшнім сваім выглядзе Трактат, падпісаны ў Маастрыхце, складаецца з трох пакетаў, якія датычаць: унявядзення поўнай свабоды руху людзей, тавараў, паслуг і капіталаў; сугольнай замежнай палітыкі, стварэння грамадскае уніі найпазней да 1 студзеня 1999 году.

Найважнейшыя мэрапрыемствы першага пакета (ліквідацыя ўнутраных мытных і агульных вонкавых мытных тарыфаў; рэалізацыя ўжо даўно й плённа. Другі пакет уключае праблемы палітычнага саюзу, які стварыць найцяжэй. Трэці пакет — самы наватарскі. Прадбачыцца ўсталяванне агульную стабільную валюту, стварыць Эўрапейскую Сістэму Цэнтральных Банкаў і Эўра-

пейскі Цэнтральны Банк. Толькі гэтыя банкі будуць мець права на эмісію грошай. Але тут праблема.

Любая інтэграцыя азначае пэўнае абмежаванне суверэнітэту дзяржавы. І калі грашовая палітыка — гэта надмурковы элемент гаспадаркі сучаснае дзяржавы, то ці пераказанне яе наднацыянальным органам не пазбавіць дзяржаву магчымасці самастойна кіраваць гаспадарчымі працэсамі? Побэлеўскі ляўроат Maitreie Allais сьцьвярджае, што ў сучасны момант замена французскага франка на экю — гэта зусім неразумны палітычны акт (*Le Figaro*, 18 траўня 1992).

Вядомая ісціна кэжа, што ў аб'яднанні заўсёды існуе нейкая аптымальна колькасць прадпрыемстваў (а таксама й банкаў), перавышэнне якой прыводзіць да стратаў. Напрыклад, на думку *Le Nouvel Observateur* (17-23 верасня 1992) у Эўрапейскай Уніі ня будзе супольнай пэнты, бо немагчыма кіраваць прадпрыемствам з абаротам 420 мільярд франкаў, дзе працуе 1,7 мілья рэабнікаў. Але ці нельга тое самае сказаць пра банк, які мае рэгуляваць эмсію і даць пра стабілізацыю коштаў на рынку, калі гэты банк ахоплівае 19 краінаў і 380 мілья чалавек? Досвед такога адзінага банку, нядаўнага да сучаснае эканомікі, ужо ёсць у былым СССР.

Такім чынам, у немагчымасці стварыць абсалютную супольнасць — другі, перспектывны момант збліжэння. Ясная рэч, што для беларускай гаспадаркі Трактат у Маастрыхце можа мець нейкае значэнне ў тым выглядзе, які ён набудзе праз гады, калі выкрystalізуюцца погляды, і пазыцыя яго ўжо ня будзе мець дыскусійны характар. Але як раз гэтая дыскусійнасць, найбольш спрыяльная для Беларусі сёння, бо чым больш зінтэграваная пэўная група дзяржаваў, тым больш незалежнае становіцца аўтсайдару і тым цяжэйшы іх шлях да статусу удзельнікаў групы.

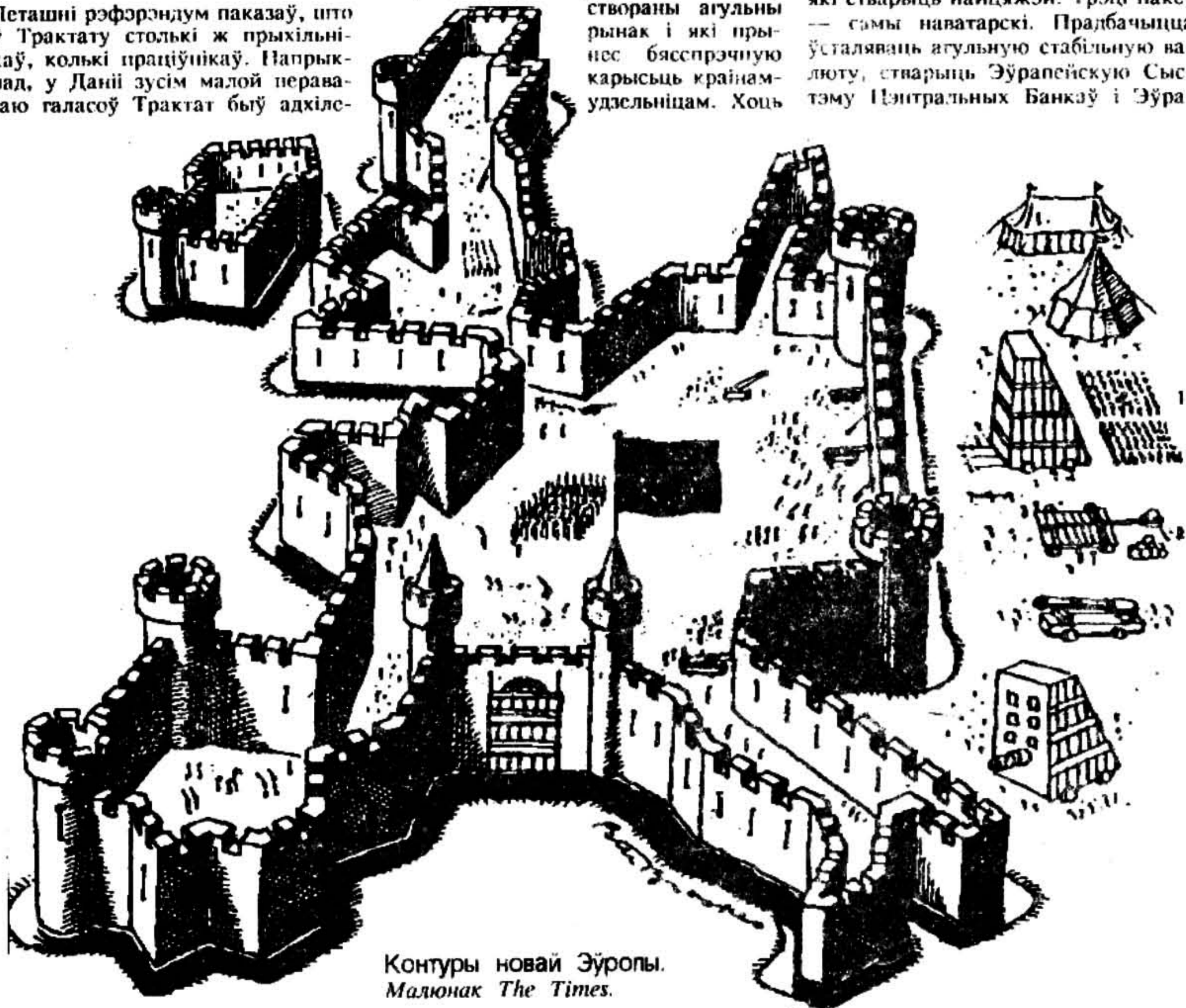
Ці будзе Беларусь карыстацца з магчымасцю удзелу ў Агульным Рынку: доступу да рынкаў збыту, да новай тэхнікі, крэдытаў, сучасных метадаў арганізацыі працы й маркетынгу і г.д.? Назавем некалькі ўмоваў, ад якіх залежыць становішча адказ на гэты пытаньне.

Па-першае, у перамовах трэба дамагацца найбольш карысных умоваў супрацоўніцтва. Суразмоўца з Супольнасці павінны рэалізаваць краіны нашага рэгіёну як партнёраў, а не як патэнцыяльных канкурэнтаў, што часта здарасца сёння.

Па-другое, трэба мець і пашыраць думку, што змяняюцца эканамічнай прорыв паміж Беларусіяй і краінамі Супольнасці залежыць пераходзіць ад нашай уласнай чынасці ў рэфармаванні эканомікі, утаймаванні інфляцыі й перамогі рэгрэсу. Гэта галоўнае, а ня пошук прыхільнасці тых ці іншых уладовых краінаў.

Па-трэцяе, дбаючы пра супрацоўніцтва з Захадам, мы мусім дбаць пра супрацоўніцтва з Усходам. Гутарка йдзе пра групу краінаў сярэнеэўрапейскіх, пра Балтыйска-Чарнаморскую Садружнасць. Такія прамажыя аб'яднанні непазбежныя пры агульнаэўрапейскай інтэграцыі. Я не кажу пра Расею, якая працягвае перажываць працэс развалу імпортнай і вымушаная абіраць неадназначную эўраазійскую арыентацыю, што выключае яе з працэсу, распачатага ў Маастрыхце, і арыентуе болей на ўсход, чым на захад. Любая палітыка Беларусі «ў саюзе з Расеяй» прывядзе першую да становішча аўтсайдара другой. Гэта, вядома, ніж не выключыць патрону добрасуседства й шчырых, у тым ліку й эканамічных сувязяў. Але арыентацыя Беларусі перадусім мусіць быць на краіны СВАЙГО рэгіёну. Плёнасць такога шляху пацвердзіла ўтварэнне Вышэйшага дацкае групы. Інтэграцыя з Захадам мусіць пачынацца з інтэграцыі рэгіянальнай.

Па жаль, паміж краінамі нашага рэгіёну няма вялікай градынт эканамічнага супрацоўніцтва, бо ў часе існавання СЭВ і СССР былі кантакты кожнай краіны непасрэдна з Масквой. Але гэтыя цяжкія былі суб'ектыўнага характару. Аб'ектыўны чынінікі будуць толькі сырыя супрацоўніцтва. Рэгіянальная інтэграцыя, разам з агульнаэўрапейскай мусіць пачынацца ўжо цяпер. Нават калі не на ўзроўні краінаў, захопленых палітычнымі амбіцыямі, дык на ўзроўні прадпрыемстваў...

Контурны новай Эўропы. Малюнак The Times.

да шчасця — права на тоеснасць, на ўнікальнасць. І менавіта такога права бароніць нацыяналізм.

ХІІ.

Лічыць, што пасля ўпадку камунізму сьвет нарошце будзе такі, які павінен быць, найўна. Любая ідэя нечыарпальная да канца, ня мае абсалюту. Сучасны канфлікт — гэта канфлікт паміж нацыяналістамі й лібэралямі. Гэты канфлікт прыхільнасьці лібэральнай «аднолькавасці, бязьлікасці, наднацыянальнасці» імянуецца прадставіць, як канфлікт разумных людзей лібэральнага складу з нацыяналістамі-фанатыкамі. Трэба прызнаць, фанатыкаў сярэд прыхільнікаў нацыянальнай ідэі ханае...

Аднак, як было паказана вышэй, лібэрал можа быць ня менш фанатычным у адстойванні «прычэпаў», чым прыхільнік любой другой палітычнай іліны. Найбольш зразумелым для нас будзе прыклад зь беларусамі Польшчы. Лібэралы правыя, левыя й пасярэдзіне ў адказ на пытаньне, як яны ставіцца да таго, што ў Польшчы жывуць ня толькі палікі й што ці не навіны меншасці мець гарантыі свайго існавання, гаварылі шмат агульных словаў, а найбольш радыкальны зь іх шчыра сказаў, што няма чаго выдумляць, што вольны рынак і дэмакратыя гэтыя меншасці дамелюць...

А лідэр Канфэдэрацыі Незалежнай Польшчы Л.Мацульскі, «скрайні польскі нацыяналіст», адказаў досыць нечакана: тэрмін «меншасці» няўданы, трэба ясна сказаць, што ў Польшчы жыве частка трох вялікіх гістарычных народаў, — беларускага, лезувіскага, украінскага, — а таму, што іх папуляцыя невялікая, яны павінны ня толькі мець, як польскія грамадзяне, усе дэмакратычныя правы, але й правы дадатковыя! Так і падумаеш пра сваіх «общедэмакратычных» лібэраляў, якія не жадаюць таго, скажам, для расейскай меншасці на Беларусі, але патрабуюць, каб дзяржаўную мову грамадзянін вызначаў «по свому усмотрению, как ему удобнее»...

Як тонка ўмеюць гэтыя лібэралы!

Лібэралізм дасягнуў, як пісаў адзін былы сьвятый, найвышэйшай і апошняй стадыі. Каб разьвівацца далей, ён распаўсюджвае правы чалавэка на нацыянальныя папуляцыі яго суседа, правы вольнага рынку на дзяржаўны суверэнітэт, правы творчы на сваё мастацтва на безапалячыннае адмаўленьне ігнага, «несучаснага» мастака, правы дэмакратычнага грамадства на дазвол дзейнасці, якая разбурае такое грамадства.

І як дзесяці ранейшых палітычных іліныў, напрыклад, манархісты, трымаліся да астатняга, не жадаючы бачыць рэальныя перамены, так цяпер трымаюцца лібэралы. Сьлепата ўжо каптавала немцам мільярды марах, якія Геншар запланіў Гарбачову за вывад арміі напярэдадні развалу СССР, бо такі развал не аднавідаў «канцэпцыі» і ў яго ня верылі. Сьлепата каптавала югаслаўскай вайны, бо казалі, што ў Эўропе гэта немагчыма. Сьлепата яшчэ будзе каптаваць славакам і чэхам, якія вырашылі разьвівацца цыклілізавана, на што нані Эўропы толькі фыркнула — не аднавідае лібэралізму! Сьлепата даўдзе да краху вярхушкі сацыялістаў, лібэраляў і дэмакратаў, якія пануюць у Эўропе дзесяцігодзьдзі, а самі песна звязаліся зь легальнай і нелегальнай мафіяй, у інтарэсах якой «яднаюць» кантынэнт...

І апошняе. На мінулых выбарах, дзе б у Эўропе яны ні адбываліся, у гару ідуць новыя малыя партыі, усе патрыятычнага накірунку. Дарэчы, правяранны часам дэмакратычныя пастулаты ў іх захоўваюцца.

І зноў — як супярэчнасць паміж нацыяналізмам і лібэралізмам працягваецца ў нас? І хто ў нас лібэралы, а хто нацыяналісты?

Нацыяналістаў, зразумела, шмат: БНФ, нацыянал-дэмакраты, Грамада, а нават у

нейкім сэнсе сяляне й паяднанія дэмакраты. А вось зь лібэраляў, бадай, толькі «движение за демократические реформы», гэткая філія расейскага руху пад кіраўніцтвам «уроженца Беларусі» Аркадыя Вольскага.

Нацыяналісты розныя. «Скрайні» БНФ, напрыклад, некай паразумеўся нават з Саюзам Палякаў, хоць і не па ўсіх пытаньнях. Нацыянал-дэмакраты проста ня могуць бязь Вільні — далумаліся да таго, каб Вільня стала «вольным месцам» пад невядома чьім супольным кіраваньнем. Грамада вельмі скептычна ставіцца да любых гаворак пра тое, што Беларусь даволі вялікая й што Паянамоньне мошна розьніцца, скажам, ад Матілеўшчыны — любыя намёкі на гэта адразу ж «выкрываюцца». Адным словам, нацыяналісты як нацыяналісты — розныя.

А вось лібэралы з ДДР — «едны і недзелімы». «Так і толькі так!» Павінна быць дзяржаўнай мовай расейскага, а беларускага як давеска пры ёй, павінен быць прырытэт адносін з Расеяй, а на іншых межах хай усё хоць травой зарасьце, і ўвогуле — на ўсіх пытаньнях трэба слухацца ДДР... Чаму? А яны ж лібэралы! Самыя перадавыя! А нацыяналізм сваё аджыў, і хоць мы, лібэралы, «тоже граждане Белоруссии, раз уж так получилось», але з гэтага вагага незалежнасцікага рая ня будзе... Чаму? А таму што лібэралы маюць манополь на правы чалавэка, на інтэрытэтыны гэтыя правоў так, як ім трэба.

Спэкуляцыя на правах чалавэка — цікавая штука. Некай у 1990 годзе на сесіі гарсавету ў Горадні слухалі дырктароў і кіраўнікоў, куды ж зьнікае іх прадукцыя. І вось пані з тытуўскай фабрыкі «Нёман» выказалася ў тым сэнсе, што нельга паруніць правы чалавэка, што кругом таксама людзі, што мы пасылалі тавар у Расею на «бартэр» і будзем пасылаць, і што трэба канчаць з гэтым нацыяналіз-

мам... Па «бартэру» фабрыка адных людзюняў на 2,5 тыс. працоўных атрымала больш за 4 тыс. штук, а рабочыя атрымалі ня больш за чатыры сотні. Цікава, куды зьніклі астатнія, у чыю кірэню ляглі?! Вось і прырытэт «правоў чалавэка»... «Чалавек» — гэта я сам, а «правы чалавэка» — гэта мае правы рабіць гешэфт пад аглушальныя лезунгі.

Лібэралам на Беларусі суверэнітэт краіны не даспадобы, бо нявыгадна. Ну, здавалася б, чаму чыста «рускоязычному» ДДР не стварыць нармальную Расейскую Партыю? Нахіталт Саюзу Палякаў? Маючы толькі расейцаў 1,3 міль. чалавек, хіба такая партыя ня мела б перспектывы?!

Ага, кажуць, чакайце! Стварыць на Беларусі партыю расейцаў — гэта ж прызнаць за Беларусі суверэнітэт, «адступіць» перад нацыяналізмам! А цікава, што пра гэта думае ідэоляг беллібэралізму С.Букчын? Ці ён проста здуе, што пры СССР перакладаў ён зь беларускай на расейскую, забясьпечваў друкаваньне ў Маскве й таму быў у Менску «ба-альшым» чалавэкам — а цяпер ён хто? Так сабе — Букчын ды Букчын.

Але хоць прыкладу з жыцця нашых мястэчак, тым болей, што артыкул напісаны не дзеля змаганьня зь лібэралямі — бессэнсоўна змаганьня зь людзьмі, якія лічаць сябе сьвятымі, дастаткова чытаць іх уласныя творы, і нармальнаму чалавеку будзе ўсё ясна. Артыкул напісаны для беларусаў, якія, глядзячы на канторы, дзе камуністы сядзяць, як раней, думаюць, што вось галоўная небяспека. Не, ня тут. Небяспека гэтая мінс разам зь выбарамі, хоць датэрміновымі, хоць у тэрмін. Ад лібэральнай балбатні, разьлічанай на аўдыторыю, чьій «адрес Советский Союз», галава будзе балць яшчэ даўжэй, чым ад камунізму.

Алесь Чобат

Лорэнс Дарэл

ЮСТЫНА

(Урывак)

«Александрія! — Ці была б яна ўвогуле годная ўвагі, калі б не The Alexandria Quartet Лорэнса Дарэла, адно з самых эфэмерных і фантастычных літаратурных зьдзяйсненняў нашага часу?.. Ну, так, Александрыйская бібліятэка, старажытныя астраномы, Дынастыя Пталемэяў і айцы царквы... А цяпер Эгіпэт, арабы, чорт ведае што яшчэ... Але genius loci ўханіў Лорэнс Дарэл, учыніўшы з гэтага гораду нешта значнейшае за пункт на карце й кучу часанага каменя ў пяскох. Па ягоных вуліцах хадзілі Юстына, Бальтазар, Майнтоліў і Кляя, прывіды прамінулага часу, які застыў на бачынках александрыйскае тэатралёгіі... Застаецца яшчэ Канстантынас Кавафіс, стары паэт старога гораду, пясняр велічы старога Грэцыі ў новагрэцкай мове, александрыйскі выгнаннік з уласнага выбару. Александрія з тых гарадоў, якія варта было б пабачыць...»

(Ян Максіюк.
Good-bye, New York...)

Мора сёння зноў паднялося, дзьме пранізлівы вецер. Пасярод зімы можна пачуць вясновыя інвэнцыі. Голае зыркамаціцовае неба да паўдня, цвыркуны ў зацішніх кутках, і вось гэты вецер, што разгортвае вялікія раўніны, што абшнурвае вялікія раўніны....

Я ўцёк на гэтую выспе з параю кніжак і зь дзіцем—Малісіным дзіцем. Ня ведаю, чаму я ўжываю слова «ўцёк». Людзі зь жэскі кажучы жартам, што толькі хворы чалавек мог выбраць для адбудовы такую закінутую мясціну. Ну дык вось, я прыбыву сюды, каб лячыцца, калі так можна выказацца....

Уночы, калі вые вецер і дзіця спакойна сьпіць у сваім драўляным ложку пры гулкім каміне, я запальваю лямпку й павольна хаджу па пакоі, думаючы пра сяброў—Юстыну й Нэсіма, Малісу й Бальтазара. Перабіраючы зьявіны за зьявінам жалезныя ланцугі памяці, я вяртаюся да гораду, які мы так нядоўга разам насылялі: горад, для якога мы былі нібы расьлінамі—ён высыхаў у нас звадка, што былі ягонымі, але якія мы аблудна прымалі за свае: каханая Александрія!

Я мусіў прыехаць сюды так далёка ад яе, каб зразумець яе ўсю! Жывучы на гэтым голым мысе, які Арктур штоночы высьвечвае зь цемры, далёка ад вапнянага пилу тых летніх вечароў, я нарэшце пачынаю разумець, што нікога з нас на сутнасці нельга судзіць за тое, што адбылося ў мінулым. Судзіць трэба было б сам горад, і аднак мы, ягоныя дзеці, мусім расплочвацца.

o o o o o

Галоўнае, чым жаёсьць гэты наш горад? Што ж месціцца ў слове Александрія? У праблісках памяці ўяўленьне малое мне тысячу катаваных пылам вулак. Сёння над ім пануюць мухі і жабракі—ды тмя, хто йснуе ў няясным пераходным стане паміж тымі й другімі.

Пяць рысаў, пяць моваў, дзясятка асраў: пяць флэтаў, перакулёных у сваіх сьлізкіх адлюстраваных за парэнчавы прыстані. А плоціў болей за пяць, і толькі грэцкая гаворка, здаецца, адрозьнівае іх. Спажываю плоці, даступная й неадмоўная, уражвае сваёй разнастайнасьцю й збытоўнасьцю. Места гэтак ніколі не падасца шчаслівым. Замест сымбалічных каханкаў вольнага элінскага сьвету вы знойдзеце тут нешта іншае, нешта няўлоўна андрагіннае, растуленае навыварат. Усход ня можа радавацца неслухмянай салодкасьцю цела—бо ён стаўся вольны ад цела. Памятаю, як Нэсіма аднойчы сказаў—думаю, ён цытаваў аднекуль—Александрія—вялізарны віны прэс; тмя, хто выраўсае зь яго, — хворыя, самотнікі, прарокі—глыбока параненыя ў сваёй плоці.

o o o o o

Накіды адпечынь краевіду.... Даўгія палосы тэмпыры. Сьвятло, прасянае праз самую сутнасць цытрыны. Павебра поўнае цаглянага пилу—саладкавага цаглянага пилу й паху гарахага бруку, прымочанага вадою. Лёгкія вільготныя аблокі, што імкнуцца да зямлі, але рэдка апдаюць дажджом. Паўз усё гэта ўсплёлкі пыльна-чырвоная, пыльна-зялёная, бледна-ружовага й прамыта-барвовага. Летняя морская вільгаць прасякае наветра лякавым бляскам. Усё ахінаецца смалістым гляндцам.

А ўвосень сухое, зыбкае наветра, шорстка набрынялае электрычнасьцю, запальвае цела скрозь лёгкія ўборы. Плоці ажывае й мацае крата сваёй вязьніцы. Піяная блудніца йдзе ўночы цёмнай вулкай, рассыпаючы абрыўкі сьневаў, нібы плялёскі. Ці ня ў іх пачуў Антоні млеўны погук вялікае музыкі, якая змусіла яго назавуць адцаца каханаму гораду?

Няўцешныя целы маладых людзей пачынаюць палываць за прыязнай голасьцю, і ў тых маленькіх кавярнях, куды Бальтазар так часта заходзіў з старым паэтам гора-

ду*, хлопцы няўтульна нудзяцца над трык-тракам пад сьвеченьню газавай лямпны, занепакоеныя сухім пустэльным ветрам—такім нерамантычным і няшчырым—нудзяцца й азіраюцца, разглядаючы кожнага чужынца. Яны змагаюцца за лішні подых, і ў кожным летнім пацалунку яны адчуваюць прысмак вапны....

o o o o o

Я мусіў прыехаць сюды, каб цалкам перабудаваць гэты горад у маім уяўленьні—тужлівыя ўладаньні, якія падаваліся старому** поўным «чорных руінаў» ягонага жыцьця. Бразгат трамваяў, якія ўздрыгваюць у сваіх металічных жылках, працінаючы ёдава-буры meidan Мазарыты. Золата, фосфар, магнезія напера. Там мы так часта сустракаліся. Там улётку стаяла маленькая размалываная ятка з лусткамі кавуна й шэробтам, які яна так любіла. Звычайна яна, ведама ж, спазьнялася на колькі хвілінаў—мабыць толькі пасьнеўшы з поўнай сустрэчы ў прыцемненым пакоі, пра якую я стараўся ня думаць; але яна была такая сьвежая, такая маладая, і раскрыты пялёстак вуснаў апдаў на мяне як неспатольнае лета. Той, каго яна толькі што пакінула, яшчэ мабыць поўніў яе думкі, яна была яшчэ акрытая пылам ягоных пацалункаў. Аднак чамусьці гэта было так няштотна, калі я адчуваў надатную цяжкасьць яе цела, прытуленага да майго пляча, калі яна ўсьміхалася з самазаймаўнай шчырасьцю таго, хто адкрыў усё свае сакрэты. Было так добра стаяць там, няўключна й трохкі нясьмела, прысьпеваючы дыханьне, бо мы ведалі, чаго хацелі адно ад аднога. Словы даходзілі па-за сьвядомасьцю, праз вусны, праз вочы, шэробт, маляваную ятку. Стаяць там бяздумна, перапльвучы пальцы, наталючыся камфарным водарам глыбокага вечара, часткаю гораду....

* «Паэт гораду» — К.П.Кавафіс.
** «Стары» — К.П.Кавафіс.

Не гуляйце каля статуі Свабоды

Уладзімер Арлоў

У сьмай клясе наш настаўнік географіі стварыў турыстычны гурток. Праграма дзейнасьці была зразумелая й простая, як абвешчаны Хрушчовым плян пабудовы камунізму. Увечары мы хадзілі на таварную станцыю разгружаць вагоны, каб па атрыманьні грошы ўлетку падарожнічаць. Хадзіла пагулка, што палову нашага заробку кіраўнік гуртка прысабечыў, але мы не зацілі на яго крыўды, бо на астатнія грошы ён завёз нас у Рыгу.

Рыга была маім першым вялікім горадам.

Падчас разгрузкі вагонаў скрыпя з бутэлькамі адліснула нагу майму аднаклясыніку Віцю Скрыпкіну, і ён доўга кульгаў. Віцю невялікі да нас у трэцім клясе, і мы глядзелі на яго як на дзіка. Дый хто яшчэ ў нашым уяўленьні мог вучыцца ў нейкай адзінай у Полацку беларускай школе, якую якраз тады па просьбах працоўных зачынілі?

З тых часоў Скрыпкіну веча не шанавала. У Рызе ён адно пацьвердзіў сваю рэпутацыю няўдзячкі. На экскурсіі ў зьявінец Віцю найбольш спалабалася дама, што падыйшла да самае агароджы й рахмана глядзела на нас пукатымі вачыма нашага завуча Розы Ізрайлеўны. Адламаўшы дубчык, Скрыпкін засунуў яго лапе ў наздрыну і задумешна круціў там, пакуль зьямажаная гэткам эксперымэнтам жывёлін ня чхнула юнаму натуралісту проста на галаву. У выніку ў майм даўніку, дзе я да перыстайнасьці шатліва прызнаваўся ў каханьні да аднаклясыніцы Людзі, зьявіўся ляпідарны запіс: «В зоопарке дама чихнула на Скрыпкіна».

Але гэта было ня самае моцнае рыскае ўражаньне. Ня самым моцным было й тое, што ў трамваі з мноствам вольных сядзеньняў мяне зь Віцем прымусілі падняцца й саступіць месца дзьвюм бабулям, і тое, што вакол гаварылі не на-расейску, як у нас, у Полацку, а на-

зусім незразумелай мове (балазе, настаўнік географіі папярэджаў, што ў Латвіі жывуць нацыяналісты).

Наймацнейшым маім уражаньнем было мора. Пляховаючыся на юрмальскім плят-каводзьлі паміж далёкімі караблямі й блізкімі, парослымі хвоямі выдмамі, я злавіў сябе на тым, што пачаў размаўляць зь ім, з морам, і папрасіў у яго зрабіць маё пачуцьне да аднаклясыніцы Людзі ўзаемным.

Мора не дапамагло, але з таго часу я заўсёды гавару зь ім і чаго-небудзь у яго прапу.

Гэтыя чужылівыя прыгалы спавіваюць мяне ў купе міжнароднага цягніка Менск-Талін, вядомага яшчэ як «Чайка». За вакном мяняюцца ахайна-халаднаватыя летувіскія краявіды; сям-там трапецца на ветры тутэйшы трыкалёр, пад якім вяртаецца да ўлады ці то понас ці то таварыш Бразаўскае зь ягонай блылой кампартыяй і жыве мой сябра гісторык Гельдынас, якога дзямі ўжо не пусьцілі ў архіў КГБ.

Пасьля першай дзіцячай вандроўкі рыскія пеўні безьліч разоў сустракалі мяне зь менскіх і полацкіх цягнікоў і аўтобусаў, і мне злавалася, што ці ў воднага зь іх ці разу ня ўзнікла ахвоты зьяцець са свайго сьлічка і дзюбнуць мяне ў тое месца, дзе сьпіна страчвае сваё годнае найменьне.

Я піў з бочкі на хутары пад Рыгаю свойскае піва на латыскае Купальле — Ліго і, не шкадучы нірака, асушаў кухаль за кухалем у рыскім бары «Zem ožola», а па-наску — «Пад дубам», дзе праводзіў выязное паседжаньне наш гістфакаўскі «Клюб аматараў піва», загнаны ў падполье факультэтаўскім начальствам.

Я слухаў арганьныя канцэрты ў Домскім саборы і слухаў на прыдзьвінскай эзіянадзе бывалага марака Мішу, што пад малельнаю зойнага шлягэру «Сіні лён» у выкананьні Ларысы Мюндрус апавядаў мне пра рыскія падпольныя публічныя дамы, у адным зь якіх ён, нацягнуўшы нагавіцы, працягваў суровае маральнае настаўленьне дзяўчы, што кагалзе дзяліла зь ім ложка.

Аднаго разу ў студэнцтве я прымудрыўся зьездзіць у Рыгу заўтам. (Грошай ханала толькі па іражкі й дарогу ў адзін канец, і я разважыў, што лепей пакінуць іх на зваротны шлях). Блукаючы пасьля неспакойнай зойнавай почы па старым горадзе, я апынуўся каля разнасьцежанага вакна: за ім гралі на піяніне Шапэна, а на падваконы пад аховаю сіямскага ката дымсё вялікі сіні кубак з каваю. Адгяджаючы увечары ў Полацк, я ўпершыню ў жыцьці убачыў хлопца ў белых штанах. Калі праваліцца выцягнула жоўты сьляжок, ён уклелчыў у запляваным тамбуры і апошні раз абняў сваю дзяўчыну, што заставалася па рыскім пероне. З таго часу ў слове Рыга мне чуюцца яшчэ прэлюды Шапэна, пах кавы, кацінае вуркатаньне й смешныя словы закаханага юнака ў белых штанах з чорнымі калянямі.

Я люблю цябе, Рыга, і тое, што я ўжо два гады не хадзіў па тваіх вулках, успрымашца як нейкая пеларэчнасьць.

Я люблю цябе, Рыга, і ў вагонным вакне ўжо плывуць твае пеўні.

У гэтай Рызе ня граюць за расчыненымі вокнамі Шапэна й ня ставяць на падваконы кубкаў са сьвежазваранаю кавой. Рэч, мабыць, ня толькі ў тым, што на двары восень.

Пазамінулым лістападам разам зь лісто-таю рыскіх ліпаў і клэнаў з ламоў абляцелі пыльдачкі са старымі назовамі. Вуліца Леніна ператварылася ў Брывібас,

гэта значыць, Свабоды, а вуліца Кірава і наогул зрабілася Элізабэтас.

Мужчыны ў белых штанах сустракаюцца па гэтых вуліцах значна радзей, чым мяняльныя канторы, дзе за нашыя «зайчыкі», ці, як той казаў, «шышкёбічы», вы не атрымаеце аніводнага латыскага «рэпшыка», а за сотню расейскіх «лені-нак» вам адшпіляць 45 рублісаў — пражыцьцёвы мінімум беспрытульнага рыскага ката.

Побач са мною йдзе па Элізабэтас чалавек, імя якога вядомае з двух бакоў беларуска-латыскае мяжы. Гэта мастак Вячка Целеш, таму цяма нічога дзіўнага, што неўзабаве мы апынемся ў Вячкавай майстэрні па Брывібас, дзе на мальбэрце пачаты партрэт Зоські Верас.

Раней на прытульнае Целешава гарышча, зь якога беларусы мелі выхад да мора, паказваў рукою бронзавы правадыр. Цяпер Лукіча прыбралі, затое — каб мастаку не было маркотна — зьявіўся сын колішняга гаспаляра дома, які выцягнуў адпаведныя пісьры й запатрабаваў за арэнду трыста на месяц, прычым ня рублісаў, а даляраў.

Ад гэткае навіны робіцца нікавата нават мне, госяцю, што трымае ў адной руцэ кілішак, а ў другой — крыло вэнджанай курцы. Што ўжо казаць пра гаспаляра, які звычайнае гарышча, дзе марцавалі рыскія каты, ператварыў у атэльэ, вартас Манмаргю й Маншарнасу.

На добры лад гэтыя трыста даляраў павінна было б узяць па сябе Міністэрства культуры РБ. У Вячкавай майстэрні пераварылася добрая палова нашага Саюзу мастакоў і чвэртка Саюзу пісьм-нікаў. Зь яе вакна бачылі вежачку на даху суседняга дома Уладзімер Каратке-віч і Рыгор Барадулін, Стафанія Станюта і Павал Дубашынскі.

о о о о о

Увечары я пераглядаў свае паперы. Адныя зь іх пайшлі на кухонны ўжытак, іншыя знішчыла дзіця. Мне падабацца гэтая форма цэнзуры, бо ў ёй ёсць нешта ад абыхавасці прыроды да мастацкіх стварэнняў—абыхавасці, якую я пачынаю надзяляць. Дый які нажытак з трапінае метафары для Мэлісы, калі я ляжыць пахаваная глыбока, як мумія, у пльгкім цёплым пяску чорнае дэльты?

Але я зь вялікім дбаннем захоўваю тры тамы, у якіх Юстына вяла свой дзёньнік, а таксама фаліант, у якім сьпісаная гісторыя Нэсімавага вар'яцтва. Нэсім аддаў мне ўсё гэта, калі ад'яжджаў, сказаўшы:

«Вазьмі гэта й пачытай. Тут ёсць шмат чаго пра ўсіх нас. Гэта дапамагло б табе, думаючы пра Юстыну, стрываць і не пахіснуцца, як гэта выпала мне». Гэта было ў Летнім Палацы пасля сьмерці Мэлісы, калі ён усё яшчэ верыў, што Юстына вернецца да яго. Я часта думаю, і заўсёды зь нейкім непазбыўным страхам, пра Нэсімава каханьне да Юстыны. Што б магло быць больш усабдымным, больш трывала ўгрунтаваным у сабе? Яно надавала ягонаму няшчасьцю адценьне экстазу, наносіла радасныя раны, якія бываюць у сьвятых, а не ў звычайных каханкаў. І ўсё ж адзін дотых гумару мог бы ўратаваць яго ад гэтых страшных бязьмежных пакутаў. Але крытыкаваць лёгка, я ведаю. Ведаю.

о о о о о

У вялікім спакоі гэтых зімовых вечароў ёсць толькі адзін гадзіннік: мора. Яго нябачная пульсацыя адлугаецца ў маіх думках фугаю, пад гукі якое творыцца гэтае пісаньне. Пустыя кадэнцыі хваляў, якія заліваюць свае раны, няўцешна вандруючы між вусьцяў дэльты, закіпаючы на спустошаных берагах—пустыя, вечна пустыя над лётам часек: белыя рыскі на шэрым, зьяданым аблокам. Калі тут і паказваюцца ветразі, дык яны паміраюць

раней, чым зямля атуліць іх сваім ценем. Рэшткі затанулых караблёў, выкінутыя морам на падножжы астравоў, апоніяя скарынка, аб'стая непагодай, якая засела ў сінёй пашчы вады... усё мінае!

о о о о о

Калі не лічыць старой зморшчанай сялянкі, якая штодня прыяжджае зь вёскі на сваім муле, каб прыбраць у хаце, мы зь дзіцем зусім адны. Яно поўнае шчасьця й дзейнасьці сярод нязвычайна навакольнага. Я яго яшчэ не назваў. Ведама ж, гэта будзе Юстына—хто ж яшчэ?

Што да мяне, дык я не шчаслівы й не няшчасны; я спачываю, павіснуўшы, як валасінка або пяро, у мглістым павучыньні памяці. Я гаварыў пра марнасьць мастацтва, але не дадаў нічога праўдзівага пра яго здольнасьць сцэпшыць. Сцэпшыць ад працы, якую я раблю розумам і сэрцам, палігае ў тым—што толькі там, у маўклівай цішы мастака або нісьменьніка, рэальнасьць можа быць пераствораная, збудаваная нанова, выстаўленая ва ўсёй яе значнасьці. Усе нашыя супольныя ўчынкі ў сапраўднасьці—толькі рызэ, над якім хаваюцца залатыя ўборы—значэньне ўзору. Нас, мастакоў, чакае ў мастацтве радаснае пагадненьне з усім тым, што мучыла й забівала нас у штодзённым жыцьці; трэба толькі не ўцякаць ад лёсу, як гэта спрабуюць зрабіць звычайныя людзі, але споўніць яго ў ягоным сапраўдным абсягу—унуленні. Інакш на што ж мы мучылі б адны адных? Не, адграньне, якога я прагну й якое, быць можа, будзе мне дараванае—ня ў ясных праязных вачох Мэлісы й ня ў змрочным пахмурным нозірку Юстыны. Цяпер усе мы пайшлі рознымі дарогамі; але ў гэтым першым распадзе маёй сталасці я адчуваю, што межы майго мастацтва й майго жыцьця бязьмерна паглыбіліся праз памяць аб іх. У думках я зноў насыцаю іх, як быццам толькі тут—за драўляным сталом над морам, пад

Працяг на старонцы 14.

Калі ў Міністэрства няма грошай на майстэрню, дзе апраца музаў збіраюцца на свае паседжанні сябры беларускага культурнага таварыства ў Рызе «Сьвітанак», няхай купляе на рынку кошыка-скарбонку й лачне збіраць СКВ хоць на Целешаву Кнігу гасылі. Ужо сёньня гэты фаліант у брунатным пераплёце дасьць фору шмат якім зборам твораў. Ня буду стамляць імямі народных і заслужаных (афіцыйна і не), вядомых і невядомых (накшталт аўтаркі сыціплага запісу «Вячка я считаю мужчиной»), жывых і адляцельных у вечны вырай, дзе іх таксама грэе ўспамін пра рыскае гарышча.

Адных вершаў тут хоць і на самавіты зборнік — ад просьпешных сьпробаў зарыфмаваць «Целеш» — «келіх» да выведзеных пьвёрдай рукою Караткевіча амаль клясычных радкоў:

*З майстэрні мілай пана Вячкі
Паўзлі мы ледзь не на карачках.
І дух наш ледзь трымаўся ў целе,
Калі дамоў пусьціў нас Целеш.*

Настальгію па былых часінах, калі снадар Лецка яшчэ не ўзначальваў беларусыў сьвету дый усё мы жылі лёгка й бесклапотна, абуджаюць радкі ахвярнага песьняра Целешавага Парнасу Панізьніка:

*Хто ні быў у майстра Вячкі!
І ліцвінкі, і палячкі
Заклучалі творчы пакт.
Вось вам ю, а вось вам акт...
Свой хацеў пакінуць ген
Лецка, той,
які — Яўген...*

О tempora, o mores!

Пахілаючы мяне нанач у майстэрні, гаспадар раіць не халзіць на вечаровы шпатыр. Найлепей бавіць рэшту вечара тэт-а-тэт зь ягонаў найбагацейшаю ў сьвечце калекцыяй беларускіх паштовых

картак. (Выдавецтва «Беларусь» ня мае сродкаў на выданьне ягонаў кнігі «Гарады Беларусі на старых паштоўках», і Вячка спадзяецца на фундатары). У тым разе, калі я засумую над карткамі, маю адзіноту можа разьвясці чэран на паліцы. Перахапіўшы мой позірк, гаспадар кажа, што некаторыя з начлежнікаў і нават (што ўжо зусім недаравальна) зь дзесячоў нацыянальнага адраджэньня прыкрывалі чэран газэтай, хоць ён, Вячка, і папярэджаў, што гэты знойдзены архе-олягам чэран насіла на сваіх плячоох прастая беларуская жанчына адліскуль з-пад Ваўкавыску.

Карацей кажучы, чым бадзяцца па сталічных вулках, лепей пасядзець з чэрапам беларускай жанчыны. Днямі каля манумэнту Свабоды абрабавалі самога амэрыканскага пэсла, які, мабыць, вырашыў сустрэцца з латыскім народам.

Я, дзякаваць Богу, не пасол, німат у мяне не парабусі, а таму я заходжу ў гэта сьпісаны кірыліцаю ліфт і празь дзесяць хвілінаў у чаканай магчымых эксірапрыяцыяў набліжаюся да статуі Свабоды. Мiane займае адзін істотны аспект нацыянальнага пытаньня. А менавіта: ці лягчэй разьвітвацца з грашмама, калі злодзеі гавораць з табой на тваёй мове?

Рабаўнікоў на прыцемных цэнтральных вуліцах з выключанай рэжымаю пакуль не відаць, як, зрэшты, амаль не відаць і верагодных ахвяраў. Мабыць, і адныя, і другія яшчэ сядзяць ва ўтульных рыскіх кавярнях. Пералічыўшы свае цэлыя рублісы, я вырашаю таксама неадкладна заняць месца за столікам. Мiane чакае жорсткае расчараваньне. Кавярняў процьма, але ўсе яны, за выключэньнем пары валютных, ужо зачыненыя, хоць на гадзінніку яшчэ бяз чвэрці востем. Напэўна, скончылася кава, а магчыма — наведнікі. Грэючы лушу астатняў надзеяў, кіруюся ў знакамітыя «12 крэслаў» каля

Домскага сабору. «12 крэслаў» на замку, пераададзеныя вернікам, сабор — таксама.

Улякнўшыся ў падваротні пэйкую даму з сабаккам, я пачынаюся ў знаёмым ліфце. Гэтым разам сьвятло запальваецца ў ім адно талды, калі я, зачыніўшы дзьверы, нейкім дзівам наманцаю ў мораку патрабную кнопку.

У майстэрні праблемаў са сьвятлом ня ўзышкіла, аднак зьявіліся іншыя: а дзесятай гадзіне вечара адначасова адключыліся вадаправод і апыленне.

За вокнамі рэдка сьвятліцца гатэль «Латвія» і ляжала цёмная, як пенічынна вёска, сталіца незалежнае Латвійскае Рэспублікі.

Я доўга пахаджаў па выставым гарышчы, піў сам з сабою сьветлае грузінае віно, ад якога рабілася яшчэ халодней і гаманіў з жанчынаю з-над Ваўкавыску.

Стосна й гаркава пахлі прывялія бэзавыя хрызантэмы. Шкравлася ў кутку адубелае мншанэ. У цьмяным старалаўнім люстры клубіліся мае й чужыя ўспаміны.

Майстэрня напоўнілася гаманю, шэптам, пацалункамі... Я крыху расірануўся і даў пырца над тры коўдры, дзе ўжо даўно, скруціўшыся ў клубочак, солідка насонвала на канале мая азяблая душа.

З усіх рыскіх пэўняў найбліжэй да неба той, што атайбаваўся на саборы сьвятога Пятра. Паліяўшыся на сётню мэтраў, я стаю пад ягоным крылом і гляджу ў бок мора. Зыпаў, з плячу, длівы ў марозным павэтры музыка: скрыпка, акарэон і басэля. Такую малельню, толькі выдзьмутую з душы-лудаса я чуў на вясковым беларуска-латыскім вясельлі наблізу Рыгі, дзе назнаёміўся з Андрысам.

Андрыс адсэдзеў тры галы за тое, што павесіў над сельсаветам латыскі нацыянальны сыяг. «Запомні, Володя, — казаў ён мне, — рускіе нікогда не будуць здесь хозяинами. Если бы ты был русский, я

бы с тобой не ел вина!» Праз пару месяцаў Андрыс у пштармаву поч упёк на маторцы на шкідзкую высіну Готлянд.

Спусціўшыся з сабору, можна паслухаць музыкаў, накласці ім пелга ў капялюш і рушыць далей. А можна й не накласці.

Зусім ня так проста разьмінуцца з музыкамі, што ўлакаваліся ў вузкім аркавым праходзе на дарозе да сабору сьвятога Яна. На выхадзе скрыпач, не накілаючы граць, заступае вам дарогу, у пшчотным голасе скрыпкі праразаюцца сталёвыя ноткі эпохі незалежнасьці й эканамічнага абвалу, і рука сама сабою цягне з кішэні пяць рублісаў.

У электрычны, што вязе мяне ў Юрмалу, да мора, я разгортаю сьвежы нумар газэты «Советская молодежь». Зрэшты, так газэта звалася раней. Цяпер гэтак заслужанае выданьне выходзіць пад таямнічай назваю «СМ — сегодняя». Што такое СМ — злагалдвігнецца самі. «Современная молодежь? Совковая? Суверенная? Сместливая?» А ня выключана, што і «М» — гэта зусім не «молодежь». «Макулатура? Макуха? Малина?..» Што б там ні было, два тузіны бутлікаў дэзадаранту для цела «Лунная ночь», што стаяць каля ліфту ў Вячкавым пад'ездзе на Брывібас, выжлукціла відавочна СМ.

На першай старонцы эксклюзыўнае пштарвію з намеснікам камандзэра рыскага ОМОНу. «Год прабывання в следственном изоляторе мало изменил его внешне, — з замілаваным дамскім прыдхаваньнем паведамляе газэта, — разве што прибавили взрослости усы. В свои 32 года он по-прежнему любит покушать, но теперь вынужден еще глотать таблетки: развившийся здесь ситуационный невроз и заметно усилившийся логоневроз (заикание) — симптомы условий жизни, изменившихся не по его воле». Значыцца, *Працяг на старонцы 14.*

Лорэнс Дарэл

Праца са старонкі 13

аліўным дрывам, толькі тут я магу ўпрыгожыць іх, так, як яны таго заслугоўваюць. Таму у смаку гэтага пісання мусіла б быць нешта ад яго дзейных асобаў—іх дыхання, скуры, галасоў—уліценнае ў падатныя тканкі чалавечас памяці. Я хачу, каб яны зноў жылі, да тае ступені, калі боль ператварэцца ў мастацтва... Можна, гэта й марная спроба, я не магу сказаць напэўна. Але я мушу паспрабаваць.

Сёння мы разам зь дзіцем заклалі нарочны камень дома, ціха размаўляючы за працай. Я гавару зь ёю як бы сам з сабою, калі б быў адзін; яна адказвае нейкай гераічнай моваю, якую вынайшла сама. Мы заканалі перасьценкі, якія Коган купіў Мэлісе, у зямлю пад камень, згодна са звычайна гэтае высны. Гэта забяспечыць насельнікам дома шчасце і ўдачу.

У тым часе, калі я сустрэў Юстыну, я быў амаль шчаслівым чалавекам. Якраз перад тым адчыніліся дзверы маёй інтымнасці з Мэлісай—інтымнасці далёка не чароўнай, бо неспадзяванай і цалкам незаслужанай. Як усё эгаісты, я ня мог вытрымаць жыцця ў самоце; і сапраўды, апошні год кавалерства зьявіліў мяне— мая гаспадарчая няздатнасць, мая бездапаможнасць што да адзення, ежы і грошай давалі мяне да адчаю. Абрэды мне й апаганаваныя прусакамі пакоі, у якіх я тады жыў, дагляданы аднавокім Хамідам, слугою-барборам.

Мэліса адолела мае ўбогія абарончыя збудаванні ня тымі якасцямі, якімі звычайна надзелена каханка—прынабнасць, выключная прыгажосць, розум—не, яна зачаравала мяне сілаю таго, што я мог бы назваць міласэрнаю ласкай, тым, што па-грэцку называецца *χρησις*. Памятаю, звычайна я бачыў, як яна, бледная, зграбная, у танным занонаным кажунку, вядзе свайго сабакчу па зімовых вуліцах. Схуднелыя рукі сухотніцы, і гд. Бровы надмалываныя й завостраныя ўгору, каб дадаць выразнасці прыгожым шчыраным вачам. Я бачыў яе штодня

доўгімі месяцамі, але яе сумная анілінавая прыгажосць не абуджала ўва мне ніякага водгуку. Дзень пры дні я прамінаў яе па дарозе ў Café Al Aktag, дзе мяне чакаў Балтазар у сваім чорным капелюшы, каб заняцца маёй «адукацыяй». Я й падумаць ня мог, што некалі стануся яе каханкам.

Я ведаў, што раней яна працавала мадэлькай у Атэльс—незайздросны занятак—а цяпер была танцоркай; нават болей, я ведаў, што яна была каханкай старога кажунніка, тоўстага й хамаватага гарадскога гандляра. Я раблю гэтыя пару заўвагаў проста, каб пазначыць вялікую глыбю майго жыцця, якая абрынулася ў мора. Мэліса! Мэліса!

Я прыгадваю твае часы, калі для нас чатырох рэальны сьвет не йснаваў; дні сталіся проста пустымі прагаламі паміж летуценнямі, паміж зьменнымі абсягамі часу, учынкаў, нуднай штодзённым... Хвала не патрэбных нікому справаў глыбілася нуднаю аднастайнасцю рэчаў, не прабіваючыся за далагляды, не несучы нас нікуды, не патрабуючы ад нас нічога апрача немагчымага—каб мы былі. Юстына часам казала, што мы транілі ў абладу магутнай і дасканалай нечалавечай волі—гравітацыйнага поля, у якое Александрыя завабіла тых, каго выбрала для свайго доследу...

Шостае гадзіна. Шоргат постацяў у белых уборах на станцыі. Крамкі на Rue des Soeurs напаяняюцца ў пусьцеюць, як лёгкія. Прыгасныя падоўжаныя промні вечаровага сонца абмацаюць даўгія выгіны Эспіянады, а засьлепленыя галубы, нібы ворах шматкоў паперы, кружацца над мінаротамі, каб наталіць крылы апошнімі промнямі амаль памерлага сьвятла. Звон срэбра на сталох мянялаў. Жалезная банкавая агароджа ўсё яшчэ такая гарачая, што да яе нельга дакрануцца. Стукат конных навозак, якія вядуць дзяржаўных службоўцаў у тырвоных гаршках на галаве да кавярняў на беразе мора. Гэта

самая невыносная часіна дня. З свайго балкона я нечакана лаўлю яе позіркам, калі яна, яшчэ напалову заснулая, няспешна йдзе ў горад у сваіх белых сандалях. Горад выпростаецца, як старая чарапах, і азіраецца навокал. На імгненне ён вызваляецца ад падраных лахманноў плоці, калі зь нейкіх загубленых прысадаў каля бойні, сярод стогнаў і крыкаў жывёл, даносяцца гугнявыя вострыя гукі дамакавай несёнй; розкія чварцёны, нібы меленая ў парашок насавіца.

Столнены людзі адсоўваюць фіранкі на сваіх балконах і прыжмурана ўзіраюцца ў бледнае гарачае сьвятло—чэзлыя кветкі пакутлівых надвечоркаў, катаваныя снамі на брыдкіх пасецелях. І я стаўся адным з гэтых бедных сумленых службоўцаў, грамадзянінам Александрый. Яна праходзіць пад маім вакном, усміхаючыся зь нейкай таёмнай прыемнасці, лёгка абмахаваючы шчокі маленькім чаротавым вяртам. Гэтую ўсьмешку я, мабыць, ніколі болей ня ўбачу, бо на людзях яна толькі сьмяецца, наказваючы чароўныя белыя зубы. Але гэтая сумная, хоць і жывая, усмешка хавае ў сабе якасць для Мэлісы быццам бы не ўласціваю—здольнасць да свавольства. З усяго здавалася, што яна належыць да больш трагічных характараў і абдзелена гумарам. І толькі неадступная памяць пра тую ўсьмешку прымусяць мяне пасыла ў гэтым сумнявацца.

Я часта гэтак мімаходзь бачыў яе ў розныя часы й ведаў яе з твару задоўга да таго, як мы назнаміліся: наш горад не дазваляе ананімнасці нікому, чые прыбыткі большыя за дзевяць фунтаў на год. Я бачу, як яна сядзіць адна каля мора, чытае газету й есць яблык; або ў вестыбюлі Сесіі Hotel, сярод пыльных пальмаў, у вузкай сукенцы з срэбнымі кроплямі, трымаючы за сьпінай сваё раскошнае футра, як сядзіне трымаючы свае плашчы—праснуўшы даўгі палец праз почанку. Нэсім спыніўся каля дзвярэй у танцавальную залю, напэўненую музыкай і сьвятлом. Ён згубіў яе. Пад пальмамі,

у глыбокім алькове, пара старых гуляе ў шахматы. Юстына спынілася й глядзіць на іх. Яна зусім не разумее гульні, яе захапіла аўра цішы й засяроджанасці, якая напаяняе алькоў. Яна доўга стаіць паміж глухімі гульцамі й сьветам музыкі, нібы вагаючыся, у чым ёй патануць. Нарэшце падыходзіць Нэсім і пнячотна бярэ яе за руку, і так яны стаяць нейкую хвіліну, яна глядзіць на гульцоў, ён глядзіць на яе. Пасля, уздыхнуўшы, яна адыходзіць мякка, неахвотна, абачліва ў сьвет, заліты сьвятлом.

Тады ў іншых аставінах, бюспрэчна, менш ухвальных для яе, або й для астатніх з нас: і ўсё ж якой чульліваю, якой падатна-жаноцкаю магла быць гэтая найбольш мужная й разважлівая з усіх жанчын. Яна міжволі нагадвала мне пра той род страшных царыцаў, якія пахінулі за сабой аміячны пах інцэсту, што лунаў, нібы воблака, над александрыйскай падсьвядомасцю. Мужажэрныя коткі, накігалт Арсеній, былі яе сапраўднымі сёстрамі. І ўсё ж за ўчынкамі Юстыны хавалася й нешта іншае, народжанае пазнейшай трагічнай філязофій, у якой маральнасць мусіць быць ураўнаважаная з заганнай асабовасцю. Яна была ахвяраю сапраўды гераічных сумневаў. Ва ўсялякім разе я бачу неспрэчную сувязь паміж вобразам Юстыны, якая схілілася над брудным зьмывам, дзе ўтапіла ськінуты плод, і беднай Валентынавай Софіяй, якая памерла дзеля каханья нагэтулькі ж дасканалага, колькі безагляднага.

Жорж Памбаль, малодшы кансуляры дараднік, дзеліць са мною маленькую кватэрку на Rue Nebi Daniel. Ён—рэдка асоба сярод дыпляматаў, бо, як здаецца, мае моцны хрыбет. Для яго нудліва аднастайнасць прагалу і прыёмаў—увесць гэты сюррэалістычны кашмар—поўніцца экзатычным шармам. Ён бачыць дыпляматыю вачыма Мытніха Русо. Ён займаецца ёю сабе на забаву, але ніколі не дазваляе ёй паглынуць рэшткі свайго інтэлекту. Думаю, што сакрэт ягонага

Не гуляйце каля статуі Свабоды

Праца са старонкі 13

жыў-быў сабе сьціплы расейскі хлопчык, «кушал», хадзіў у бібліятку чытаць кніжкі і раптам — ні з пупчы, ні з поля — «ізменились условия жизни».

Прафэсійна акцэнтаваны здымак бамбіза ў профіль з ачэскай у руду, на заднім пляне — краты і ахоўнік. «Я проста хочу даць ім шанс», — пачынае сваё інтэрвію гаротны хлопчык Сярожа. Дыяназон паніраў, што даюць хлопцы з такімі паглытамі, настолькі вузкі, што чытаць далей нецкава.

Станцыя Прыдэйна. Тут жыве мастак Валеры Дэвіска. «Дэ» пачынае разам, бо Валеры пікае не Віконг і ўвогуле не француз, а беларус, якога маці парадзіла ў фашыстоўскім кашчлягеры й які потым падаўся зь Беларусі пункаць пчасцы ў Эўропу — у Латвію. Праўда, Банькаўпчына не адшукала, і Валеры то маляваў Скарыну, то схаў з паходным мальборткам на рэчную Гомельчыну, дзе быў згрыманы міліцыяй у прыбралні на аўтастанцыі, калі мьў зліжаныя фарбамі рукі; пільны наведнік прыбралні наведміў ворганам, што забойца зьмывае кроў.

Алігойчы Валеры стварыў мой партрэт. Гэта здарылася ў чэрнібыльскім 1986-м годзе, калі я прыехаў на ўзмор'е ў пісьменьніцкі Дом творчасці «Дубульта».

За сьценамі нашага флігелю шумела мора і — кантрапунктам — прыбярэжныя хваіны. У бары можна было ўбачыць нездаровы азызлы твар рэдактара «Ліггазеты» і аднаго з фурманай яшчэ перастрэсенага вазу СШ СССР Аляксандра Чакоўскага зь пазьменнаю долькаю ў зубох. Па беразе, дыхаючы марскім наветрам, ад відна да відна шпурвалі патоўны адпачывальнікы; сярод іх быў мой сусед па сталойні маскоўскі пісьнік літаратар, што паусоль цягаў з сабою яшчэ рэдкі тады мініяцюры Panasonic і колькі разоў напухаў сабратаў па пару, пракруціўшы іхня вольналюбывыя выказваньні наконт «Софьи Васильевны», як

дзеля канспірацыі называлі савецкую ўладу некагортны расейскія інтэлігентны. Уладар Panasonic'a называўся з пагляданнаю гамяльчанкаю й канфідэнцыйна папкінаўся ў мяне, ці перадаецца радзіныя полавым пляхам. Я запэўніў калегу, што абавязкова перадаецца, прычым у неабсягчых дозах.

Стаяў халодны, з прымарзакмі, верасень, але ў нашых пакоях было так цёпла, што я спаў пад адной прасьцінай. Аднас пачы я прычыўся ад вусьцішны халадзчы і, падзеўшы на сябе усё, што меў, да самае ранішы ляскаў зубамі. На пытаньне, чаму выключылі ацяпленьне, пакаська сказала, што ўначы Чакоўскі ад'ехаў у Маскву.

Найбольшы пакутаваў ад колалу мой сусед зьлева, сьві кульгавы сын каўкаскіх вяршаніў. Ён распачаў з дырэктарам Дому творчасці барацьбу за грамадзянскія правы парагровых пісьменьнікы, сабраў подпісы, і праз тыдзень багартэ зноў пагравіся. Шчасліва змагар у адзіноце адзначыў перамоту, выйшаў з пумару, заваляўся і са страпанным грукатам скаціўся па стромкіх драўляных сходах на першы паверх.

Мой сусед зьлева ад колалу не пакутаваў. Ён быў сынам азербайджанскага міністра і, мяркуючы па гуках з-за сьцяны, заложна зьбіраў матэрыял для будучага сакэ-баявіка.

Адна пісьменьніца з гораду на Няве па грамадзкіх пачатках займалася тады маёй адукацыяй. Яна ведала Льва Гумілёва і выклікала зь ім разам нейкія транспарэнтныя сілы, пасля чаго адчайныя эспірымэнтатары пібыта апынуліся ў тэлефоннай буды на другім кашы гораду.

Надаўна Гумілёў апынуўся значна далей. Засталася ягонае творчыя этнасаў, згодна зь якой паміж этнасамі йснуе невідочная сувязь, што выяўляецца або ў прыязнасьці або ў адкрытым адштурхоўваньні —

нешта накігалт узамалачыненнаў плюсавых і мінусавых часцінак у сьвецце электрамагнітных хваляў. Паводле Гумілёва, на ўзроўні сунэрэтнасаў ніякай натуральнай прыязнасьці аднаго да аднаго паравіцца ня можа. Напрыклад — паміж этнасамі захочне і ўсходнесурапейскімі. Прыбыткы ён адносіў да заходнесурапейскага, і яшчэ чварць стагодзьдзя таму, калі яна была вызьвітаю карткай савецкай імперыі, а я разгружаў з турыстычным гуртком вагоны, ішаў, што Балтыя неадменна пойдзе на Запад, бо той лічыць яе хоць і заборкамі, але заборкамі сваімі.

З думкаю, да якога сунэрэтнасаў належаць беларусы і ад каго яны мусяць пазьбегчы адштурхоўвацца, я выходжу ў Дубультах з электрычкі й заглыбляюся ў жоўта-зялёныя ад лістоў і колеру будынкаў юрмальскія вулачкі.

Зачыненыя кавярні з бруднымі вокнамі. Пяная расейская жанчына просіць пяць рублісаў на чысьціні пахаваньне. У двух дзейных шапіках прадаюцца літаратурна-мастакія творы з сэрві «Жесткий секс для врослого чтєния» па 10 рублісаў за штуку. «Приключения молодой женщины» заважылі на ўсё 15. Магчыма, іх выдае сын азербайджанскага міністра.

Павыбіваныя й застаўленыя фанэраю вокны пацыяналізаванага пансьянату «Прибалтика». Дом творчасці сёлета таксама вярнулі латышкам народу, прычым кажучь, што ў працэсе вяртаньня былому дырэктару далі аўтаматным прыкладам па галаве.

Не скажыць, каб я пагта шкадаваў адданага прыхільніка раману А.Чакоўскага, але ісьці да Дому творчасці мне неахвота. Замест гэтага я наварочваю да мора.

Ад коліншых гаманлівых гурмаў савецкіх працоўных, што прыяжджалі прыгожа адпачыць і паправіць здароўе працэдурамі ды гаралкаю «Кристалл» з рыскім бальзамам, цяпер засталася толькі некалькі

самотных постацяў. Я вітаюся з морам, і ніхто не замінае нашай элегічнай размове.

З выкінутых хвалямі галінак хтосьці выклаў імя жанчыны, а можа — коткі ці птушкі — Люка. Я падымаю ўторкнутую ў кружок ад літары «ю» гронку арабішы. Ягады халодныя й гаркавыя, але іх хочацца зноў і зноў.

Па станцыі Маяры ўдасца знайсці адчыненую кавярню. Яна сустракае мэлёдзьяй «Yesterday» і пахам сапраўднае кавы. Гэтая ўтульнасьць, кава, узьбітыя вяршкі й булчкі з рызынкам здаюцца асколкамі іншага сьвету, і ў маёй грэзнай галаве варушыцца бльозьнерская антыдэмакратычная й агідная мне самому (але, зараза, варушыцца) думка: што ўсё ж лепей — быць параднай брамаю азіяцкай імперыі ці задворкамі эўрапейскай цывілізацыі?

Нешта падобнае відавочна рупіць і маім спадарожнікам па электрычцы. Адна пара гаворыць па-расейску, другая — па-латыску. «Вот и получили Латвию, свободу от всего», — кажа «русскоязычная» кабэціна і апавадае пра якуосьці ці то кладаўшчыцу ці то таваразнаўцу Веру, што ня здала абавязковага іспыту па латыскай мове, бо ня ведала галоўных твораў тутэйшага мэтра жынапсу.

Пра што гоманяць латышы, я не разумею. Не разумею, апрача таго, што гаворка йдзе пра Дайніса Іванса, зь якім я маю гонар быць знаёмым з часоў латыска-беларускага змаганьня супраць праекту Даўгаўпільскай ГЭС.

Мы былі з Дайнісам у 1986-м на водным ралыі пратэсту па Дзьвіне; яно пачыналася на мазы, у Друі, а таму ў менскіх касах ніякіх квітоў туды не было, хоць бесперасадачныя вагоны «Менск-Друя» йшлі пустыя.

Я бачыў, як Дайніс ірваўся да мікрафону на канфэрэнцыі па абмеркаваньні праекту ГЭС, калі аўтар праекту масквіч тав.

поспеху палягае ў яго неверагодным, амаль звышнатуральным гультайстве.

Ён сядзіць за сваім сталом у Генеральным Кансуляце, завалены заўсёдным дажджом кардонных візювак з імёнамі ягоных калегаў. Гэта прагамоідны мядзведзь-ляныхох, грузны, павольны тып, схільны да доўгіх смястаў папаўдні й да чытаньня Крэбіёна-сына. Яго насоўкі моцна пахнуць *Eau de Portugal*. Улюбёная тема ягоных гутарак — жанчыны, і, палобна, ён абавіраецца ў гэтым на свой досвед, бо наведніцы прыходзяць у нашу кватэрку бясконцаю чаралою, пры гэтым рэдка можна ўбачыць двойчы той самы твар. «Для французка каханьне тут уяўляе цікавасьць. Яны спачатку робяць пасья думуюць. Калі надыходзіць час сумневаў, дакураў сумленьня, тады ўжо занадта горача, ні ў кога не застаецца энэргіі. У гэтай жывельнасці нестас *finesse*, але яна мне падыходзіць. Я зьяясліў сэрца й галаву каханьнем і хачу, каб мне далі адпачыць — перадусім, *top cher*, ад гэтай юдэйска-копцкай мані да *дэсэжцы*, да аналізаваньня прадметаў. Я хачу вярнуцца на маю гаспадарку ў Нармандыю волны ад пачуццёвых повязяў».

Зімой ён надоўга зьяжджае ў адначынак, і я застаюся сам у сырой кватэрцы, заседжваюся дапазна, правяраючы сьвіткі, і толькі Хамідаў храп парушае маю адзіноту. За гэты апошні год я сам у сабе зайшоў у глухі кут. Мне нестас волі, каб зрабіць нешта з маім жыцьцём, каб цяжкай працай здабыць лепшае становішча, каб пісаць: нават каханца. Ня ведаю, што са мной сталася. Першы раз у жыцьці мне сапраўды здардзіла жаданьне

выжыць. Часам я гартаю рукамі або старую карктуру рамана або зборніка вершаў з гідлай безуважнасьцю; з сумам, нібы разглядаючы стары пашпарт.

Час ад часу адна з іматлікіх Жоржаных дзяўчат трапіла ў мой нерат, наведваючыся ў нашу кватэру, калі яго няма дома, і такіх выпадкі яшчэ больш абнастраюць маё *taedium vitae*. Жорж зьяўляе пры гэтым спагадлівасьць і шчодрасьць, бо часта перад ад'ездам (ведваючы пра маю беднасьць) пачынае наперад адной зь сьпрых з карчмы *Golfo*, называючы ёй час ад часу прывесці ноч у кватэры, як ён кажа, *en disponibilite*. Яна мусіць мяне весяліць і гэта зусім не зайздросная задача, тым болей, што з выгляду нічога ня сьведчыць аб нястачы ўва мне веселасьці. Пустая гутарка зрабілася зручнаю формою аўтаматызму, яна працягваецца яшчэ доўга пасья таго, як зьявіцца патраба гаварыць: калі трэба, я магу нават каханца з налёгкай, бо тут ня надта добра сьпіцца: але бяз паду, без увагі.

Часам гэтыя сустрэчы зь беднымі зьямажанымі стварэньнямі, даведзенымі да крайнасьці фізычнаю нястачай, бываюць цікавыя, нават кранальныя, але я страціў усялякі інтарэс да аналізу сваіх эмоцыяў, так што яны йснуюць для мяне як няясныя постаці, што мільгаюць на экране. «З жанчынаю можна рабіць толькі тры рэчы, — сказала аднойчы Кляя. — Яе можна кахань, празь яе можна накутаваць, і можна ператварыць яе ў літаратуру». Я перажываў няўдачу ва ўсіх гэтых пачуццях.

Я нішу пра ўсё гэта толькі каб паказаць, які малаабцяжаны быў чалавечы матэрыял, выбраны Мэлісай для працы, для таго, каб удыхнуць у мяне крыху жыцьця. Ёй было б нялёгка несці надвойны цяжар у далатак да яе бядоў і хваробы. Каб узяць на сябе яшчэ й мае праблемы, была патрэбная сапраўдная адвага. Магчыма, гэтая адвага нарадзілася з распачы, бо й яна, як і я, заблукала ў безвыходнасьці. Мы былі роўныя ў банкруцтве.

Цэлымі тыднямі стары кажушнік хадзіў за мною па вуліцах зь пісталетам, які адцягваў кішэню ягонага паліта. Я крыху супакоюся, калі адзін з Мэлісіных сяброў наведваў, што ён быў незараджаны, аднак трывожна было адчуваць, як гэты стары паўсюль за мной сочыць. У думках мы ўжо ня раз забівалі адзін аднаго на кожным скрыжаваньні. Што да мяне, дык мне было невыносна глядзець на гэты цяжкі рабы твар з панурым жывельным згробам разьшаных рысаў, размазаных на ім — невыносна было думаць пра яго дзікую блізкасьць зь ёю: яго кароткія потныя рукі, густа, як дзікабраз, зарослыя чорнай шчоціцаю. Гэтака цягнулася доўга, пакуль празь некалькі месяцаў між намі не зьявілася пачуццё незвычайнае блізкасьці. Мы хіваі і ўсьміхаліся адзін аднаму пры сустрэчы. Аднойчы, напатакшы яго ў бары, я амаль поўгадзіны стаяў побач зь ім; мы былі ўжо гатовыя загаварыць, толькі ніводзін чамусьці наважываўся пачаць. У нас не было агульнае тэмы для размовы апрача Мэлісы. Адыходзічы, я глянуў на яго праз адно з высокіх люстэркаў, ён нахіліў галаву й глядзеў у шклянку зь віном. Нешта ў

ягоным выглядзе — няўключнага вучанага цялена, які змагасца з чалавечымі эмоцыямі — уразіла мяне, і я ўпершыню зразумеў, што, мабыць, ён кахаў Мэлісу ня менш за мяне. Мне было шкада ягонае брыдкасьці й балючага неразуменьня, зь якім ён успрымаў такія нязвычайныя для яго пачуцьці, як рэзунасьць або страта нешчанай каханкі.

Ужо пасья, калі выварочвалі ягоныя кішэні, я ўбачыў сьрод рознага дробнага сьмецьця пустую бутэчку ад парфуму з тых таных гатункаў, што ўжывала Мэліса; я забраў яе з сабою ў кватэру, дзе яна колькі месяцаў стаяла на каміне, пакуль Хамід ня выкінуў яе падчас вясновай прыборкі. Я ніколі не казаў пра гэта Мэлісе; але часта, калі я заставаўся адзін уначы, пакуль яна танчыла, а можа зь неабходнасьці й спала зь сваімі аб'яжаліцамі, я разглядаў тую бутэчку, сумна й запальчыва думаючы пра жажлівае каханьне старога й мараючы яго з маім; а таксама, з спагадаю, адчуваючы смак распачы, якая прымушае ўхапіцца за нязначную адрынутую рэч, усё яшчэ прасякнутую памяццю здардніцы.

Я знайшоў Мэлісу, выкінутую на бераг нібы затанулая птушка, на пахмурным александрыйскім узьбярэжжы, з параненай плошчцю....

o o o o o

Пераклаў з ангельскае SS.

Парагвай

Севярын К.

Што выклікае у вас гэтае слова? Парагвай. Прислухайцеся. Ці адчулі вы ГЭТЫ дзіўны прысмак? Я паўтараю: Па-ра-гвай, і ўзьнікае! ўзьнікае няўлоўнае пачуцьцё птушаннае тугі на далёкай, невядомай, але чамусьці роднай краіне.

***

Для мяне парагвайцы — людзі, якія ня змогуць ахвотна вызначыць сваёй ідэнтычнасьці ад балівійцаў ці аргентынцаў, але якія напэўна ведаюць, што «парагваец» — гучыць годна! «Парагвай» — магічная назва. Яна ўзбуджае зусім ня так, як экзатычна-некарэктныя для зурэйскага вуха Буркіна-Фасо, Науру, Антыгуа й Барбуды і г.д. Гэта назва клясы-

най экзатыкі. А Парагвай... Мне хочацца трапіць у парагвайскі горад, рынуць у ягоныя нетры і раптам убачыць на сьцяне надпіс, неахайна накрэсьлены рукою падлетка: «Kwitnij, ojczysty Paragwaj!» А яшчэ было б добра ведаць гіпансыкую мову і, сядзячы ў карчме за кубачкам мата, згубіць думку аб тым, як, паўна, файна ў Парагвай разважыць пра Беларускаю Савецкую Літаратуру. А потым,

перагарнуўшы чарговую старонку зборніка любімага з парагвайскіх паэтаў, натрапіць на такі верш: «Гуарані! Гуарані сьвятой напевы. Незразумелыя і блізкія да сьлёз. О! Гуарані!» Але раптам расчыніліся б дзьверы, і ўвайшла прыгожая дзяўчына... (Цікава, калі б гэта было каханьне, ці думаць я пра парагваіскасць сытуацыі?) Вось магія... Парагвай.

Тверытнеў зь вясёлаю ўсьмешкай даводзіў тубыльцам, што іхнія найбольш каштоўныя архітэктурныя помнікі ў зоне заталпення вялікія белыя бацькі з Масквы абгародзіць бэтоннымі дамбамі і да іх можна будзе, калі заманецца, падліцьці на чоўне.

Найперш дзякуючы Дайнісу напалову рэалізаваны праект пахавалі. Дзесяткі тысяч людзей у Латвіі й Беларусі засталіся жыць у сваіх дамах, а тая барацьба сталася пачаткам руху, які нарадзіў прыгожае й разумнае дзіця — Народны фронт Латвіі.

Я памятаю, як Дайніс дыктаваў па тэлефоне свой артыкул у «Комсомольскую правду» і колькі разоў паўтараў той самы сказ — «Моя Родина больше не желает быть колонией» — бо на другім канцы проваду, вілаць, упарта не хацелі разумець такога прыбалтыйскага акцэнта. Мы пілі гарбату ў ягонай песьняй і сырой кватэрцы на першым паверсе нейкай паваненай разваліны, дзе Дайніс туліўся з жонкаю Эльвірай і чатырма малымі дзецьмі. (Каб латышы ня вымерлі, кожная сям'я павінна мець як мага больш дзяцей).

На Каляды 1988 году ён званіў мне ў Наваполацак, шчаслівы, што ў Латвіі гэты дзень абвешчаны выхадным, і я падумаў, што там, у Рызе, у мяне зьявіўся сябра.

Наступны раз мы пілі гарбату ўжо ў штаб-кватэры НФ — у асабняку ў цэнтры старога Рыгі, над якім быў узняты чырвона-бела-чырвоны латыскі сьцяг. Потым мы йшлі зь Івансам па вуліцы, і жанчыны ўсьміхаліся яму й махалі зь вокнаў тралейбусаў.

Пасья гэтага я доўга бачыў старшыню НФ, а затым першага намесьніка старшыні Вярхоўнага Савету Латвіі толькі па тэлевізары. Рыга, Масква, Брусэль, Жэнева, Нью-Ёрк... Дазваніцца на новую Дайнісаву кватэру было не лягчэй, чым у ягоны кабінэт у парламаньце. Аднаго разу сакратарка не захачела разумець

ніякіх тлумачэньняў і адказвала выключна па-латыску, нават тады, калі я, страшэнна напунжыўшыся, здолеў ёй нешта растлумачыць па-ангельску. Напэўна, я нараўся на Дэнь латыскае мовы, калі дазваніцца да Вярхоўнага Савету можна было толькі па-латыску.

Паступова я скарыўся з тым, што калі твай сябра грунтоўна йдзе ў палітыку, ён пакідае быць тваім сябрам.

Астанкіна ўжо даўно не выпускае Дайніса на нашыя блакітныя экраны. Дайніс Іванс — у ганаровай сьсылцы — не ў дыпламатычнай місіі, як некагортныя, а на часьвертым паверсе Міністэрства культуры Латвіі, дзе месціцца прадстаўніцтва ЮНЕСКО. Я ня ведаю службовага тэлефону, а хатні ўсе апошнія дні глуха маўчыць, і застаецца спалзьявацца, што тыя, хто змусіў Іванса папаць у адстаўку, з кватэры яго ўсё ж ня выселілі.

Апошнія зьвесткі, якія я пра яго маю — з інтэрнэту ў «Московских новостях». Былы старшыня НФ гаворыць пра «людзей з гумовымі названочнікамі», што прыйшлі на зьмену інтэлектуалам зь першае хвалі фронту і «атруцілі народ прымітыўнай ідэяй разьвязаньня любых праблемаў праз аднаўленьне колішняй дзяржавы ў абсалюце — грамадзянства, права ўласнасьці...»

Сёлета я зноў павінную Дайніса з Калядамі.

Электрычка грукоча па рыскім Залзьвінні. Нездзе тут жыве на вуліцы Талсу перакладчык Талрыд Руліс — патомны курэмец, палобны да невысокага Мэфістофэля. Ён пераклаў і выдаў па-латыску столькі беларускіх кніжак, што, прыгнуўшыся, можна схавалца за іхным стосам. Раманы Ул.Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» і «Хрыстос прызьміўся ў Гаролні» выпусьціць ён ужо не пасьпеў, бо, як яму расьтлумачылі ў выдавецтвах, Латвіі гэткая літаратура ня трэба.

У студзені 1991-га Талрыд быў на барыкадах каля парламанту. Цяпер у кампаніі чатырох ці пяці котачак ён вядзе бітву за ўрадаў на сваім летніку.

Цярусень дождж, пад якім адбываецца мая разьвітальная праходка па бульвары Брывібас. Каля манумэнту Свабоды мокра й пустальна. Сёньня ніхто не паграбуе тут, як колькі лэён таму, гнаць зь Вярхоўнага Савету ягонага старшыню Анатоля Гарбунова — за тое, што ягоны бацька беларус; турнуць прэм'ера Годманіса, у якога дзядуля быў габрэям; даць пад зал міністру замежных спраў Юркансу — за тое, што павольне пашпарту паляк; крыкнуць «Viso gerol» цинвэрэтарам старшыні НФ Латвіі летувіску Ражукасу... Сёньня шкетчыкі нацыянал-радыкалаў маюць, як і астатнія грамадзяне, законны выхадны.

На пароне мне на момант мройцца, што цягнік «Рыга-Менск-Гомель» холдзіць ужо толькі ў алным кірунку. Я пераконваю сябе, што ўсё гэта — проста восень. Ляжа сьнег, загарыцца рэклама, і Рыга зноў будзе ранейшаю.

Праз гадзіну наш трансэўрапейскі экспрэс спыняецца на памежнай станцыі і мне ставяць у пашпарт пячатку, што я пасьяхова пакінуў сувярэнную Латвійскую Рэспубліку.

Цяпер можна выпягнуцца да самага Менску на вагонным палку, каб прысьніць мора, загадкавую Люку з халоднай гронкаю арабіны, абрабаванага амэрыканскага паста, вячэву майстэрню і майго аднаклясыўка Віда Скрыпкіна, які быў вечным няўдачлікам, пакуль ня зьехаў летас у Піпер і не зрабіўся там мільянерам...

І ўвесь час у сьне мяне ня будзе пакідаць трывожнае чаканьне: вось зараз зьлятуць са сьпічкаю рыскія пецуні і возмуша дружна дзяўбесці мяне ў тое самае несамавітае месца ніжэй сьпіны, бо няма ўва мне ані кроплі латыскае крыві, а ёсьць адно беларускае, ды яшчэ й разбаўленая кропляю цыганскай...

Рэч у тым, што з 1 сакавіка пачынаецца падпіска на другое паўгоддзе. У Рэспубліцы Беларусі, краінах СНГ і Балты «Нашу Ніву» можна выпісаць у кожным аддзяленьні сувязі. Індэкс 63125.

Асноўныя публікацыі «НН» у нумарох 1-10

Усяго за гэты час (травень 1991 - люты 1993) адрукаваны «НН» падрукавалы 290 арыгінальных твораў і допісаў 87-мі сваіх аўтараў

Гісторыя, уснаміны, архіў

А.Д. Стары менскі мэтр (9) АСТРАУЦОЎ СЯРГЕЙ, КІСЛЫ УЛАДЗІМЕР Кавалі у кароне (3) ДЗЯРЖОЎ АЛЕГ Маўлявін каянтар князя Сапегі (3) Ordo Sapient Benedicti (4) Орден братоў-прапаведнікаў (5) Ordo Fratres Minores (6) Fratres strictioris observantiae (7) Орден Шчаснай Панны Марыі з гары Кармэль (8, 9) ... Расецд малое Менск (9) Закон Св. Аугустына (10) • IN MEMORIAM Біяграфія Міхаіла Ткачова (9) КАЎШАНКА ЗОЯ - Францішкі ад беларускага камітату (4) Лісець месцаў у адзіночнай кватэры Менскай турмы (10) КІПЕЛЬ ВІТАЎТ Ёж менскага жыцця (2) • ПАРТЫЗАНІАЎ КАЛІ ПЯ ЛЮБІЦЬ ДЫК ТАМУ, ШТО БАЯНЦА (5) САГАНОВІЧ ГЕНАДЗЬ Мона гісторыя (1) Ля Зялёнага Моста (3) Акунды і партызаны (4) 7 ПРАТАКОЛАЎ У ШКОЛНЫМ СЫТКУ (4) ШУКЕЛОЎ АНТОН Менск пад немцамі (9) Ю.Ш. Радзівіла: больш чым багаты, больш чым маргіткі, больш чым род (10) ЯНУШКЕВІЧ ЯЗЭП Пя толкі (дэталі застаюцца пасля герму... (7) ЯРШОВА АЛЬБІРА «Панасіцель» (8)

Анталогія, важнейшыя перадрукі

ДУДЗІЦКІ УЛАДЗІМЕР Вершы (6) ІЛЬЯШЭВІЧ ХВЕДАТ Танго «Поктурно» (6) КЕРСНОЎСКИ РЫШАРД Алячкая ноч няволі над «мыльным горадам» (3) ЛУЦКЕВІЧ АНТОН Два цэнтры (1) Апраўданне чыстай крыві (3) СКАРЫНІЧ БРАЧЫСЛАЎ Румаса аб сабе (10) УЛАСАЎ АЛЯКСАНДАР Хаўрусная банкі (1) ЮСТАПЧЫК С. Кяханы горад. Завязка рамана (9)

Гутаркі ў Рэдакцыі

ГАРГЕЛЬ ГЭРБЭРТ Крыву сьнядоханы венскі госьць (9) ЗАПРУДНІК ЯНКА (8) СЕНЮХ ЧЭСЛАЎ (8) СТОМА МІКОЛА (8)

Ад Рэдакцыі

Ад РЭДАКЦЫІ (1) Пра што аднойчы Іван Луцкевіч сказаў Змітру Жылуновичу (2) Дзіўныя прынакты чалавечка (6-10) Сто гадоў - Сто [...] (10)

Вільні і край

ДУЖ-ДУШЭЎСКИ СЬЦЯΠΑМ Няма праблемы палаяку, ёсць праблема бацьшавіку (3) ЛУЦКЕВІЧ ЛЯВОН Віленская вуліца (2) Касыдёл сьвятога Мікалая (3) Прачэсцэнскі сабор (4) Дом на Антокальскай, 30 (4) Чашчэратая нацыя (7) ЛЯВОН К. Пятніцкая царква (1)

Проза, эсэ, нататкі

[Невядомы аўтар] Экспэдыцыя (8) А.Г. Койданаўцы (5) АБЛАЖЭЙ АЛЕГ Вольныя дзеці няволі (3) Кароткі курс гісторыі дуплетна (7) АДАМЧЫК ВЯЧАСЛАЎ Ваіны крыж свой... (3) АЛЕСЬ І С. Дзеінік Максіма Багдановіча (4) АРЛОЎ УЛАДЗІМЕР За бугром, за рэчкай (1) Старыя Лівондзкія мошкі (3) Сьціг над горадам (4) Гамсахурдыя - наш чалавек (5) У нас у Серабрані (6) Рэжым па няўсімкім сале (7) Ёнаві, Ёнаві... (8) Не гуляйце каля стаяў Сьвабоды (10) АСТРАУЦОЎ СЯРГЕЙ. Мытыя зьбіўкі (1) Мэляіхаліччына лісты (4) Егурт Штэфі Граф (6) БАБКОЎ ІГАР Сон, які сьніўся нікому (1) БАКІНОЎСКИ АНТОН Абхаскія занагоўкі (4) Мясцоўскія перасяленьні малюкі (6) Горад падлеткаў. Нататка пра Сочы (7) Менскі падарожжы (9) БЯЛЯЦКІ АЛЕСЬ Лёгкі кравіц зь асьнежанай маглай (5) ГАРГЭН Б. Турэмны дворык (4) ГЛЭБУС АДАМ Занатоўкі мастака (2) Джойс і Гаўдзі (7) КЛІМОВІЧ МАКСІМ Менскія гісторыі (4) ЛАШКЕВІЧ ЖАНА Тата і тата (7, 8) МІНЧАНІН Настаўляем па Менску (9) МІНКІН АЛЕГ Апаляндзіне «Стары дом» (2) Шарая гадзіна. 3 нагоды 40-й гадавіны выхдау кнігі Хв.Нікі (7) С.А. Дзе нашы дзуратым прымі Нобэля? (5) С.Д. Дзядзя Федзя зьвеу мядзьведзя. Дастаеўскі і Беларусь (3) Тэўмачыныя Дастаеўскі (4) Дыржава-лабоды (9) С.П. Пра Уладзізіслава... (6) СЕВЯРЫН К. На гэтай панеру. Момент Мые. Парагвай (10) СНОЎЛ АНТОН Нататкі з альбому (8, 9) ФРАНЦІШКА ЭН. У галерыі (2) Лісты пра сучасную літаратуру (3, 4, 5) Выдумачныя рэчы (6) Urbs et orbis idem? (10) ЧОБАТ АЛЕСЬ Пра... (1) ... Ізья Менску (9)

Вершы

А.М. У староў Вільні (3) *** Вострая брама. Атвор... (4) *** Калі скрыгатынне, і трукаі, і хрумст маляцінны... (6) На моголах (8) БАБКОЎ ІГАР Вершы (9) ГАЛУБОВІЧ Л. Празьмы (6) ГЕНЮШ ЛАРЫСА Партазаны (1) ГЛЭБУС АДАМ Вершы (3) З.К. Чатыры вершы (5) МІНКІН АЛЕГ Трышчы (1) РАЗАНАЎ АЛЕСЬ Паэма парушанай мяжы (4) Варэсты (10) СМС АНАТОЛЬ Ластаўка (4) Вершы з кнігі «Ягамоць» (7) Т.С. У Вільні (1) *** Калі паверніцца час... (2) *** Як вольна хваляцца мора ўрачыстых сьцягоў... (3) *** Прад лі і ночы нас пільнае страх... (5) ЧОБАТ АЛЕСЬ Чатыры вершы (4) Сем дзён аднаго стагоддзя (7)

Пераклады

АНДЭРСАН ШЭРВУД (з анг. - А.А.) Кніга пра недарочных людзей (7) АПАЛІНЭР ПІВМ (з фр. - А.М.) Адначасовасьці (5) БЛЮМНЭР РУДО-

ЛЬФ (з аўстрыйскай - Васіль Семуха) Анго Льяно (7) БОРХЭС ХОРХЭ ЛЭІС (з іспанскае - Х.Лар, SS, KZ) Бабілёўская бібліятэка (2) Рука Паравіла (5) Ірландыя (8) Таемны суд (9) ВЕНЦЛАВА ТОМАС (зь латуў. - А.М.) Вершы (4) Адзёс і хуткасьць гуку. Гутарка (9) ГАВЭЛ ВАЦЛАЎ Году ня прыйдзе, бо яго няма (9) ГЭСЭ ТЭРМАН (з швейцарскай - Васіль Семуха) Партрэт літаратара-пярэстарка (7) ДАРЭЛ ЛОУРЭНС (з анг. - SS) Юстына (10) ДЗЮБЭЛЕ ЖАА-ШЭН (з фр. - З.К.) Не пакідайце ж мовы нашай, французскай! (7) ЗІЕДОНІС ІМАНТ (з латыскае - Алыгера Чыж) Каларыяны казкі (2) КАМЮ АЛБЭР (з фр. - З.К.) Калгула (6) ЛАРЫ ЛЕАНІДА (з румынскай - А.М.) Кенгаур (3) ЛЕСМЯН БАЛАСЛАЎ (з польс. - А.М.) Вершы (2) МІЛАШ ЧЭСЛАЎ (з польс. Над Навьяжэ, век дэкаляцінацыі (2) У Вялікім Княстве Сіліцкім (4) Старыя сьпірачкі пра анклаў (6) МІЦКЕВІЧ АДАМ (з польс. - А.М.) Сьмерць палкоўніка (5) ПО ЭДГАР АЛАН (з анг. - пераклады А.М.) Уляяно (1) Анабэль Лі (6) (пераклад SS) Маска чырвоная сьмерці (8) ПЭРО ШАРЛЬ (з фр. - З.К.) Дарослыя сьнегі дзіцых казак (8) САРОТ НАТАЛІ (з фр. - З.К.) Трышчы (4) СТАФ ЛЕАПОЛЬД (з польс. - А.М.) Самотная вёла (9) СЭЛІНДЖОР ДЖ.Д. (з анг. - І.Б.) Час бананавых рыбак (1) ТУГЛАС ФРЫДЗ-БЭРТ (з эстонскай - Той Самы Абразкі (3) ФАЛЬКОЎСКИ ЗМІТРОК (з укр. - А.М.) *** Дваццаты дзень эмаральна ішлі (5)

Артыкулы й тэзісы

А.Ч. Спачатку быў Гаўнск. Інтэлігенцыя і рабочы рух (1) АКУДОВІЧ ВАЛ. Камунізм без берагоў (1) БАУБІНАС РЫШАРДАС (зь латуў. Генціфіцыя Летувы (10) (брат) Вільня ў каніжысьце беларускага папулязму (5) ВЯЧОРКА ВІЦЮК Пшам тарашкевіцаў 10 паятак беларускага прапавіду (1) ГРЫЦКЕВІЧ ВАЛЯНЦЫН Доктар Мухомук - «гэты і той» (5) ЗАПРУДКІ СЯРГЕЙ Гаворачы - дагаворвайце (2) КЕВІК АЛЕСЬ Год пасля Маастрыхту (10) ЛОНГ КРЫС (з эспэранта) Ванса на мэмарыяльнай дошцы (8) М.С. Бізнэс і незалежнасьці (4) МАРОН МЭВА (з анг.) Ліст з Балрашу (8) ПАЎЛОЎСКИ СЯРГЕЙ Герой і акіяры (1) Сухі артыкул (2) Народ і палітыка (3) Новая Культурная Сьтуацыя (5) Чаю Летува, а не Літва? (6) Бібліяжэка (10) • 100 ТЭЗІСАЎ ЛІБЭРАЛІЗМУ (зь латуў.) (1) ЧАКУОЛІС АЛЬПІМАНТАС Ці голыя ў Сьбіры мы трымаемся разам? (зь латуў.) (4) КЛІМАС РЫМАНТАС Язая польскага пытаньня (зь латуў.) (6) ФРАНЦІШКА ЭН, ЮРАСЬ З. Супроць Адраджэньня (9) ЧОБАТ АЛЕСЬ Смялянскі розум (8) Лібералізм і суверанітэт (10) ШАЎЦОЎ ЮРЫ Хрысьціянскія канфэсы на Беларусі сёньня

і заўтра (8) ШУПА СЯРГЕЙ У пошуках страчанага імя (9)

abc

ВЕРШЫ ДЛЯ ЗАВУЧВАНЬНЯ (1, 2, 4)

«Вось сымбаль твой, забыты краю родны!»

Н.С. Dostmana moschata (2), Otus tarda (4) Suslicus (5) Comik з Амерыкі (6) Чорны грэф (7) Scroex araneus (8) Barbastella Barbastella (9) Бакалпаў Паласа (10)

Апытаньні

АЛЕСЬ АС. Што чытаюць у Менску? (3, 5) Хто мае права выносьці сьмяротны прысуд? (7) «Мо прыкра вам?» Фэныка цела і метафізыка слова (8)

Аб усім патроху

С.П. 1992. Карціна году ў рэспубліцы (4) Гараскол Беларусі (7)

Допісы, паведамленьні, рэфлексіі

А.Г. Алма-Ата (1) А.П. Папера з канопляў (4) АБЛАЖЭЙ АЛЕГ Абломкі (2) Памыч Міркі (4) АБРАМОВІЧ ЗМІЦЕР Пра сябе (6) АЛЕСЬ А. Я сьмяюся (3) АРЛОВА ЛЮДМІЛА Пра З.К. (8) АСТРАУЦОЎ С. Маршн Лютар і Францішак Скарына каля гарадзеньскага бровара (2) БАНАЙЦІС ВАЛДАС Як напільнае нас, жыхароў Летувы? (9) Пра Літву і Летува (10) (брат) Віленскія беларусы выходзяць на палітычную сьцену (2) БУЛГАКАЎ ВАЛЕРКА Пра паэзію (9) В.К. Лагойчына ў 1991 годзе (4) В.С. Ях і павіна быць (2) ВАЛІЯНЦЫН В. Беларусы-казакі (2) ВАНАГАС АЛЯКСАНДРАС І ІНШ. Аб «летувіска» і «летувэ» (9) ВІКТАР А. Пра сябе (4) ГОМО С. Рыскі трактат у новай рэдакцыі (4) ГРЫЦКЕВІЧ ВАЛЯНЦЫН Шапоўнаў рэдакцыя! (2) ГУЧОК ЯЎГЕН Пра сяцякі (6) ГЭРАНАМ Толькі пра ВКЛ (4) ЖУК-ГРЫЦКЕВІЧ РАІСА Пра «фэныку цела...» (10) ЗАМКОЎСКИ ЯН Пра «зэрэ» і «цэпер» (2) ІВАНОЎ С. Пра горад (8) КВІТ С. Пра НН (6) Пра сяцякі (7) Пра беларускія грошы (8) Пра Леніна (9) КОРБЭТ АНДРЭЎС Пра Новую Культурную Сьтуацыю (9) КРЫШТАЛОВІЧ АЛЕСЬ Хрысьціянства - краіна, дзе перамог камунізм (2) КРЭСАВІК Горадны (1) «Цягнік» - усё яшчэ «пэсада» (2) КУНЦЭВІЧ ВІКТАР Пра напам дзіржажы (3) ЛУЦКЕВІЧ ЛЯВОН Лісты з Амарыкі (3) Бюст разьбілі, а скульптар у Ізраіль не паехаў (3) ЛЯВОНЦЕЎ РЫГОР Пра партызанаў (3) МАМАЧКА ЭЛ. Пра Малітву за Беларусь (7) МАРОН МЭВА Пра НН (7) НАГНІБЯДА ВІКТАР Пра сябе (3) НАЛІВАЕЎ АНАТОЛЬ Герой тайнаў (летак і музэяў... (4) НІКАЛАЕЎ МІКОЛА Пра Алесь (14) ПЯТРЫКА

АЛЯКСАНДАР Пра маленькае школьнае сьвята (6) Р.Ш. Кохтла-Ярэ (1) С. З «братню Руссю» (3) С.А. Галікуд павод Неман (3) С.Д. Вільня (1) САВЕТЫКУС Г. Беларускія баптысты сьпываюць па-расейску (2) СТАРЧАНКА УЛАДЗІМЕР Пра «Нашу Ніву» (3) ХАРЭЎСКИ ВАСІЛЬ Стратная практыка (8) ЧЫКВІН ЯН Пра «адрэзаных» суролімаў (10) ШЧУКА АНДРЭЙ Гы! (3) ШЫДЛОЎСКИ СЯРЖУК Пра Новую Культурную Сьтуацыю (7) ЯНОВІЧ САКРАТ Пра «Нашу Ніву» (10)

Ілюстрацыі

А.Г. Здымкі (3, 5, 8) АБЛАЖЭЙ АЛЕГ Малюкі (5, 6) АДАМЧЫК АЛЕНА Здымкі (1-8, 10) ВІДЭРКА У. Здымкі (2, 3) Д.Р. Малюкі (9, 10) КАЖАМЯКІН С. Здымкі (3) КЛЯШЧУК АНАТОЛЬ Здымкі (2,4,5,8-10) КРЫШТАЛОВІЧ АЛЕСЬ Здымкі (1-4, 8) ХАНЖАНКОЎ УЛ. Здымкі (3) ХАРЭЎСКИ СЯРГЕЙ Малюкі (1-10) Ц.Г. Здымкі (9) Ц.І. Здымкі (9)

Аўтары гэтых нумароў (без уліку псеўдонімаў і крыптонімаў):

АБЛАЖЭЙ Алег, АБРАМОВІЧ Зміцер, АДАМЧЫК Алена, АДАМЧЫК Вячаслаў, АКУДОВІЧ Валентын, АРЛОВА Людміла, АРЛОЎ Уладзімер, АСТАШОНАК Алесь, АСТРАУЦОЎ Алесь, АСТРАУЦОЎ Сяргей, БАБКОЎ Ігар, БАЛАХОВІЧ Крысьтына, БАНАЙЦІС Валда, БУЛГАКАЎ Валерка, БЯЛЯЦКІ Алесь, ВАЛІЯНЦЫН В., ВОЛСКІ Лявон, ВІДЭРКА Ул., ВЯЧОРКА Вінушка, ГАЛУБОВІЧ Д., ГЕНЮШ Ларыса, ГЛЭБУС Адам, ГЛЫБІ ЗЯНІС Антон, ГРЭБ Шімур, ГРЫЦКЕВІЧ Валентын, ГУРКОЎ Алесь, ГУЧОК Яўген, ДЗЯРЖОЎ Алег, ДУБАВЕЦ Сяргей, ДУЖ-ДУШЭЎСКИ Сьцяпан, ЖУК-ГРЫЦКЕВІЧ Раіса, ЗАЛОЗКА Юрась, ЗАПРУДКІ Сяргей, ЗАПРУДНІК Ян, ІВАНОЎ С., ІЗТАЎ Ц., КАЖАМЯКІН С., КАЛЯДА В., КАЎШАНКА Зоя, КВЯТКОЎСКИ Сьвярын, КІПЕЛЬ Вітаўт, КІСЛЫ Уладзімер, КЛІМОВІЧ Максім, КЛІНЧУК Анатоль, КОЛАС Зміцер, КОРБЭТ Андрэўс, КРЫШТАЛОВІЧ Алякс, КУНЦЭВІЧ Віктар, ЛАШКЕВІЧ Жэна, ЛУЦКЕВІЧ Лявон, ЛЯВОНЦЕЎ Рыгор, МАМАЧКА Эл., МАРОН Мэва, МІНКІН Алесь, МЯТЛЕЎСКИ Ян, НАГНІБЯДА Віктар, НАЛІВАЕЎ Анатоль, НІКАЛАЕЎ Мікола, ПАЛЕСКІ Алесь, ПЯТРЫКА Аляксандр, РАЗАНАЎ Алякс, РАМАНОЎСКИ Мікола, РАМАНОЎ Дзяніс, САГАНОВІЧ Геннадзь, САПАЦ Тэафіл, СЕМУХА Васіль, СЕМЯНЧУКІ Альбіна і Геннадзь, СЕНЮХ Чэслаў, СЕРДЗЮКОЎ Мікола, СТАРЧАНКА Уладзімер, СТОМА Мікола, СТЭХ Валентын, СМС Анатоль, ХАНЖАНКОЎ Ул., ХАРЭЎСКИ Васіль, ХАРЭЎСКИ Сяргей, ЧОБАТ Алесь, ЧЫЖОЎ Алег, ЧЫКВІН Ян, ШАЎЦОЎ Юры, ШАШКІНА Рыта, ШУПА Сяргей, ШЫДЛОЎСКИ Сяргей, ЯНОВІЧ Сакрат, ЯНУШКЕВІЧ Язэп, ЯРШОВА Альбіра

На выданьне НН ахвяравалі: Кяхановская Іна — \$ 30 Тэlesh Алекс — \$ 30 Смаршчок Зоя — \$ 40 Бразоўскі Анатоль — \$ 20

Манькоўскі Пятро — \$ 10 Жызьнеўскі Нікодым — \$ 10 Марон Мэва — £ 5 Стасановіч Лёу — \$ 30 Тарына Ірына — 300 руб. Вялікі дзякуй!

Паштовая скрынка УСІМ. Рэдакцыя больш не расьсільвае газэты падпісчыкам з РБ, бо «Наша Ніва» ёсьць у каталёгах у любым аддзяленьні сувязі. Таксама не займаемца мы ўжо пошукам радаводаў — няма каму. Зьвярніцеся ў Згуртаваньне шляхты ў Менску. В.А. з Магілёву. Усё так, але што з таго? Вы ставіце «звышзада-

чу» для пакаленьня, а вырашаць яе прапанаўце нам? Ці нашым чытачам? Вам не здаецца, што ўсе сродкі масавай інфармацыі сёньня нагадваюць такія вась «звышзадачкі»? Чытайце лепш Абірачова.

А.Б. зь Віцебску. Матэрыялы пра Багдановіча ў Вільні, Аляхновіча ў Вільні, іншых у Вільні шукайце ў ЭЛІМБэле, у спэцыялізаваных часопісах (напр., у Спадчыне), у самой Вільні, у старых людзей.